

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МАРИЩУК СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 342.97

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА
ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **С. А. Марищук**

Науковий керівник **Дрозд Олексій Юрійович**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Марищук С. А. Адміністративно-правова відповідальність нотаріуса та її співвідношення з іншими видами відповідальності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено визначенню наявних прогалин у чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса, співвідношення останньої з іншими видами відповідальності та формулюванні на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства із зазначених питань.

У дослідженні викладено сучасний погляд на розуміння правової природи адміністративної відповідальності, що дало змогу сформулювати авторський підхід до адміністративної відповідальності. Запропоновано наукове розуміння адміністративно-правової відповідальності як різновиду юридичної (ретроспективної) відповідальності, що характеризується двома площинами: 1) об'єктивною (статичною), формально закріпленою в нормативно-правових актах (нормативні підстави адміністративної відповідальності), що має абстрактний, неперсоніфікований характер; 2) суб'єктивною (динамічною), що реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини, що виникають з факту вчинення адміністративного правопорушення (проступку) (фактична підстава адміністративної відповідальності) між державою в особі уповноважених суб'єктів та суб'єктом, що вчинив правопорушення, тобто має конкретний персоніфікований характер, причому трансформація однієї площини в іншу забезпечується реалізацією державного примусу в санкційному вигляді у

формі заходів адміністративної відповідальності шляхом правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів (процесуальна підстава адміністративної відповідальності).

Обґрунтовано, що проблематика базових конструкцій термінологічної основи інституту адміністративної відповідальності існує не ізольовано, а в синергії з проблематикою теоретичного та концептуального характеру, що обумовлює необхідність комплексного узгодження та перегляду системних знань адміністративно-деліктного права, пов'язаних з вирішенням та уточненням низки питань щодо: 1) визначення місця адміністративно-деліктного права в системі адміністративного права; 2) уточнення функцій і завдань адміністративної відповідальності; 3) класифікації та систематизації суспільних відносин, які регулюються адміністративно-деліктним правом; 4) визначення та нормативної фіксації кола суб'єктів адміністративної відповідальності; 5) уточнення підстав адміністративної відповідальності з урахуванням відповідальності юридичних осіб приватного та публічного права; 6) класифікації та нормативної фіксації заходів адміністративного примусу в кореляції із заходами адміністративної відповідальності.

Встановлено, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби означене поєднанням декількох правових статусів, які характеризують і визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків – родового (професійного) статусу нотаріуса та окремих спеціальних правових статусів, обумовлених наявністю додаткових функцій та повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, які слід диференціювати за: 1) суб'єктним критерієм: а) спеціальний правовий статус завідувача державною нотаріальною конторою та завідувача державним нотаріальним архівом як посадових осіб юридичних осіб публічного права; б) спеціальний правовий статус державного нотаріуса як працівника державної нотаріальної контори; 2) характером або внутрішнім змістом: а) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері запобігання корупції як особи, що здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;

б) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері державної реєстрації як державного реєстратора; в) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері фінансового моніторингу як спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Визначено, що нотаріуса може бути притягнуто до адміністративно-правової відповідальності в порядку Кодексу України про адміністративні правопорушення у сферах: а) державної реєстрації; б) фінансового моніторингу; в) запобігання корупції; г) ринку капіталу й організованих товарних ринків.

Обґрунтовано, що поряд з адміністративною відповідальністю нотаріуса, передбаченою Кодексом України про адміністративні правопорушення, відповідальність нотаріуса має наближену до адміністративно-правової належність, встановлену на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Наголошено, що проблемні питання щодо розмежування видів відповідальності нотаріуса обумовлені невизначеністю виду відповідальності на законодавчому рівні, що створює передумови порушення ст. 61 Конституції України, якою визначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Визначено, що правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних і процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми та порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у

нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру. Акцентовано на тому, що відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України правові засади притягнення до відповідальності нотаріуса мають бути закріплені виключно на законодавчому рівні, а тому встановлення відповідальності нотаріуса Правилами професійної етики нотаріусів України, затвердженими наказом Міністерства юстиції України, порушує наведені вище приписи Основного Закону.

Встановлено, що принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, слугують векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і реалізації, а також орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики. Схарактеризовано соціально-юридичні, загальноправові та спеціально-юридичні принципи притягнення до відповідальності нотаріуса.

Унормування адміністративної відповідальності нотаріусів має низку недоліків, які перешкоджають її ефективному застосуванню: 1) не всі суспільно небезпечні дії (бездіяльність) нотаріусів (та інших відповідних осіб) належним чином схарактеризовані нормами законів – деякі не мають чітких визначень або належних санкцій; 2) норми щодо реалізації адміністративної відповідальності нотаріусів викладено в різноманітних нормативно-правових актах, як за сферою застосування, так і за видавцем, сукупність таких актів і норм навряд чи можна вважати зручно систематизованою; 3) систематизації засад адміністративної відповідальності нотаріусів заважає, зокрема, те, що деякі правопорушення передбачають широкий перелік суб'єктів, у межах якого нотаріуси є лише одним з таких суб'єктів, до того ж не завжди очевидним (наприклад, як у випадку з корупційними правопорушеннями); 4) складна система норм не полегшує диференціацію адміністративної відповідальності від інших видів відповідальності нотаріусів (наприклад, кримінальної чи дисциплінарної).

Досліджено конструкцію підстав адміністративної відповідальності в такому її трактуванні: 1) фактичні підстави – відповідають на питання: хто і що має скоїти, аби такі дії потягли за собою покарання? Тобто характеризують факт вчинення адміністративного правопорушення (вчинення протиправної дії або допущення бездіяльності). Окреслено коло випадків, у яких нотаріус, реалізуючи свою професійну діяльність, потенційно здатний вчинити правопорушення; 2) нормативні (юридичні) підстави – відповідають на питання: чим врегульовано відповідальність? Окреслено сукупність чинних правових норм та нормативно-правових актів, якими визначається перелік можливих адміністративних правопорушень нотаріуса, заходів примусу, санкцій, які можуть бути до нього застосовані тощо; 3) процесуальні (документальні) підстави – відповідають на питання: як здійснюється притягнення нотаріуса до відповідальності? Схарактеризовано механізм дій і сукупність індивідуальних правових актів, через які реалізується діяльність уповноважених суб'єктів щодо визнання нотаріуса винним у вчиненні адміністративного проступку та накладення на нього відповідного адміністративного стягнення.

Визначено поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса» як сукупність практичних дій і рішень, які реалізуються та належним чином документуються відповідними уповноваженими на те суб'єктами з метою вирішення справ про адміністративні правопорушення з дотриманням вимог законодавства, встановлених строків і порядку виконання. Доведено, що позбавлення спеціального права нотаріуса відбувається в позасудовому порядку, а підставами для цього можуть бути як рішення суду, так і діяння (або події), допущені нотаріусом та зафіксовані і доведені суб'єктами, які не входять до судової гілки влади. Причому рішення таких суб'єктів також можуть бути оскаржені до відповідного суду.

Доведено, що провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса реалізується як у судовому, так і

позасудовому порядку, що обумовлено варіативністю ролей, які здатен виконувати нотаріус у таких провадженнях. Так, у судовому провадженні нотаріус може виконувати роль відповідача, позивача або свідка, а в позасудовому – особи, у діяльності якої виявлено ознаки адміністративного правопорушення. Причому загальний перелік суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення в обох випадках буде різним. Наголошено, що ключовою особливістю, на якій базуються правовідносини у всіх окреслених випадках, є правосуб'єктність нотаріуса. Зокрема, участь у провадженні про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса за ознакою правосуб'єктності нотаріуса можна поділити на випадки, коли: 1) правосуб'єктність нотаріуса базується на правах громадянина – нотаріус знаходиться в ролі відповідача або позивача в судовому адміністративному провадженні; 2) правосуб'єктність нотаріуса ґрунтується на професійних компетенціях нотаріуса, сформованих сукупністю актів законодавства – у судовому провадженні це роль свідка, а в позасудовому провадженні – роль особи, у діяльності якої виявлено адміністративне правопорушення.

Виокремлено основні ознаки нотаріуса як суб'єкта адміністративного провадження, які систематизовано у дві групи – загальні й особливі. Загальними є ознаки, що визначають належність нотаріуса до суб'єкта делегованих повноважень, а особливими – ті, які притаманні нотаріусу як суб'єкту притягнення до правової відповідальності.

Аналіз нормативно-правових актів зарубіжних країн у частині відповідальності нотаріуса надав можливість констатувати доцільність систематизації нормативно-правових актів у частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності, оскільки відповідальність останніх визначена недостатньо, що певною мірою зумовлює латентність правопорушень. На підставі аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса сформульовано висновок про те, що найбільш поширеним є латинський тип нотаріату, проте в нашій державі відбувається самостійний розвиток нотаріату з урахуванням його значення в юридичній

практиці та національної ментальності. З'ясовано особливості притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності незалежно від діючого типу нотаріату, що забезпечується: 1) виключно державними інституціями; 2) виключно професійними самоврядними об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату; 3) загальним контролем з боку вказаних суб'єктів.

Наголошено, що вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності є неодмінною умовою належного функціонування публічно-правового інституту, спрямованого на позасудову охорону й захист прав і законних інтересів суб'єктів права. Перспективними напрямками вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності визначено: внесення змін до Закону України «Про нотаріат» у частині посилення контролю за дотриманням законодавства нотаріусами органами професійного самоврядування нотаріусів; розробка та прийняття «Положення про порядок притягнення нотаріусів до професійної відповідальності»; приведення термінологічної визначеності обов'язків нотаріуса в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» до Закону України «Про нотаріат» з метою впорядкування адміністративної відповідальності останніх.

Ключові слова: юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, інститут нотаріату, нотаріус, публічно-правовий статус, публічна служба, дисциплінарна відповідальність, правове регулювання, принципи притягнення до відповідальності, підстави притягнення до відповідальності, органи професійного самоврядування нотаріусів.

SUMMARY

Maryshchuk S. A. Administrative and Legal Liability of a Notary and Its Correlation with Other Types of Liability. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis identifies the existing gaps in the current legislation and law enforcement practice regarding the particularities of subjecting a notary to administrative liability and the correlation of the latter with other types of liability, and on this basis formulates proposals and recommendations for amending the current legislation on these issues.

The study presents a modern perspective on the understanding of the legal nature of administrative liability, enabling to formulate the original approach to administrative liability. It is revealed that the scientific understanding of administrative and legal liability as a type of juridical (retrospective) liability is characterised by two planes: 1) objective (static), formally enshrined in legal regulations (normative grounds for administrative liability), which has an abstract, non-personalised nature and 2) subjective (dynamic), which is realised through substantive and procedural legal relations arising from the fact of committing an administrative offence (misdemeanour) (an actual ground for administrative liability) between the state represented by authorised actors and the committer of the offence, i.e. has a specific personalised nature, moreover, the transformation of one plane into another is ensured by the implementation of state coercion in the form of sanctions in the form of administrative liability measures through law enforcement activities of authorised actors (a procedural ground for administrative liability);

The author proves that the issues of basic constructions of the terminological framework for the institution of administrative liability do not exist in isolation, but in synergy with the issues of theoretical and conceptual nature, which requires a comprehensive harmonisation and revision of the systemic knowledge of administrative delict law related to the resolution and clarification of a number of issues concerning: 1) identification of the place of administrative delict law in the system of administrative law; 2) clarification of the functions and tasks of administrative liability; 3) classification and systematisation of social relations regulated by administrative delict law; 4) identification and regulatory fixation of the range of subjects of administrative liability; 5) clarification of the grounds for administrative liability, allowing for the liability of legal entities under private and public law; 6) classification and regulatory fixation of administrative coercion measures in correlation with administrative liability measures.

It is proved that the legal status of a notary in the public service system is characterised by a combination of several legal statuses which characterise and determine his/her place in the spectrum of public and legal relations such as the generic (professional) status of a notary and specific legal statuses due to the presence of additional functions and powers of a notary other than notarial ones, which should be differentiated by 1) subjective criterion: a) special legal status of the head of the State Notary Office and the head of the State Notary Archive as officials of legal entities under public law; b) special legal status of the public notary as an employee of the State Notary Office; 2) nature or internal content: a) special legal status of a notary in the field of corruption prevention as a person engaged in professional activities related to the provision of public services; b) a special legal status of a notary in the field of state registration as a state registrar; c) a special legal status of a notary in the field of financial monitoring as a person designated as a specific actor of primary financial monitoring.

It is determined that a notary may be brought to administrative and legal liability in accordance with the Code of Ukraine on Administrative Offences

relating to: a) state registration; b) financial monitoring; c) corruption prevention; d) capital market and organised commodity markets.

The author proves that along with administrative liability of a notary provided for by the Code of Ukraine on Administrative Offences, the liability of a notary having a close administrative and legal affiliation, is established at the level of the Laws of Ukraine "On notaries", "On state registration of real property rights and their encumbrances", "On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public associations", "On prevention and counteraction to legalisation (laundering) of proceeds of crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction".

The author emphasises that the problematic issues regarding the differentiation of types of notary's liability are caused by the uncertainty of the type of liability at the legislative level, which creates prerequisites for violation of Article 61 of the Constitution of Ukraine, according to which no one may be subject to legal liability of the same type for the same offence twice.

It is determined that the legal framework, reflecting the regulatory component of the legal model of functioning and implementation of the institution of notary's legal liability, is represented by a set of substantive and procedural rules which determine the grounds, conditions, limits, forms and procedure for liability of a notary, objectified in legal acts and linked by integral links of various nature. It is underlined that according to clause 22, part 1, Article 92 of the Constitution of Ukraine, the legal basis for liability of a notary should be fixed exclusively at the legislative level, and therefore the establishment of liability of a notary by the Rules of Professional Ethics of Notaries of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine, violates the above provisions of the Basic Law.

The author establishes that the principles of notary liability, regardless of their formal consolidation or existence at the dogmatic level, embody and reflect the legal nature, content, purpose and objective of this institution in the most generalised and concentrated form, and serve as a vector-value basis for its functioning and implementation, as well as a guideline for the development of law-

making and law application practice. The author characterises the socio-legal, general legal and special legal principles of liability of a notary.

The regulatory framework for administrative liability of notaries has a number of shortcomings which do not contribute to its effective application: 1) not all socially dangerous acts (omissions) of notaries (and other relevant persons) are properly characterised by the law as some do not have clear definitions or appropriate sanctions; 2) the provisions on the implementation of administrative liability of notaries are set out in various legal regulations, both in terms of the scope and the publisher, the totality of such regulations and provisions can hardly be considered conveniently systematised; 3) the systematisation of the principles of administrative liability of notaries is hampered, in particular, by the fact that some offences involve a wide range of actors, within which notaries are only one of such actors, and not always obvious one (for example, as in the case of corruption offences); 4) a complex system of provisions does not facilitate the differentiation of administrative liability from other types of notary liability (for example, criminal or disciplinary).

The author studies the construction of the grounds for administrative liability in this interpretation: 1) factual grounds - answer the question: Who must do what and what must be done for such actions to entail punishment? In other words, they characterise the fact of committing an administrative offence (committing an unlawful act or omission). The author outlines the range of cases in which a notary, in the course of his/her professional activities, is potentially capable of committing an offence; 2) regulatory (legal) grounds - answer the question: what is the liability regulated by? The author outlines a set of current legal provisions and regulations which define the list of possible administrative offences committed by a notary, coercive measures, sanctions which may be applied to him/her, etc; 3) procedural (documentary) grounds - answer the question: how is a notary held liable? The author describes the mechanism of actions and a set of individual legal regulations which enable the authorised entities to carry out the activities of finding a notary

guilty of an administrative offence and imposing an appropriate administrative penalty on him/her.

The article defines the concept of "proceedings in cases of administrative offences (misdemeanours) involving a notary" as a set of practical actions and decisions that are implemented and duly documented by the relevant authorised entities with a view to resolving cases of administrative offences in compliance with the requirements of the law, established deadlines and the procedure for their implementation. It is proved that a special right of a notary is deprived out of court, and the grounds for this may be a court decision, as well as acts (or events) committed by a notary and recorded and proved by parties which are not members of the judicial branch of power. Moreover, decisions of such parties, in turn, may also be appealed to the relevant court.

It is proved that proceedings in cases of administrative offences involving a notary are carried out both in court and out of court, which is due to the variability of the roles which a notary can play in such proceedings. For example, in judicial proceedings, a notary may act as a defendant, plaintiff or witness, and in out-of-court proceedings - as a person whose activities reveal signs of an administrative offence. Moreover, the general list of parties to proceedings on administrative offences will be different in both cases. The author emphasises that the key feature on which legal relations are based in all of the above cases is the legal personality of a notary. Thus, participation in proceedings on administrative offences involving a notary, based on the notary's legal personality, can be divided into the following cases: 1) notary's legal personality is based on the rights of a citizen - a notary acts as a defendant or plaintiff in administrative court proceedings; 2) notary's legal personality is based on professional competences of a notary formed by a set of legal regulations - in court proceedings it is the role of a witness, and in out-of-court proceedings - the role of a person whose activities have been found to be an administrative offence.

The author identifies the main features of a notary as a party to administrative proceedings which are systematised into two groups: general and special. The general features are those which determine whether a notary is a subject of delegated powers,

and the special features are those which are inherent in a notary as a subject of legal liability.

The analysis of foreign legal acts on notary liability enables to indicate the expediency to systematise legal regulations in terms of notary liability, since the liability of the latter is not sufficiently defined, which to some extent contributes to the latency of offences. An analysis of foreign experience of the legal framework for notary liability has led to the conclusion that the Latin type of notary is more widespread than others, but in our country, notaries are developing independently, allowing for the national mentality and the importance of notaries in legal practice. The author clarifies the particularities of legal liability of a notary, regardless of the type of notary service provided: 1) exclusively by state institutions; 2) exclusively by professional self-governing associations (organisations) in the field of notary; 3) by general control by these entities.

It is emphasised that improvement of administrative legislation in terms of legal liability of notaries is an indispensable condition for the proper functioning of a public law institution aimed at extrajudicial protection and defence of rights and legitimate interests of participants in legal relations. Promising areas for improvement of administrative legislation in terms of legal liability of notaries are as follows: amendments to the Law of Ukraine "On notaries" in terms of strengthening control over compliance with the law by notaries by bodies of professional self-government of notaries; development and adoption of "Regulations on the Procedure for bringing notaries to professional liability"; bringing the terminology of notaries' duties in the Law of Ukraine "On prevention and counteraction to legalisation (laundering) of proceeds of crime or terrorist financing" in line with the Law of Ukraine "On Notaries" in order to streamline administrative liability of notaries.

Keywords: legal liability, administrative liability, institution of notaries, notary, public legal status, public service, disciplinary liability, regulatory framework, principles of liability, grounds for liability, professional self-government bodies of notaries.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Марищук С. А. Окремі аспекти адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3(73). С. 204–210.
2. Марищук С. А. Щодо питання про публічний характер правового статусу нотаріуса: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 690–693 URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/170.pdf
3. Марищук С. А. До питання класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 4. С. 146–150.
4. Марищук С. А. Теоретико-правові підходи до розуміння адміністративної відповідальності: сучасний стан. *KELM*. 2023. № 5(57). С. 208–213 (Республіка Польща).
5. Maryshchuk, S. Regulatory and legal consolidation of the content of the administrative liability of the notary: today's issue. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. pp. 89–94.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Марищук С. А. Теоретико-правові аспекти класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–59.
7. Марищук С. А. Щодо дослідження питання адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22–23 верес. 2021 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 88–91.

8. Марищук С. А. Дослідження питання щодо підстав притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 19–20 жовт. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 41–43.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА	30
1.1. Природа адміністративно-правової відповідальності: питання термінології.....	30
1.2. Правовий статус нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності.....	52
1.3. Співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами відповідальності.....	84
1.4. Правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса.....	113
Висновки до розділу 1.....	135
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА	143
2.1. Підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса.....	143
2.2. Поняття та особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса.....	178
2.3. Суб'єкти провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса.....	200
Висновки до розділу 2.....	221
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДСТАВ, ЗМІСТУ ТА ПРОЦЕДУР АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА	225
3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса та можливість його адаптації до національної правової системи.....	225

3.2. Розвиток адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності.....	237
Висновки до розділу 3.....	247
ВИСНОВКИ.....	249
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	255
ДОДАТКИ.....	292

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У зв'язку з повномасштабною російською збройною агресією проти української держави діяльність усіх суб'єктів, наділених публічно-владними повноваженнями щодо дотримання й захисту прав і свобод людини та громадянина, набула ще більшої суспільної уваги та потребує посиленої відповідальності з боку останніх. Не став винятком й інститут нотаріату. Зауважимо, що попри наявні в суспільстві підходи до сутності та правової природи нотаріату як цивільно-правового явища, слід наголосити на тому, що останній є яскравим прикладом інституту делегування повноважень держави щодо здійснення контролю у сфері цивільного обігу, з огляду на що характеризується публічно-правовою природою, змістом якої є офіційне визнання державою суб'єктивних прав, яким надається публічна сила. Тому питання відповідальності суб'єкта делегованих повноважень, у нашому випадку – нотаріусів, за вчинення ними протиправних дій або бездіяльності – це не лише внутрішнє ставлення особи до своїх дій і рішень, а й зовнішній, зворотний зв'язок з дійсністю (який забезпечує суспільство або держава), що має сприяти усвідомленню особою наявних норм, вимог і правил. За цих умов формування зовнішніх механізмів впливу (передусім формалізованих державою) видається вкрай необхідним і важливим.

Усе це вимагає звернення до теоретичних напрацювань щодо змісту базових категорій сутності юридичної відповідальності загалом та вироблення оновлених підходів до розуміння адміністративної відповідальності нотаріусів зокрема. Попри значну кількість досліджень, реалізованих вченими, які приділяли увагу проблемам нотаріату, питання адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами юридичної відповідальності не можна вважати висвітленими належним чином. І річ не в тому, що дослідники нотаріату надають перевагу розгляду лише окремих типів правопорушень, залишаючи інші без уваги.

Наразі у фаховій літературі вистачає й теоретичних робіт з доволі широкою постановкою проблеми. Основна складність, на наш погляд, полягає в недостатньо глибокому нормативно-правовому та правозастосовному опрацюванні окресленої тематики загалом.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Питанням діяльності нотаріусів з позицій суб'єкта публічно-правових відносин приділено недостатньо уваги. Зазвичай зазначений інститут розглядають з позицій приватноправових відносин, оскільки він передбачає посвідчення різноманітних угод. Однак не можна забувати, що наділення інституту нотаріату певним функціоналом є свідченням делегування державою останньому публічно-правових повноважень, а наслідки від виконання останніх охороняються та захищаються з боку держави. Тому питання юридичної відповідальності нотаріусів, зокрема адміністративної, за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків стоїть дуже гостро, особливо враховуючи, що діє режим воєнного стану. Отже, з метою вироблення авторських підходів з досліджуваних питань варто згадати такі наукові напрацювання: дисертаційні дослідження «Адміністративно-правові засади протидії корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні» (Т. Курило, 2017 р.), «Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування» (О. Панасюк, 2021 р.), «Адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері державної реєстрації в Україні» (П. Гезь, 2021 р.); наукові статті «Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку» (І. Комарницька, 2018 р.), «Кримінально-правова й адміністративно-правова відповідальність нотаріуса: порівняльно-правовий аналіз» (В. Вдовічен, Л. Вдовічена, 2020 р.), «Юридична відповідальність приватного нотаріуса» (Л. Ладіна, М. Веселов, 2021 р.), «Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури» (Ю. Дрофич, 2022 р.), «Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні» (О. Білоскурська, М. Федорчук,

2023 р.), «Адміністративно-правова відповідальність приватного нотаріуса за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» (Л. Ладіна, 2023 р.) та ін. Аналіз наведених та інших наукових напрацювань засвідчує, що питанням адміністративної відповідальності нотаріусів не приділялась належна увага, що обумовлює актуальність і своєчасність досліджуваних питань.

Наразі проблематику юридичної відповідальності (зокрема адміністративної) досліджували значна кількість науковців. Серед них такі вчені, як В. Бевзенко, А. Васильєв, І. Гаврущенко, В. Гаращук, Ю. Гаруст, Є. Гетьман, О. Джафарова, П. Діхтієвський, Є. Додін, О. Дрозд, Ю. Дрофич, О. Зима, В. Зуй, А. Іоффе, Р. Калюжний, О. Кобзар, Л. Коваленко, Л. Коваль, І. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Куйбіда, К. Куркова, І. Курило, В. Курило, Д. Лук'янець, П. Лютіков, А. Манжула, О. Миколенко, Л. Миськів, С. Петков, Д. Приймаченко, А. Селіванов, Є. Соболь, Л. Сорока, В. Стефанюк, В. Тимошук, О. Улютіна, С. Шатрава, Ю. Шемшученко, А. Школик, І. Шопіна, Р. Шаповал, А. Чубенко, О. Якуба та багато інших науковців. Водночас безпосередньо адміністративно-правова відповідальність нотаріуса предметом окремого наукового дослідження не була, що ще раз доводить актуальність, своєчасність і практичну значущість дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на реалізацію основних положень Закону України «Про нотаріат»; постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України», «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування

цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса»; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є сучасний погляд на наявні прогалини в чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності, а також формулювання на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства із зазначених питань.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно виконати такі основні завдання:

- визначити правову природу адміністративно-правової відповідальності;
- сформулювати визначення та окреслити особливості правового статусу нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності;
- розкрити співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами юридичної відповідальності;
- окреслити правові засади та визначити принципи притягнення до відповідальності нотаріуса;
- з'ясувати підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса;
- розкрити поняття та особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса;
- визначити коло суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса;

– розкрити зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса та можливість його адаптації до національної правової системи;

– сформулювати сучасні тенденції розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, які виникають у процесі притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів.

Предметом дослідження є адміністративно-правова відповідальність нотаріуса та її співвідношення з іншими видами відповідальності.

Методи дослідження. З метою досягнення завдань і цілей дослідження було використано систему філософських, загальних та спеціальних методів наукового пізнання. З метою визначення правової природи адміністративно-правової відповідальності використано *засоби правової антропології*, метод *єдності логічного й історичного*, методи *аналізу та синтезу* (підрозділ 1.1). Формулювання визначення та окреслення особливостей правового статусу нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності стало можливим завдяки використанню методу *сходження від абстрактного до конкретного* (підрозділ 1.2). Застосування *логіко-семантичного аналізу* дало змогу визначити місце адміністративної відповідальності нотаріуса в системі юридичної відповідальності та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності (підрозділ 1.3). Окреслення кола нормативно-правових актів та принципів, що регламентують питання притягнення до відповідальності нотаріусів, забезпечено завдяки використанню *герменевтичного та діалектичного* підходів (підрозділ 1.4). З'ясуванню підстав притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса сприяло використання *структурно-логічного та порівняльно-правового* методів (підрозділ 2.1). Розкриття поняття та особливостей провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса здійснено за

допомогою *формально-юридичного* та *аксіоматичного* методів (підрозділ 2.2). Визначення кола суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса уможливило поєднання методів *класифікації, індукції та дедукції* (підрозділ 2.3). Метод *групування* в поєднанні із *соціологічним і статистичним* методами сприяли узагальненню та аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів та можливості його адаптації до національної правової системи. *Компаративний* метод і метод *документального аналізу* використано в межах формулювання сучасних тенденцій розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності (підрозділ 3.2).

Теоретичним підґрунтям кваліфікаційної наукової роботи стали наукові напрацювання теоретиків права, конституційного, цивільного й адміністративного права. Вагомий внесок у контексті авторських формулювань зробили зарубіжні дослідники, у працях яких порушено питання організації та функціонування нотаріату, зокрема відповідальності нотаріусів.

Нормативну основу дисертаційного дослідження становить чинне національне та міжнародне законодавство, що містить публічно-правові норми, які регламентують питання організації та функціонування нотаріату загалом. Особливу увагу приділено підзаконним нормативно-правовим актам Міністерства юстиції України щодо здійснення контролю за організацією діяльності нотаріату загалом і питань притягнення до відповідальності зокрема.

Інформаційну та емпіричну базу наукової роботи становлять довідки, звіти й інформаційні повідомлення в медіа щодо особливостей притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в сучасному погляді на наявні прогалини в чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної

відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності, а також формулюванні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства із зазначених питань. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і пропозицій, зокрема:

вперше:

– запропоновано наукове розуміння адміністративно-правової відповідальності як різновиду юридичної (ретроспективної) відповідальності, що характеризується двома площинами: 1) об'єктивною (статичною), формально закріпленою в нормативно-правових актах (нормативні підстави адміністративної відповідальності), що має абстрактний, неперсоніфікований характер; 2) суб'єктивною (динамічною), що реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини, які виникають з факту вчинення адміністративного правопорушення (проступку) (фактична підстава адміністративної відповідальності) між державою в особі уповноважених суб'єктів і суб'єктом, що вчинив правопорушення, тобто має конкретний персоніфікований характер, причому трансформація однієї площини в іншу забезпечується реалізацією державного примусу в санкційному вигляді у формі заходів адміністративної відповідальності шляхом правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів (процесуальна підстава адміністративної відповідальності);

– обґрунтовано, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби означене поєднанням декількох правових статусів, які характеризують і визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків – родового (професійного) статусу нотаріуса й окремих спеціальних правових статусів, обумовлених наявністю додаткових функцій та повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, які слід диференціювати за: 1) суб'єктивним критерієм; 2) характером або внутрішнім змістом;

– доведено, що відповідальність нотаріуса, встановлена на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на

нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер, що обумовлює визначення її як специфічного виду юридичної відповідальності – професійної відповідальності нотаріуса за порушення вимог законодавства щодо: 1) правил організації нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій, виконання правил нотаріального діловодства, а також професійної етики нотаріуса; 2) порядку державної реєстрації прав;

удосконалено:

– теоретико-правове розуміння правових засад і принципів притягнення до відповідальності нотаріуса як цілісної взаємозв'язаної системи координат, що відображає необхідну правову модель функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, у межах якої правові засади слугують нормативним, а принципи – векторно-ціннісним підґрунтям таких правових відносин;

– підхід щодо динамічності законодавства та можливості унормування «адміністративної відповідальності нотаріусів» у спеціально для цього узагальненому й упорядкованому вигляді на рівні профільного закону або кодифікованого нормативно-правового акта, але на сьогодні більш перспективним вважаємо застосування підходу офіційної інкорпорації. У такому разі зацікавленими особами й реалізаторами цього заходу можуть бути відповідні органи Міністерства юстиції України та органи професійного самоврядування нотаріусів;

– перелік особливостей провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса, а саме: 1) можливість вирішення справи про адміністративне правопорушення нотаріуса в судовому та позасудовому порядку; 2) наявність підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність і компетенцію суб'єктів влади та недержавних суб'єктів, що забезпечують провадження і беруть у ньому участь на різних його стадіях та етапах; 3) рішення суду можуть бути

підставами для застосування «адміністративних стягнень» (наприклад у вигляді позбавлення нотаріуса спеціального професійного права), які потребують реалізації відповідного провадження;

дістали подальшого розвитку:

– теоретико-правові положення щодо визначення та кола суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса, що дало змогу визначити їх адміністративно-процесуальну правосуб'єктність;

– положення щодо вдосконалення протидії правопорушенням у сфері діяльності нотаріату шляхом забезпечення ефективної адміністративної відповідальності, підстави якої доцільно розглядати як систему складників правового механізму, яким забезпечується застосування стягнень до нотаріусів та інших осіб, діяльність яких пов'язана з реалізацією завдань нотаріату, у разі вчинення (допущення) такими суб'єктами правопорушень у процесі своєї професійної діяльності, за які не застосовується кримінальна або цивільна відповідальність;

– наукові підходи та думки про структуру інкорпорованого документа стосовно правової відповідальності нотаріусів з використанням класифікації, заснованої на результатах цього дослідження, зокрема щодо викладення кримінальної, цивільної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності нотаріуса в кожній з таких груп: 1) правова відповідальність нотаріуса як державного реєстратора; 2) правова відповідальність нотаріуса як суб'єкта фінансового моніторингу; 3) правова відповідальність нотаріуса за корупційні правопорушення; 4) правова відповідальність нотаріуса за розголошення нотаріальної таємниці; 5) правова відповідальність за порушення вимог професійної етики нотаріальної діяльності; 6) правова відповідальність за недодержання вимог щодо здійснення нотаріальної діяльності; 7) правова відповідальність нотаріуса за недодержання інших вимог законодавства (у сфері податків, правил пожежної безпеки, трудових

відносин тощо); 8) правова відповідальність нотаріуса за порушення обмежень і вимог, унормованих правовим режимом воєнного стану;

– окремі напрями адаптації узагальненого зарубіжного досвіду притягнення нотаріусів до відповідальності на підставі аналізу діяльності інститутів латинського, англо-саксонського та державного нотаріату;

– наукові положення щодо сучасних тенденцій розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх використовують і надалі може бути використано в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення питань щодо особливостей притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій сфері* – у межах опрацювання питань, пов'язаних з удосконаленням процесуального порядку притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності на законодавчому рівні;

– *правозастосовній сфері* – для покращення процедури притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів в умовах сьогодення;

– *освітньому процесі* – під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Сучасні проблеми адміністративного права», «Судові та правоохоронні органи» для підготовки лекцій і навчальних посібників із цієї тематики (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, сформульовані узагальнення та висновки оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.), «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України» (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 293 сторінки. Список використаних джерел охоплює 324 найменування, розміщених на 37 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА

1.1. Природа адміністративно-правової відповідальності: питання термінології

У статті 3 Конституції України [132] проголошено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Саме положення цієї статті Основного Закону мають визначати спрямованість розвитку сучасного адміністративного права України в європейському векторі розвитку нашої держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод як головного обов'язку держави зумовлює необхідність існування відповідного правового механізму гарантування, забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина, важливою складовою якого є юридична відповідальність, зокрема адміністративно-правова.

Важливість цього виду юридичної відповідальності як провідного інституту адміністративного права для стабільного захисту прав і свобод громадян, суспільних відносин у державі підтверджується стабільним та інтенсивним розвитком нормативно-правового забезпечення, яке відбувається впродовж останніх років, адже на сьогодні адміністративна відповідальність слугує дієвим правовим інструментом боротьби з наймасовішими протиправними виявами, якими є адміністративні правопорушення, що об'єктивно спонукає до постійної уваги стосовно цього правового феномену та подальшого його вдосконалення [57, с. 59; 114, с. 102].

Слід констатувати, що наукова полеміка з приводу дослідження різноманітних аспектів адміністративної відповідальності не припиняється,

починаючи від радянського періоду й донині, попри значну кількість наукових праць, присвячених як суто теоретичним, так і прикладним аспектам і проблемним питанням цього правового явища. Зокрема, вагомий внесок у дослідження основних властивостей та проблем інституту адміністративної відповідальності зробили такі провідні вчені-адміністративісти, як В. Авер'янов, О. Банчук, В. Бевзенко, Л. Біла, К. Бугайчук, В. Гаращук, І. Голосніченко, С. Гончарук, Н. Гришина, І. Гриценко, С. Дембіцька, О. Джафарова, О. Дрозд, О. Дубова, О. Дуліна, О. Іванова, Л. Калініченко, С. Ківалов, М. Колеснікова, Т. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, Д. Лук'янець, А. Матіос, О. Миколенко, О. Панасюк, О. Поштаренко, С. Шатрава та ін.

Досліджуючи соціально-правові аспекти адміністративної відповідальності, Н. Гришина зазначає, що відповідальність виникає в результаті соціальної необхідності впорядкування поведінки людей із системою суспільних відносин як сфера меж необхідної поведінки людини, вимог суспільства до індивіда, як невідворотність відповідальності за власну поведінку перед особою чи організацією, які мають на це право [65, с. 8]. Тобто юридична відповідальність має соціальну основу походження. З одного боку, це складне правове явище є результатом поступального розвитку суспільства, а з іншого – вона слугує невід'ємним засобом його впорядкованого існування, зумовленого необхідністю забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина, публічних інтересів суспільства загалом [167, с. 209].

З доктринальної точки зору роль і місце адміністративної відповідальності в адміністративно-правовому просторі В. Колпаков аргументував, по-перше, тим, що відносини адміністративної відповідальності разом з відносинами публічного управління, адміністративних послуг і адміністративного судочинства утворюють предмет адміністративного права; по-друге, прагматичністю її теоретичних концепцій, домінуюча спрямованість яких окреслена проблематикою

Кодексу України про адміністративні правопорушення; по-третє, генетичними зв'язками адміністративної відповідальності з відповідальністю кримінальною, а адміністративного проступку – зі злочином [121, с. 7].

Варто зауважити, що дискусійність тлумачення терміна «адміністративна відповідальність» у науці адміністративного права пов'язана з невизначеністю вказаного поняття на законодавчому рівні. Зокрема, розділ II Кодексу України про адміністративні правопорушення [112] має назву «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність». Стаття 9 цього розділу містить визначення адміністративного правопорушення (проступку), згідно з яким це – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [112]. Водночас стосовно адміністративної відповідальності як окремої категорії законодавець обмежився посиланням на те, що «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності» (ч. 2 ст. 9) та визначенням міри адміністративної відповідальності, якою є «адміністративне стягнення, що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами» (ст. 23). Наведене, по-перше, засвідчує, що законодавчо адміністративна відповідальність передбачена за правопорушення, які означені порівняно незначною суспільною небезпечністю (або суспільною шкідливістю); по-друге, адміністративну відповідальність законодавець розглядає як спосіб застосування заходів адміністративного примусу; по-третє, йдеться про правоохоронну (правозахисну), виховну та превентивну функції адміністративної відповідальності.

Для розкриття правової природи адміністративно-правової відповідальності слід звернутися до наявних наукових напрацювань з досліджуваного питання. Аналіз сучасної правничої літератури засвідчує, що існує декілька підходів до розуміння змісту адміністративної відповідальності. Одним з таких підходів є розуміння адміністративної відповідальності як ретроспективної (негативної) або перспективної (позитивної). Ретроспективна (негативна) відповідальність відображає відповідну реакцію держави на вчинення правопорушення, на минуле та протиправне винне діяння, що має негативні наслідки для правопорушника й полягає в застосуванні до нього заходів державного примусу [93, с. 24], з чим ми цілком погоджуємося.

Позитивна відповідальність у науковій літературі визначається як виконання юридичного обов'язку, або виконання не лише правових, а й моральних норм, а також як внесок у розвиток суспільства. Позитивна відповідальність усвідомлюється як внутрішній стан індивіда, усвідомлення особи, його почуття обов'язку перед суспільством, державою, колективом, іншими громадянами та самим собою [64, с. 62]. На думку Л. Наливайко, позитивна юридична відповідальність суб'єкта – первинне, а ретроспективна – вторинне відношення юридичної відповідальності; перше є однією з передумов виникнення другого. Ретроспективна юридична відповідальність настає саме тому, що до правопорушення суб'єкт знаходиться в загальному відношенні відповідальності щодо держави, але розриває цей зв'язок актом безвідповідальної поведінки. Заперечуючи наявність загальних відносин правової відповідальності, не можна зрозуміти природу, джерела походження ретроспективної відповідальності [186, с. 180]. Натомість А. Матіос зазначає, що як правова якість суб'єктів правовідносин адміністративна відповідальність становить суб'єктивний юридичний обов'язок для осіб, винних у порушенні встановлених адміністративно-правовими нормами правил поведінки, відшкодувати заподіяні суспільним

відносинам збитки і зазнати заходів адміністративного стягнення відповідно до чинного законодавства [171, с. 12].

Тобто перспективну (позитивну) відповідальність науковці розглядають як усвідомлення необхідності виконання власних обов'язків, не лише правових, а й моральних, етичних, перед суспільством, державою, іншими людьми, як певний стан внутрішньої свідомості особи щодо правильних дій.

Розкриття змісту юридичної відповідальності, зокрема адміністративно-правової, з позиції перспективної (позитивної) відповідальності або як категорії, що має дуалістичний зміст, тобто характеризується і перспективним, і ретроспективним аспектами, передбачає з'ясування певних об'єктивно зумовлених питань: 1) якщо підставу адміністративно-правової відповідальності з позиції ретроспективного підходу ми маємо можливість чітко окреслити – це адміністративне правопорушення (проступок) (згідно КУпАП), то як визначити підставу перспективної відповідальності як сумлінного виконання обов'язків, правомірної поведінки особи; 2) якщо ми можемо схарактеризувати негативну реакцію держави у вигляді негативних наслідків для особи, яка порушує певні правові приписи з позиції ретроспективного підходу, то як схарактеризувати наслідки або реакцію перспективної відповідальності? На наш погляд, перспективний підхід характеризується невизначеністю того, що взагалі можна визнати «позитивною» реакцією перспективної відповідальності.

Загалом ми не заперечуємо право на існування концепції перспективної (позитивної) відповідальності, зокрема в контексті дослідження окремих елементів соціальної відповідальності, але розкриття змісту і характеристика юридичної відповідальності (у контексті нашого дослідження – адміністративно-правової) з позиції перспективної (позитивної) відповідальності або як категорії, що має дуалістичний зміст,

тобто характеризується і перспективним, і ретроспективним аспектами, вбачаємо недоцільним.

Крім того, на нашу думку, по-перше, є некоректним змішування та поєднання таких взаємопротилежних та якісно різних за змістом юридичних категорій, як «обов'язок» і «відповідальність», хоча слід констатувати, що і тлумачні словники нерідко надають визначення відповідальності саме через поняття обов'язку. У статті 68 Основного Закону України чітко визначено, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей. Крім того, незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Причому виконання обов'язків і їх невиконання (неналежне виконання) тягнуть за собою абсолютні різні наслідки, передусім правові. Тобто юридична відповідальність, зокрема адміністративно-правова, є негативним наслідком невиконання або неналежного виконання передбачених нормативно-правовими актами обов'язків.

По-друге, концепція позитивної відповідальності, на нашу думку, має певною мірою штучний характер, ураховуючи наявність таких усталених категорій, як «обов'язок», «правомірна поведінка», «правосвідомість», які є цілком функціональними в досліджуваному контексті. Таким чином, відбувається переобтяження базового термінологічного апарату юридичних термінів, адже створення нових термінів (концепцій) для пояснення вже наявних правових явищ, що мають власні спеціальні поняття, у цьому контексті є надуманим та не має прикладного значення [167, с. 210]. Наприклад, О. Дашковська, В. Яворський та К. Безсонова, досліджуючи загальнотеоретичні характеристики позитивної юридичної відповідальності, дійшли висновку, що «позитивна юридична відповідальність – це добровільна форма правомірної діяльності суб'єкта правовідносин, що реалізується через правомірну поведінку» [69, с. 25].

Слід також брати до уваги те, що виникнення та формування концепції позитивної відповідальності має суто ідеологічне, «партійно спрямоване» радянське підґрунтя.

Зокрема, Н. Гришина стверджує, що підґрунтя виникнення теорії позитивної відповідальності слід шукати там, де правова теорія пересікається з пануючими в державі ідеологічними установками. Майже всі дослідники радянського періоду, які розробляли теорію позитивної юридичної відповідальності як відправну точку використовували положення нормативних актів і партійних документів того часу з урахуванням відповідного ідеологічного підґрунтя [64, с. 62]. У контексті наведеного В. Бевзенко слушно зазначає, що «як не прикро, але ... радянське спотворене уявлення про суть адміністративного права, його призначення й наповнення продовжує ширитися вже в сучасній українській юридичній спільноті. Цілком не придатні до застосування, а тим паче до розвитку, пережитки доби занепаду адміністративного права спотворюють об'єктивне сприйняття адміністративно-правових категорій, їх тлумачення й застосування» [16].

Що стосується інших підходів до розуміння адміністративної відповідальності, у Великій українській енциклопедії йдеться також про існування вузького та широкого підходів: «У вузькому значенні адміністративна відповідальність настає лише за наслідки вчинених фізичними особами правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. Органами, що можуть здійснювати притягнення до адміністративної відповідальності й накладати стягнення, є виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад та їхні посадові особи; адміністративні комісії при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських радах; суди; органи державних інспекцій. У широкому значенні адміністративна відповідальність передбачає відповідальність суб'єктів владних повноважень (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб) за порушення норм права. Порядок притягнення до цього різновиду адміністративної відповідальності

визначено в Кодексі адміністративного судочинства України, а суб'єктом притягнення є адміністративний суд» [15]. Тобто в другому випадку адміністративна відповідальність має не каральний (санкційний) характер, а правовідновлювальний.

Розробники проєкту Концепції реформування адміністративного права України, який було передано на розгляд парламенту України ще 2000 року, вважають, що суб'єкти владних повноважень (представники держави) несуть адміністративну відповідальність на підставі адміністративних правопорушень, тобто порушень адміністративно-правових норм, відповідно до рішень адміністративного суду, а особи несуть адміністративну відповідальність за вчинені адміністративні проступки як різновиди адміністративних правопорушень. На підставі цих положень автори проєкту Концепції вважають за доцільне відмовитися від застосування в Кодексі України про адміністративні правопорушення терміна «адміністративне правопорушення», залишивши термін «адміністративний проступок» та відповідно перейменувавши законодавчий акт [115, с. 31–32; 218, с. 177–178].

У цьому контексті І. Коліушко та О. Банчук констатують, що з часу прийняття Основного Закону стало очевидним, що держава, її представники також можуть відповідати перед особою («держава відповідає перед людиною за свою діяльність» – ч. 2 ст. 3; «кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» – ст. 56). Подібний розвиток відносин «особа – держава» з подальшим зрівнянням у правах їх учасників є виявом подальшої демократизації українського суспільства. Тому адміністративну відповідальність може нести не лише одна сторона відносин – особа, а й інша сторона – представник держави [115]. Такий підхід в контексті європейського вектора розвитку України є слушним, адже загалом призначенням адміністративного права в країнах розвинутої

демократії є потрійне завдання: «1) здійснення організаційних заходів щодо створення гідних умов життя людини; 2) захист громадянина в його правах від дій органів публічної адміністрації; 3) унормування діяльності публічної адміністрації таким чином, щоб вона могла ефективно виконувати власні завдання та функції» [149, с. 275].

Як було зазначено на початку цього підрозділу, на нашу думку, саме положення ст. 3 Конституції України мають визначати зміст, спрямованість і головні тенденції розвитку сучасного адміністративного права, а отже, адміністративно-деліктного, як інституту адміністративного права України в європейському векторі розвитку нашої держави. Тому концептуально ми підтримуємо позицію науковців щодо широкого розуміння адміністративної відповідальності – як адміністративної відповідальності не лише фізичних та юридичних осіб за вчинені адміністративні проступки, а й адміністративної відповідальності публічної адміністрації перед приватними особами. Водночас ми усвідомлюємо, що така позиція не відповідає усталеному підходу до розуміння адміністративної відповідальності, не повною мірою узгоджується з наявними теоретичними напрацюваннями сучасного адміністративно-деліктного права, зумовлює низку питань не лише правозастосовного і правореалізаційного характеру, а й суто теоретичного, теоретико-термінологічного, науково-методологічного, зокрема не узгоджується з усталеною конструкцією складу адміністративного правопорушення, потребує подальшого наукового обґрунтування співвідношення заходів примусу, що застосовується адміністративним судом за результатами розгляду публічно-правових спорів і заходів адміністративної відповідальності тощо.

Що стосується власне визначення поняття «адміністративна відповідальність», тут теж не спостерігається єдності наукових поглядів. Так, В. Авер'янов визначає адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, що становить сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими

органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [1, с. 434–435]. Схожу позицію обстоює Д. Лук'янець, на думку якого адміністративна відповідальність – це відносини, що виникають між органами виконавчої влади і фізичними або юридичними особами (за умов відсутності між ними відносин службового підпорядкування) з приводу вчинення останніми передбачених законодавством діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень [158, с. 26–34]. Водночас О. Поштаренко зауважує, що адміністративна відповідальність існує не лише у вигляді правовідносин, а й як об'єктивна правова реальність у відповідних нормативно-правових актах, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення правопорушень [218, с. 177].

Аналізуючи концепції визначання поняття адміністративної відповідальності, О. Дрозд запропонував власний підхід до тлумачення вказаного терміна, який передбачає: по-перше, визначення місця цієї відповідальності в системі заходів державного впливу; по-друге, вказівку на суб'єктів, які мають право її застосовувати, та об'єктів, щодо яких її застосовують; по-третє, визначення підстав для її застосування; по-четверте, визначення змісту обмежень, які зумовлені її застосуванням [78, с. 94–95].

Своєю чергою С. Гончарук наголошує на тому, що адміністративна відповідальність дедалі більше сприймається як специфічна форма державно-правового реагування на певну категорію протиправних виявів, які визначено в законі як адміністративні проступки; як самостійний правовий засіб охорони й захисту відповідних суспільних відносин. Водночас, як зазначає автор, безперечним є її нерозривний зв'язок з адміністративним примусом (зокрема застосуванням адміністративних стягнень як форми реалізації такої відповідальності) та адміністративно-правової основи її регламентації [58, с. 38]. На думку С. Дембської, адміністративна відповідальність має подвійну природу – вона є різновидом адміністративного примусу та

юридичної відповідальності [70, с. 77]. Причому, як зазначає І. Городецька, поняття «адміністративний примус» значно ширше за поняття «адміністративна відповідальність», тобто остання є частиною першої [61, с. 119].

З позиції санкційного підходу адміністративну відповідальність розглядають Т. Коломоєць та І. Гриценко – як різновид правової відповідальності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних виявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що вчинили ці правопорушення, повинні відповідати перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії та понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [9, с. 17; 63, с. 45]. У контексті наведеного О. Поштаренко цілком слушно зауважує, що «коректніше зазначити, що це негативне реагування не “з боку уповноваженого органу”, а з боку держави, адже правопорушник мусить відповісти перед державою в особі уповноваженого державного органу, а не перед уповноваженим органом, який держава наділяє правом притягнути правопорушника до відповідальності» [15, с. 178]. Аналогічні визначення обґрунтовує С. Гончарук, а саме: адміністративна відповідальність – це вид правової відповідальності, що передбачає застосування уповноваженими на те органами чи посадовими особами адміністративних стягнень щодо фізичних або юридичних осіб, які вчинили адміністративні проступки [57, с. 58]. Водночас слід зауважити, що Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено, що за вчинення адміністративних правопорушень можуть бути застосовані не лише адміністративні стягнення, а й заходи впливу до неповнолітніх віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 24¹). Тобто заходами адміністративної відповідальності законодавчо визначено як адміністративні стягнення, так і заходи впливу до неповнолітніх.

Слід констатувати, що вітчизняний інститут адміністративно-правової відповідальності на сучасному етапі його розвитку характеризується проблемними питаннями теоретичного характеру, пов'язаними не лише з різними концептуальними підходами до розуміння юридичної відповідальності як категорії більш загального порядку, що зумовлює різні теоретико-правові підходи до розкриття змісту й поняття власне адміністративно-правової відповідальності, а й дискусійними питаннями, що стосуються інших основоположних категорій зазначеного інституту.

На підставі аналізу сучасної наукової літератури адміністративно-деліктного спрямування та враховуючи те, що метою цього підрозділу є дослідження саме термінологічних аспектів, на нашу думку, можна виокремити взаємопов'язані та взаємообумовлені дискусійні питання теоретико-термінологічного характеру щодо ключових категорій досліджуваного інституту, зокрема розмежування таких понять, як: 1) «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок»; 2) «суб'єкт адміністративного правопорушення» та «суб'єкт адміністративної відповідальності»; 3) «заходи адміністративного примусу», «заходи адміністративної відповідальності» та «адміністративні стягнення».

У контексті тлумачення понять «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок», з огляду на ч. 1 ст. 9 КУпАП, можна дійти висновку, що законодавець визначає їх як тотожні: «Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [112]. Водночас у Конституції України йдеться саме про «адміністративне правопорушення» (п. 22 ст. 92). Крім того, термін «правопорушення» застосовано в Конституції України у ст. 58 – «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення»; ст. 61 – «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за

одне й те саме правопорушення». Термін «проступок» вживається в Конституції лише в контексті дисциплінарних проступків суддів (ст. 126, 149, 149¹).

У цьому контексті О. Коваленко зауважує, що використання законодавцем в адміністративно-деліктному законодавстві конструкції «адміністративне правопорушення (проступок)» вказує не стільки на ототожнення цих термінів, скільки на їх уточнення, тобто на те, що адміністративним правопорушенням є проступок як різновид правопорушень згідно із загальноприйнятою класифікацією правопорушень на злочини та проступки [105, с. 69]. Власне в цій ситуації ми можемо лише висувати гіпотези стосовно того, що саме мав на увазі законодавець, хоча чіткість і недвозначність термінології є важливими техніко-юридичними критеріями якості закону.

Звертаючись безпосередньо до наукових досліджень з цього питання, можна констатувати, що науковці розділилися на дві групи – ті, хто ототожнює ці поняття, і ті, хто розмежовує. Так ототожнюють наведені поняття, зокрема, В. Зуй [7], Д. Лук'янець [158], О. Кузьменко, О. Чорна [4], колектив авторів підручника «Адміністративне право України» за загальною редакцією Ю. Назара [5] та ін. На розмежування наведених понять вказують, наприклад, В. Авер'янов [1], В. Бевзенко [17], К. Бугайчук [28], А. Волощук [51], С. Ківалов, Л. Біла [103], А. Комзюк [2], І. Коліушко та О. Банчук [115].

Так, К. Бугайчук зауважує, що адміністративні проступки – це специфічний різновид правопорушень, за вчинення яких застосовують міри адміністративної відповідальності. Тому для того, щоб уникнути термінологічних розбіжностей, правопорушення, за які настає адміністративна відповідальність, слід називати не адміністративними правопорушеннями, а більш точно – «адміністративні проступки» [28, с. 8]. Науковець аргументує це тим, що аналіз законодавства про адміністративну відповідальність засвідчує, що термінологічний прикметник «адміністративний» (наприклад, адміністративний проступок) вказує не на

сферу суспільних відносин, де вчиняються ці протиправні діяння (тобто не на сферу державного управління), а на ті обставини, що за вчинення цього порушення застосовуються заходи адміністративного примусу, тобто одного з видів державного примусу, який характеризується специфічними ознаками, наприклад, застосовується органами державної виконавчої влади, у позасудовому порядку, на основі спеціально встановлених адміністративно-процесуальних норм тощо [28, с. 7–8].

Схожій позиції дотримується В. Бевзенко, адже вважає, що досліджувані поняття є нетотожними, оскільки адміністративне правопорушення передбачає порушення будь-якої адміністративно-правової норми – незалежно від того, чи передбачено за це відповідальність. Адміністративний проступок слід розглядати як вид адміністративного правопорушення, за яке встановлено адміністративну відповідальність [17, с. 202]. Причому вчений зауважує, що розмежування понять «адміністративний проступок» та «адміністративне правопорушення» має суто науково-теоретичний характер, тоді як у законодавстві та правозастосовній практиці ці терміни використовують як синоніми [17, с. 201]. Погоджуючись із тим, що вказане питання має науково-теоретичний характер, а саме теоретико-термінологічний, слід додати, що воно також має концептуальне значення, особливо якщо брати до уваги широкий підхід до розуміння адміністративної відповідальності.

Досліджуючи історико-правову природу адміністративного проступку, В. Колпаков доходить висновку, що «поняття адміністративного проступку пов'язане з трансформаційними процесами у сфері кримінального права – поступовим виділенням з кримінальних правопорушень (злочинів) особливої групи діянь, які кваліфікувались як малозначущі проступки або кримінальні проступки. Проступки (малозначні злочини) за своєю правовою природою є діянням кримінального характеру, але історично отримують назву адміністративних проступків (деліктів), як такі, що були підвідомчі органам адміністративної влади» [121, с. 45]. Стосовно ж історико-правових аспектів

появи адміністративного правопорушення В. Колпаков зауважує, що цей термін бере свій початок з періоду Великої французької революції і пов'язаний з виникненням та розвитком адміністративної юстиції. Адже рішення адміністрації, які порушували права й законні інтереси громадян, мали назву «адміністративні правопорушення» [121, с. 21–23]. Тобто наведені поняття історично мають різну правову природу. Натомість поступове ототожнення вказаних понять, як зазначає науковець, почалося з Жовтневого перевороту 1917 року, що власне свідчить про те, що радянська ідеологічно-правова доктрина планомірно займалася спотворенням і перекручуванням у власних ідеологічних цілях, далеких від демократичної правової держави, ідей класичної європейської доктрини – «відповідальності публічної адміністрації перед приватними особами». Власне таке спотворення, перекручування фактів, історії ми продовжуємо спостерігати вже в режимі реального часу з боку РФ, ідеологія якої так і не змінилася з радянських часів.

Аналізуючи зміст поняття адміністративної відповідальності та адміністративного правопорушення в сучасному українському праві, зокрема в контексті адміністративної відповідальності суб'єктів владних повноважень, І. Коліушко та О. Банчук пропонують таке бачення щодо розмежування понять «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок»: «Особи та представники держави несуть відповідальність на підставі адміністративних правопорушень, тобто порушень норм адміністративного права. Але особи несуть адміністративну відповідальність за вчинення адміністративних проступків як одного з видів адміністративних правопорушень, які визначатимуться в Кодексі про адміністративні проступки. Водночас суб'єкти владних повноважень несуть адміністративну відповідальність відповідно до рішень адміністративного суду за адміністративні правопорушення у вигляді прийняття незаконних рішень, вчинення незаконних дій або бездіяльності» [115].

Конкретизуючи свою позицію, науковці стверджують, що якщо особа порушить певний обов'язок (надання достовірної інформації, подання повного переліку документів, реєстрація у визначений строк тощо), визнаний у Кодексі адміністративним проступком, то уповноважений представник суб'єкта владних повноважень притягатиме до адміністративної відповідальності за вчинення цього проступку (правопорушення) шляхом накладення стягнення. Якщо ж суб'єкт владних повноважень порушить порядок прийняття свого індивідуального акту, який стосується інтересів певної особи, то адміністративний суд може своїм рішенням скасувати цей акт або зобов'язати відшкодувати завдану шкоду. Такі процесуальні дії суду свідчатимуть про визнання ним факту вчинення суб'єктом владних повноважень адміністративного правопорушення і притягнення його до адміністративної відповідальності [115].

Схожу думку обстоює Н. Христинченко, на думку якої суб'єкти владних повноважень, провадячи свою діяльність, можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності лише адміністративним судом. Логіка такої пропозиції полягає в тому, що представники держави під час здійснення своєї владної діяльності можуть учинити адміністративні правопорушення (але не адміністративні проступки) та притягатися до адміністративної відповідальності [304, с. 926–937].

У межах класифікації адміністративної відповідальності за суб'єктами правопорушень М. Горбач виокремлює такі види: 1) адміністративна відповідальність фізичних осіб, норми якої зосереджуються в Кодексі України про адміністративні правопорушення, Митному кодексі та деяких інших законах України; 2) спеціальна дисциплінарна відповідальність державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування за порушення спеціального трудового законодавства; 3) адміністративна відповідальність юридичних осіб як суб'єктів приватного права, на яких публічною адміністрацією накладаються адміністративні санкції або судом за їх поданням; 4) відповідальність юридичних осіб – суб'єктів владних

повноважень, що накладається на них за рішеннями адміністративних судів [60]. Публічних суб'єктів права, на думку автора, притягують до адміністративної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання ними своїх посадових повноважень. Водночас науковець не конкретизує, що саме є підставою для притягнення до адміністративної відповідальності інших суб'єктів згідно з наведеною класифікацією.

Загалом серед тих науковців, які пропонують розмежовувати категорії «адміністративний проступок» та «адміністративне правопорушення», більшість дотримується тієї думки (у загальному вигляді), що адміністративне правопорушення є більш широким поняттям і стосується всіх порушень норм адміністративного права, причому, на думку окремих науковців, відповідальність за такі правопорушення може бути й не передбачена. Щодо останньої тези виникає дещо риторичне питання: чому вона не передбачена? Адже якщо нормативними приписами встановлені певні обов'язки, визначені права, свободи, регламентовано порядок їх реалізації та захисту, має бути встановлено і відповідальність за порушення таких нормативно встановлених приписів. Адміністративний проступок своєю чергою усвідомлюється як різновид адміністративного правопорушення, за яке передбачена адміністративна відповідальність. Загалом не заперечуючи наведене, на нашу думку, більш коректним було б трактування адміністративного проступку (у контексті розмежування цих понять) як різновиду адміністративного правопорушення, за яке передбачена адміністративна відповідальність згідно з КУпАП.

Водночас існують і протилежні позиції. Наприклад, на думку С. Петкова, адміністративні проступки – це протиправні дії (діяння) посадових осіб, які здійснюють публічне адміністрування [201, с. 224].

Наведене дає змогу констатувати другу групу проблем термінологічного характеру, зокрема щодо співвідношення та розмежування таких понять, як «суб'єкт адміністративного правопорушення» та «суб'єкт адміністративної відповідальності», пов'язаних із визначенням кола

суб'єктів, яких може бути притягнуто до адміністративної відповідальності. Зокрема, багато дискусій у науковій літературі виникає з приводу можливості притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб.

У цьому аспекті О. Миколенко ставить цілком слушне запитання: «Що є підставою для притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності, якщо такою підставою для фізичної особи є вчинення адміністративного правопорушення?» [174, с. 112]. Наприклад, як зазначає К. Дубова, під час визначення адміністративного правопорушення, яке пропонується в ст. 9 КУпАП, вже не можна буде користуватися поняттям «винна дія чи бездіяльність». Існує два варіанти розв'язання цієї проблеми – або переглядається зміст поняття «адміністративне правопорушення», або ж підставою для адміністративної відповідальності юридичних осіб має стати щось інше, наприклад, «порушення вимог законодавства» [84, с. 124]. Тобто наведені вище групи проблемних питань є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, а не відособленими одна від одної.

Найбільш ґрунтовне дослідження щодо співвідношення понять «суб'єкт адміністративної відповідальності» та «суб'єкт адміністративного правопорушення», на нашу думку, провели О. Миколенко та О. Дуліна в монографії «Суб'єкт адміністративної відповідальності в доктрині сучасного адміністративного права (на прикладі адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин)». Автори сформулювали три сучасні методологічні підходи щодо співвідношення понять «суб'єкт адміністративної відповідальності» та «суб'єкт адміністративного правопорушення», останній з яких взятий за основу в монографії: 1) не завжди суб'єкт адміністративної відповідальності одночасно є і суб'єктом адміністративного правопорушення, адже суб'єктом адміністративного правопорушення може бути лише фізична особа, а суб'єктом адміністративної відповідальності – фізична та юридична особи; 2) «суб'єкт адміністративного правопорушення» є поняттям ширшим за змістом, ніж

поняття «суб'єкт адміністративної відповідальності», оскільки особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, за певних обставин може бути і не притягнута до адміністративної відповідальності; 3) поняття «суб'єкт адміністративного правопорушення» є лише обов'язковою складовою поняття «суб'єкт адміністративної відповідальності», тоді як другою його факультативною частиною є поняття «суб'єкт, який притягається до адміністративної відповідальності» [175, с. 5].

Зазначені дослідники пропонують у категорії «суб'єкт адміністративної відповідальності» виокремлювати два структурні елементи: 1) суб'єкт, який вчинив адміністративне правопорушення (суб'єкт адміністративного правопорушення); 2) суб'єкт, який притягується до адміністративної відповідальності [175, с. 42–43]. Тобто категорія «суб'єкт адміністративної відповідальності» поєднує як ознаки, які характеризують його як суб'єкта адміністративного правопорушення, так й ознаки, які визначають особливості процесуального порядку притягнення його до відповідальності, а також особливості накладання на нього адміністративних стягнень чи звільнення його від адміністративної відповідальності. Суб'єкт адміністративної відповідальності – це особа, яка має здатність і можливість нести адміністративну відповідальність згідно з матеріальними та процесуальними нормами адміністративного права (тобто особа, яка вчинила адміністративне правопорушення та притягується до адміністративної відповідальності). Тобто суб'єктом адміністративної відповідальності є не лише особа, яка фактично була притягнута до відповідальності у вигляді накладення адміністративного стягнення, а й особа, яка має здатність і можливість нести адміністративну відповідальність, тобто є суб'єктом адміністративного правопорушення, але за обставин, визначених чинним законодавством, може бути звільнена від адміністративної відповідальності шляхом її заміни на інший захід державного примусу чи вплив виховного характеру (ст. 15, 16, 21, 22, 24⁻¹ КУпАП) [175, с. 44].

Стосовно розмежування понять «адміністративні стягнення», «заходи адміністративної відповідальності» та «заходи адміністративного примусу», як зазначає К. Дубова, найбільше проблем виникає з визначенням правової природи заходів, які передбачені ст. 24¹ КУпАП. У науковій літературі представлено декілька варіантів розв'язання наявної теоретичної проблеми: 1) у першому випадку заходи виховного характеру взагалі ігноруються під час характеристики системи заходів адміністративного примусу, адже вважаються заходами, які не мають нічого спільного із заходами адміністративного примусу; 2) у другому випадку заходи виховного характеру зараховують до групи так званих заходів попередження, основна мета застосування яких – попередити можливі негативні наслідки для суспільства й держави; 3) у третьому їх відносять до заходів адміністративної відповідальності, оскільки вони застосовуються до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення [84, с. 188–189]. До наведеного переліку варто додати ситуацію, коли серед заходів адміністративного примусу в самостійну групу виокремлюють адміністративні стягнення, передбачені КУпАП, не проводячи паралелі ні із заходами адміністративної відповідальності, ні із заходами впливу до неповнолітніх. Причому відкритим залишається також питання стосовно заходів адміністративної відповідальності, що можуть застосовуватися до юридичних осіб.

Власне К. Дубова виокремлює заходи виховного характеру в самостійний вид заходів адміністративного примусу [84, с. 189].

На нашу думку, найбільш цілісну й таку, що враховує та усуває більшість спірних питань, класифікацію заходів адміністративного примусу сформували О. Джафарова та В. Іванцов. Так, на думку науковців, до заходів адміністративного примусу слід віднести адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення, заходи адміністративної відповідальності, комплексні заходи адміністративного примусу та заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення. До заходів адміністративної відповідальності науковці зараховують:

адміністративні стягнення, що застосовуються до фізичних осіб (ст. 24 КУпАП); заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх (ст. 24¹ КУпАП); стягнення, передбачені адміністративним законодавством, стосовно юридичних осіб [255]; заходи адміністративного впливу, що застосовуються до юридичних осіб, і не визнані законодавцем стягненнями [75; 252].

Водночас відкритим залишається питання стосовно того, що вважати заходами адміністративної відповідальності, якщо враховувати широкий підхід до розуміння адміністративної відповідальності, який аргументують І. Коліушко, О. Банчук та Н. Христинченко.

Так, К. Дубова наголошує, що не можна ототожнювати заходи адміністративної відповідальності із заходами примусу, які застосовує суд за результатами розгляду публічно-правового спору [84, с. 110–111]. Водночас О. Панасюк стверджує, що скасування адміністративного акта не можна вважати заходом адміністративної відповідальності з огляду на такі критерії: по-перше, відсутність карального елементу; по-друге, метою скасування адміністративного акта є відновлення законності. Таким чином, скасування адміністративного акта можна віднести до заходів адміністративного припинення [195, с. 224–225].

У контексті зазначеної проблематики І. Коліушко та О. Банчук стверджують, що зауваження може викликати намагання поширити терміни «відповідальність» та «адміністративна відповідальність» на результати діяльності адміністративного суду щодо визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень. Виглядає, що такі спроби розбиваються на наявних визначеннях юридичної відповідальності як відносин із застосування до правопорушників визначених законом санкцій [315], оскільки положення Кодексу адміністративного судочинства не містять жодних таких санкцій. Там ідеться лише про відновлення порушених прав, свобод та інтересів осіб. Тому слід з'ясувати, чи існує відповідальність такого правопорушника (суб'єкта владних повноважень) у розумінні обов'язку відповідати перед уповноваженим органом, чи існують санкції у

відносинах відповідальності з приводу визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень або настають будь-які негативні наслідки для правопорушника. Науковці обґрунтовують свою позицію таким чином: суб'єкт владних повноважень виступає відповідачем у адміністративно-правових спорах та у випадку визнання адміністративним судом його діяльності незаконною він буде відповідати або ж нести відповідальність. Але цей вид відповідальності характеризується не існуванням санкцій, що мають на меті покарання порушника, а передусім правопоновлюючим змістом. Про таку функцію юридичної відповідальності зазначено в академічному курсі з теорії держави і права за редакцією О. Зайчука та Н. Оніщенко [92, с. 512]. Професор Є. Кубко також вважає, що «загальний принцип відповідальності полягає не стільки в тому, щоб покарати винну особу чи державний орган, скільки в тому, щоб поновити порушені цим суб'єктом права та інтереси громадян і суспільства загалом» [115; 146, с. 509]. Правовідновлювальну функцію адміністративно-деліктного права виокремлює також О. Миколенко. На думку науковця, ця функція «полягає у відновленні правового становища суб'єкта права, яке існувало до моменту вчинення адміністративного правопорушення» [174, с. 439].

Отже, можемо дійти висновку, що на сьогодні, попри тривалий строк існування інституту адміністративної відповідальності, відсутня уніфікована та узгоджена термінологічна база системоутворюючих термінів, що складають основу цього інституту. Проведений аналіз засвідчує, що проблематика базових конструкцій термінологічної основи інституту адміністративної відповідальності існує не ізольовано, а в синергії з проблематикою теоретичного та концептуального характеру, що обумовлює необхідність комплексного узгодження та перегляду системних знань адміністративно-деліктного права.

Таким чином, адміністративну відповідальність як різновид юридичної (ретроспективної) відповідальності можна розглядати у двох площинах [167, с. 212]: 1) об'єктивна (статична) – формально закріплена в нормативно-

правових актах (нормативні підстави адміністративної відповідальності), має абстрактний не персоніфікований характер; 2) суб'єктивна (динамічна) – реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини, що виникають з факту вчинення адміністративного правопорушення (проступку) (фактична підстава адміністративної відповідальності) між державою в особі уповноважених суб'єктів і суб'єктом, що вчинив правопорушення, тобто має конкретний персоніфікований характер. Причому трансформація однієї площини в іншу забезпечується реалізацією державного примусу в санкційному вигляді у формі заходів адміністративної відповідальності шляхом правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів (процесуальна підстава адміністративної відповідальності).

1.2. Правовий статус нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності

Дослідженню окремих питань правового статусу нотаріуса в системі публічної служби присвячено праці таких вітчизняних науковців, як В. Баранкова, Н. Васирина, Л. Вдовічена, Г. Гулевська, О. Зайцев, Н. Ільєва, В. Комаров, О. Коротюк, Т. Курило, А. Маржина, В. Марченко, М. Німак, М. Рябенко, С. Фурса, В. Харченко, К. Чижмарь, В. Шишленко, В. Юрах та багатьох інших. Попри чималу кількість наукових *праць із цієї проблематики*, необхідність дослідження особливостей правового статусу нотаріуса в системі публічної служби зумовлена фрагментарністю розгляду означених питань на науково-теоретичному рівні, триваючим процесом реформації зазначеного інституту й тенденцією до перманентного нормативного розширення переліку повноважень нотаріусів, що передбачає, серед іншого, розширення меж юридичної відповідальності останнього, наявністю низки спірних і дискусійних питань щодо особливостей правового

статусу нотаріуса в системі публічної служби на рівні загальнотеоретичного обґрунтування вказаної проблематики, зумовлених, зокрема, невизначеністю окремих аспектів на нормативному рівні.

Дослідження правового статусу нотаріуса в системі публічної служби доцільно розпочати з характеристики теоретико-правової категорії «правовий статус». Так, А. Панчишин зазначає, що правовий статус є складною категорією, що характеризується системністю, універсальністю та комплексністю. Вона відіграє надзвичайно важливу роль в організації суспільних відносин, оскільки шляхом встановлення прав, обов'язків, а також гарантій їх реалізації визначає основоположні принципи взаємодії суб'єктів правовідносин та визначає місце конкретного суб'єкта в суспільстві. Правовий статус означений чіткою системністю та стабільністю, що, з одного боку, надає суб'єктам відносин певні гарантії реалізації своїх прав, а з іншого – запобігає зловживанню наданими їм правами [198, с. 97]. А. Колодій також вважає, що цій категорії притаманні цілісність, чітка структурованість, визначений порядок взаємодії її компонентів [117].

Водночас О. Музичук слушно наголошує, що основне призначення категорії «правовий статус» полягає в деталізації особливих ознак суб'єктів правовідносин. У визначенні правового статусу будь-якого суб'єкта акцентується увага саме на його ролі й місці в системі правовідносин, а також на те, чим він відрізняється від інших суб'єктів [184, с. 319].

У юридичній літературі термін «правовий статус» визначено таким чином: 1) багатоаспектна, комплексна, універсальна категорія, що має чітку стабільну структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації визначає місце суб'єкта в системі правовідносин [176, с. 52]; 2) визначене нормативно-правовими актами правове становище фізичної або юридичної особи, що характеризується сукупністю її прав, обов'язків, гарантій і відповідальності [76, с. 74]; 3) комплексна категорія, яка відображає весь комплекс зв'язків особистості із суспільством,

державою, колективом, оточуючими людьми [198, с. 97]; 4) система законодавчо встановлених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [92, с. 366]; 5) встановлене правовими нормами положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків, що в концентрованому вигляді відображається в законах, положеннях, статутах та інших нормативно-правових актах про відповідні органи, установи [321, с. 186] тощо.

Отже, правовий статус – це комплексна категорія, яка має певну цілісну структуру, нормативно закріплені складові якої в сукупності характеризують і визначають місце суб'єкта в певному спектрі суспільно-правових зв'язків.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що найчастіше до елементного складу правового статусу відносять права, обов'язки та відповідальність суб'єкта. Стосовно інших елементів думки науковців здебільшого різняться. Складовими правового статусу вважають також правосуб'єктність, громадянство, правовідносини, гарантії, принципи, завдання, функції, мету діяльності тощо. Причому кількість таких елементів відрізняється залежно від того, розглядається індивідуальний чи колективний суб'єкт права. На нашу думку, саме права, обов'язки та відповідальність (як певний об'єднуючий елемент прав та обов'язків) є основоположними елементами будь-якого правового статусу. Водночас залежно від того, про який суб'єкт права йдеться, кількість таких елементів може різнитися. Наприклад, неможливо схарактеризувати правовий статус органу державної влади без функціонально-цільового блоку його елементів – мети, функцій, завдань.

У контексті наведеного вважаємо за доцільне навести позицію О. Бакумова щодо місця юридичної відповідальності в структурі правового статусу, оскільки залежно від розуміння обсягу поняття правового статусу різняться й підходи до тлумачення її ролі та місця в структурі правового статусу: якщо більшість учених розглядає її як елемент правового статусу, то дещо менша група дослідників відносить юридичну відповідальність до

післястатусних елементів, поряд з гарантіями, законними інтересами тощо [12, с. 5]. Учений наголошує, що віднесення юридичної відповідальності до постстатусних елементів правового статусу, з одного боку, не виправдано протиставляє відповідальність правам та обов'язкам суб'єкта права, розриває їх змістовий і функціональний зв'язки, а з іншого – істотно ускладнює розуміння власне правового статусу, виводячи з його структури істотні конструктивні елементи, що сполучають права й обов'язки (відповідальність). Тому, на його думку, відповідальність є невід'ємним елементом правового статусу суб'єкта права, безвідносно до специфіки такого суб'єкта (індивідуального чи колективного) [12, с. 5], власне з такою позицією цілком погоджуємося і ми.

Слід зауважити, що правовий статус різниться за певними критеріями. Наприклад, за суб'єктами можна виділити правовий статус фізичної особи та правовий статус юридичної особи, правовий статус громадянина України і правовий статус іноземця тощо. Найчастіше розрізняють загальний, спеціальний та індивідуальний правовий статус суб'єкта права.

Слушним вважаємо підхід А. Колодія та А. Олійника, які поділяють правовий статус особи на: а) загальний (конституційний), що передбачений конституційним законодавством для будь-якої людини чи громадянина; б) спеціальний (родовий, видовий), який передбачений окремими нормативно-правовими актами для окремих категорій чи громадян (наприклад, суддів, прокурорів, викладачів, студентів); в) індивідуальний (персоніфікований), що передбачений індивідуально-правовими актами (правозастосовними) для конкретної особи [118, с. 135–136]. О. Бакумов зазначає, що перший (тобто загальний) відображає правове становище абстрактних суб'єктів права одного роду (типу), що виражається в їхніх правах та обов'язках, переважно врегульованих конституційними нормами. Спеціальний правовий статус відображає правове становище абстрактних суб'єктів права одного виду всередині роду (типу), що переважно регулюються галузевими правовими нормами. Натомість індивідуальний

правовий статус вказує на неповторні ознаки конкретного суб'єкта права і часто регулюється нормами різних галузей права, становлячи міжгалузевий правовий інститут у межах національної системи права [12, с. 5]. Тобто можна класифікувати правовий статус також за галузевою ознакою. Загальним у такому разі буде конституційно-правовий статус, який слугуватиме першоосною, а отже, норми кримінального, адміністративного, цивільного права тощо будуть конкретизувати характеристики суб'єкта, утворюючи відповідні кримінально-правовий, адміністративно-правовий і цивільно-правовий статуси суб'єкта права.

Вбачається за доцільне також звернути увагу на питання щодо виокремлення правосуб'єктності як елемента правового статусу. Наприклад, Т. Санжарук визначає правовий статус як постійну властивість суб'єкта права, з огляду на що до його складу можуть належати лише невід'ємні властивості громадянина як суб'єкта права, втрата яких свідчить про обмеження його правосуб'єктності. Такими властивостями автор визначає правоздатність, дієздатність, основні права особи на визначені блага, а також покладені на всіх громадян основні обов'язки [277, с. 123]. Натомість А. Чуб наголошує, що правосуб'єктність не дорівнює правовому статусу, а скоріше становить його фундамент; правосуб'єктність – це правовий статус у зародку, оскільки правосуб'єктність містить різноманіття прав та обов'язків, якими може володіти конкретний індивід, у згорнутому, ще не народженому стані. Тобто і правосуб'єктність, і правовий статус прямо пов'язані із сукупністю прав та обов'язків, однак ознакою першої слугує потенційність, а другого – актуальність їх використання [310, с. 64]. Ми цілком погоджуємося з наведеною позицією, тому в межах нашого дослідження будемо ґрунтуватися на тому, що правосуб'єктність – це передумова виникнення правового статусу, що має потенційний характер слугує автономною категорією поряд з правовим статусом.

Ураховуючи наведене, можемо сформулювати проміжний висновок, що в контексті досліджуваної тематики родовий (професійний) статус

нотаріуса визначено Законом України «Про нотаріат» та Правилами професійної етики нотаріусів України, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року № 2039/5 [219], представлений комплексом професійних прав та обов'язків, гарантій діяльності, які є статичними елементами, та юридичною відповідальністю нотаріуса, що набуває рис динамічного елемента, який має обмежувальний та одночасно забезпечувальний характер стосовно прав та обов'язків. Наведені елементи є базовими щодо визначення специфіки й особливостей правового становища нотаріуса, характеру правових взаємозв'язків і місця останнього в системі публічної служби України, але водночас обумовленими метою, функціями та завданнями нотаріату в Україні загалом як функціонально-змістовими елементами, що визначають характер, зміст і спрямованість діяльності нотаріуса.

Отже, для того, щоб визначити місце нотаріуса в системі публічної служби України шляхом визначення специфіки й особливостей його правового становища, корелюючи ці властивості з можливістю притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності, передусім слід визначитися з тим, чи є нотаріус публічним службовцем.

Н. Васирина зауважує, що сучасна теорія державного управління визначає щонайменше два основні розуміння інституту публічної діяльності та ототожнює її з, по-перше, службою в апараті центральних і місцевих органів державної влади, апараті органів прокуратури, діяльністю неатестованих працівників апарату внутрішніх справ і військових формувань, по-друге, з діяльністю з надання публічних послуг населенню, що передбачає віднесення до публічних службовців усіх службовців як державного, так і недержавного секторів [29, с. 1].

На підставі узагальнення різних підходів до розуміння правової природи сучасної публічної служби в Україні, особливостей її правового регулювання та проходження В. Малиновський виокремив такі її види: 1) політична; 2) державна, що складається з адміністративної та

спеціалізованої (дипломатична, митна, податкова) служб; 3) безпекова (військова, правоохоронна, служба безпеки, цивільного захисту); 4) правнича (суддівська, прокурорська); 5) муніципальна (служба в органах місцевого самоврядування), яка охоплює виборну та адміністративну службу; б) патронатна [161, с. 48–49].

Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу у виданні «План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування» надає узагальнене визначення публічних службовців як осіб, уповноважених на виконання функцій держави (від Президента, вищих посадовців, державних службовців до керівників державних підприємств, установ, організацій) і посадових осіб органів місцевого самоврядування [46, с. 200]. З наведеного вбачається, що публічна служба передусім характеризується такою ключовою ознакою, як наявність владних повноважень.

Серед ознак публічної служби в юридичній літературі виокремлюють такі:

1) виникнення правовідносин на підставі фактичного складу, обов'язковим елементом якого, відповідно до норм чинного законодавства про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування, є акт призначення на посаду чи результат виборів;

2) постійність і професійна основа виконання службовцем власних повноважень;

3) зайняття публічної посади в органі публічної влади;

4) спрямованість діяльності службовців на задоволення публічних інтересів, визначених державою та забезпечених правом інтересів [275, с. 271–272].

Нормативне визначення поняття «публічна служба» міститься лише в Кодексі адміністративного судочинства України, згідно з яким це – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних

органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування (п. 17 ч. 1 ст. 4) [108]. З огляду на зазначене, можна констатувати, що діяльність нотаріусів не належить до публічної служби.

До такого висновку, зокрема, дійшла К. Чижмарь, зазначаючи, що «...діяльність із вчинення нотаріальних дій не є державною службою, нотаріуси не виконують власні обов'язки на публічній службі та не мають публічно-правової компетенції, яка б створювала публічно-правові відносини» [307, с. 21]. Хоча далі автор уже зазначає, що «...нотаріальна діяльність має дуалістичний характер поєднання публічно-правових та приватноправових начал. Нотаріат у механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина становить інститут громадянського суспільства, наділений в особі нотаріусів владними повноваженнями та здійснює від імені України публічну діяльність щодо реалізації функції держави із захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та суспільства загалом шляхом вчинення нотаріальних дій. Проте в окремих випадках нотаріат має право за спеціальним дорученням держави здійснювати деякі її функції» [307, с. 21–23] чим, на наш погляд, певною мірою суперечить сама собі.

Згідно з аналітичною довідкою Вищого адміністративного суду про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, визначальним під час вирішення видів публічної служби для правозастосування є правове регулювання їх діяльності, відповідно до якого можна визначити такі види публічної діяльності: діяльність на державних політичних посадах; професійна діяльність суддів; державна служба; служба в органах місцевого самоврядування [10].

Причому в ч. 4 ст. 3 Закону України «Про нотаріат» визначено, що нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, *перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім виконання функції медіатора, викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності в професійному самоврядуванні нотаріусів* [254].

Усе наведене, на нашу думку, також засвідчує, що нотаріус не є публічним службовцем. Водночас слід констатувати, що правова природа нотаріату й визначення правового статусу нотаріуса тривалий час залишається спірним питанням, хоча саме від чіткого окреслення місця нотаріуса в системі публічної служби залежать межі юридичної відповідальності, до якої його може бути притягнуто. Річ у тому, що безпосередньо в профільному Законі України «Про нотаріат» не спостерігається визначеності щодо правового статусу нотаріуса (як приватного, так і державного), що детермінує періодичне віднесення нотаріуса як до посадових, так і до службових осіб з відповідними негативними наслідками. Така ситуація, на жаль, спостерігається не лише в наукових дискусіях, а й у практиці застосування, на що, зокрема, звертають увагу О. Зайцев та В. Марченко в аналітичній довідці щодо питання визнання нотаріуса суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності [91].

Наприклад, В. Комаров, В. Баранкова та К. Чижмарь зазначають, що нотаріус має унікальний дуалістичний статус, який зумовлює необхідність *віднесення його до посадових осіб незалежно від того, що він не перебуває на державній службі та не входить до штату державного апарату. Ця виключність його правового становища виявляється в тому, що нотаріуси виконують функції державної влади* [126, с. 62; 308]. Схожу позицію обстоює А. Маржина, на думку якої механізм здійснення нотаріальної діяльності визначається подвійним статусом суб'єктів нотаріальної діяльності: з одного боку, їх належністю до системи посадових осіб, а з іншого – їх неналежністю

до суб'єктів, на яких поширюється Закон України «Про державну службу», та не перебуванням у штаті державних службовців [162, с. 76].

Аналіз наявних наукових праць із цієї проблематики дає підстави зробити висновок щодо декількох можливих причин такого тлумачення правового статусу нотаріуса.

По-перше, у деяких сучасних наукових працях щодо характеристики правового статусу нотаріуса прослідковується, що науковці цитують і беруть за основу для обґрунтування власних узагальнень дослідження, висновки яких були зроблені на підставі чинного на той час законодавства у сфері нотаріату, причому не аналізуючи та не проводячи паралелі, чому той чи інший науковець зробив саме такі висновки. Як наслідок, частина сучасних праць, висновки яких мали б формуватися з урахуванням норм чинного законодавства та практики застосування, ґрунтуються на застарілих положеннях і тягнуть за собою «аксіоматичні» твердження, які не відповідають сучасному стану речей.

По-друге, проблематика віднесення нотаріуса до посадових осіб, на наше переконання, пов'язана саме з положеннями Закону України «Про нотаріат». Так, у ч. 1 ст. 1 Закону визначено, що «нотаріат в Україні – це *система органів і посадових осіб*, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності» [254]. Тобто за логікою цієї норми приватного або державного нотаріуса можна зарахувати або до категорії «орган», або до категорії «посадова особа». Причому інші альтернативи відповідно до положень цієї статті відсутні. З огляду на те, що термін «орган» в юриспруденції розуміють у контексті юридичної особи, залишається варіант віднесення нотаріуса до категорії «посадова особа» (знову ж таки – за логікою положень ч. 1 ст. 1 Закону).

Крім того, до 1 жовтня 2008 року в Законі України «Про нотаріат» застосовувалися словосполучення «нотаріуси та інші посадові особи, які

вчиняють нотаріальні дії», «нотаріуси чи інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії». Така «логіка» побудови цього словосполучення зумовлювала віднесення нотаріуса до «посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії». Тобто до всіх осіб, які вчиняють нотаріальні дії, у Законі вживалося словосполучення «посадові особи». 1 жовтня 2008 року Законом № 614-VI у тексті Закону України «Про нотаріат» слова «нотаріус та інша посадова особа» і «нотаріус чи інша посадова особа» в усіх відмінках і числах замінено словами «нотаріус або посадова особа», що, безперечно, є позитивним зрушенням. У цьому контексті також необхідно зазначити, що Законом № 614-VI від 1 жовтня 2008 року було внесено зміни й до назви ст. 1: «Поняття нотаріату. Органи і посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії» було змінено на «Поняття нотаріату. Органи і особи, які вчиняють нотаріальні дії». Водночас ч. 1 ст. 1 Закону в редакції «нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб...» так і залишилася незмінною, що свідчить про непослідовність дій законодавця.

Ураховуючи наведене, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» потребує викладення в такій редакції:

«Нотаріат в Україні – це система органів і осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Така редакція ч. 1 ст. 1, по-перше, дозволить уникнути подальших дискусій щодо віднесення нотаріусів до посадових осіб; по-друге, цілком узгоджується з іншими положеннями Закону України «Про нотаріат», зокрема ч. 1 ст. 3, якою визначено, що «нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності», розділом II

«Повноваження щодо вчинення нотаріальних дій», яким конкретизовано перелік органів та осіб (зокрема посадових), які вчиняють нотаріальні дії; по-третє, саме така редакція ч. 1 ст. 1 узгоджується з логікою внесених до Закону 1 жовтня 2008 року змін, які чомусь не були доведені до логічного кінця.

Водночас маємо констатувати, що на сьогодні ні в чинному законодавстві, ні в науковій літературі немає узгодженого розуміння власне поняття «посадова особа».

У Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII поняття «посадова особа» застосовується до керівника державної служби в державному органі: «посадова особа, яка займає вищу посаду державної служби в державному органі, до посадових обов'язків якої належить здійснення повноважень з питань державної служби та організації роботи інших працівників у цьому органі» [232]. У Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 року № 2493-III посадовою особою місцевого самоврядування визначено «особу, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету» [260].

Міністерство юстиції України в листі від 22 лютого 2013 року № 1332-0-26-13/11 надало роз'яснення, згідно з яким для вирішення питання щодо визначення поняття «посадова особа» необхідно виходити з правозастосовної практики, яка зазначає, що головним критерієм віднесення особи до кола посадових осіб є наявність у неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [154]. Відповідно до судової практики, яка склалася і знайшла своє відображення у відповідному узагальненні Верховного Суду України (йдеться про постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» [262]), організаційно-розпорядчими обов'язками

є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділів, лабораторій, кафедр), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо) [154]. Водночас адміністративно-господарськими обов'язками визначено обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є в начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачів складів, магазинів, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо [154].

Ураховуючи наведене, окремо слід зупинитися на такій категорії осіб, як завідувач державної нотаріальної контори та завідувач державного нотаріального архіву, що зумовлено специфікою їх правового статусу.

Національним агентством з питань запобігання корупції було надано роз'яснення щодо особливостей застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно суб'єктів декларування. У листі від 5 травня 2017 року № 53-09/14227/128 з посиланням на рішення Національного агентства від 11 серпня 2016 року № 3 зазначено, що нотаріуси не є суб'єктами декларування, водночас наведене не поширюється на посадових осіб юридичних осіб публічного права [155] (завідувача державної нотаріальної контори та завідувача державного нотаріального архіву. – С.М.). Посадовими особами юридичних осіб публічного права слід вважати працівників юридичних осіб публічного права, які наділені посадовими повноваженнями здійснювати організаційно-розпорядчі чи

адміністративно-господарські функції. Визначальним є обсяг функцій (обов'язків) відповідного працівника [155]. Відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України, юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [305].

У статті 17 Закону України «Про нотаріат» зазначено, що державні нотаріальні контори створюються та ліквідуються Міністерством юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджуються територіальними органами Міністерства юстиції України в межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати. Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідувач, якого призначають з числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Призначення на посади державного нотаріуса, завідувача державної нотаріальної контори та звільнення з таких посад здійснюють територіальні органи Міністерства юстиції України [254].

Згідно зі ст. 23 Закону України «Про нотаріат», державний нотаріальний архів очолює завідувач, який призначається на посаду та звільняється з неї відповідним територіальним органом Міністерства юстиції України. Мережа і штати державних нотаріальних архівів затверджуються в порядку, передбаченому для державних нотаріальних контор. Державний нотаріальний архів є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням [254].

Відповідно до Положення про державний нотаріальний архів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 року № 870/5, архів створюється і ліквідується Міністерством юстиції України. Архів є юридичною особою та має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Архів очолює завідувач, який

призначається на посаду і звільняється з неї відповідним управлінням юстиції. Завідувачем архіву може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю [243].

З огляду на зміст положень Закону України «Про нотаріат», Положення про державний нотаріальний архів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 року № 870/5, завідувач державної нотаріальної контори та завідувач державного нотаріального архіву мають спеціальний правовий статус як посадові особи юридичних осіб публічного права, що зумовлено покладеними на них організаційно-розпорядчими, адміністративно-господарськими функціями в контексті постанови Пленуму Верховного Суду України, положення якої було наведено вище.

Наприклад, відповідно до п. 17 Положення про державний нотаріальний архів, завідувач архіву: а) організовує діяльність архіву, несе персональну відповідальність за виконання покладених на архів завдань і функцій; б) представляє архів у всіх установах та організаціях; в) видає в межах своєї компетенції накази; г) складає перелік послуг, що надаються архівом на договірних засадах, розмір тарифів за їх надання і подає їх на затвердження начальнику відповідного управління юстиції; ґ) розподіляє обов'язки між працівниками архіву та затверджує їх посадові інструкції; д) забезпечує належні умови для роботи й охорону праці працівників архіву тощо [243].

Що стосується приватних і державних нотаріусів, обсяг їх прав та обов'язків є однаковим, що випливає зі змісту ст. 4–5 Закону України «Про нотаріат», а також ураховуючи те, що ці статті розміщено в главі 1 «Загальні положення». Те саме стосується і гарантій нотаріальної діяльності (ст. 8¹ Закону). Крім того, документи, оформлені державними та приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу (ч. 4 ст. 1 Закону). Зміст ст. 4–5 Закону засвідчує, що нотаріусів не наділено ні організаційно-розпорядчими,

ні адміністративно-господарськими обов'язками в розумінні постанови Пленуму Верховного Суду України, що виключає можливість віднесення їх до категорії «посадова особа». Такого самого висновку дійшов М. Сірий у висновку науково-правової експертизи щодо законності визнання приватного нотаріуса спеціальним суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності, проведеної відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» на запит приватного нотаріуса С. Ковальчука [45].

Причому, як слушно зазначає О. Коротюк, поділ нотаріусів на приватних і державних є досить умовним та ґрунтується на особливостях внутрішньої організаційної структури та джерел фінансування. Міністерство юстиції України також дотримується такої точки зору, зокрема в одному з листів зазначає, що вчинення нотаріальних дій – це особливий вид діяльності, яка за своїм правозастосовним характером не залежить від її суб'єктного складу. Тому поділ нотаріусів на державних і приватних обумовлений не характером їх обов'язків, а особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності. З огляду на це, правовий статус державних і приватних нотаріусів є однаковим у контексті їх повноважень, юридичної відповідальності тощо, крім питань організаційної структури нотаріальної контори чи фінансування нотаріальної діяльності [137]. В іншій науковій праці О. Коротюк зазначає, що в контексті ретроспективного аспекту юридичної відповідальності державний і приватний нотаріуси наділені однаковим правовим статусом [136, с. 115]. З останнім ми не можемо погодитися повною мірою, оскільки, відповідно до ст. 21 та 27 Закону України «Про нотаріат», розбіжність в особливостях юридичної відповідальності, зокрема цивільно-правової, приватного й державного нотаріуса є суттєвою. За шкоду, заподіяну особі внаслідок незаконних дій або недбалості, приватний нотаріус несе особисту відповідальність. Натомість за заподіяну особі шкоду державний нотаріус не несе самотійної відповідальності, у такому випадку відповідачем буде

відповідна державна нотаріальна контора, а шкода, заподіяна особі внаслідок дій державного нотаріуса, відшкодовується державою.

Згідно з постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 року № 2, це зумовлено тим, що державний нотаріус, крім загального статусу нотаріуса, також має особливий статус – працівника юридичної особи, тобто державної нотаріальної контори [217]. Водночас слід зазначити, що О. Коротюк у межах кримінально-правової характеристики нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину стверджує, що якщо розглядати правовий статус нотаріуса за галузевою ознакою, а саме правовий статус нотаріуса в кримінальному процесі, можна погодитися, що державний і приватний нотаріуси наділені однаковим правовим статусом. Причому в контексті адміністративної відповідальності правовий статус приватного та державного нотаріуса також є однаковим.

На початку підрозділу ми наголошували, що юридична відповідальність є одним з ключових елементів будь-якого правового статусу. Тому якщо розглядати правовий статус нотаріуса не за галузевою ознакою, а за характером (або змістом), то поряд з професійним статусом нотаріуса (як родовим статусом) слід виокремлювати спеціальний правовий статус державного нотаріуса як працівника державної нотаріальної контори, спеціальний правовий статус завідувача державною нотаріальною конторою та завідувача державним нотаріальним архівом, що обумовлено відмінностями специфіки не лише цивільно-правової відповідальності, а й дисциплінарної та адміністративної.

Слід також зауважити, що основні дискусійні моменти в характеристиці правового статусу нотаріуса, зокрема в системі публічної служби, безпосередньо пов'язані з питанням про те, чи є діяльність нотаріусів такою, що має публічно-правовий чи публічно-владний характер, тобто чи є нотаріус суб'єктом публічних повноважень чи суб'єктом публічно-владних повноважень.

Так, Н. Васирина зазначає, що правозахисна діяльність нотаріуса має владний характер і здійснюється ним з огляду на виконання делегованих державою повноважень, попри те, що вчинення нотаріальних дій здійснюється нотаріусом від власного імені. Ця діяльність спрямована на забезпечення правомірної поведінки всіх учасників цивільних правовідносин, причому незалежно від їх безпосередньої участі [29]. В. Шишленко зауважує, що нотаріат наділений повноваженнями державно-владного характеру та своєю діяльністю реалізує публічну владу держави [317, с. 972].

Водночас А. Маржина у своїй праці стверджує, що «суб'єкти нотаріальної діяльності з точки зору їх функціонального призначення забезпечують виконання функцій держави, причому не будучи наділеними відповідним державно-владним статусом» [162, с. 76]. Проте далі по тексті роботи автор вказує, що «суб'єкти нотаріальної діяльності не завжди наділені державно-владними повноваженнями (наприклад, приватні нотаріуси), проте і їх діяльність, і діяльність інших суб'єктів, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, зокрема тих, хто має державно-владний статус (наприклад, уповноважені особи консульств, дипломатичних представництв тощо), має публічно-владний характер» [162, с. 150]. Наведене загалом засвідчує, що автор остаточно не визначила особливості характеру правового статусу нотаріуса.

В. Комаров та В. Баранкова наголошують, що «пріоритетним у правовому статусі нотаріуса слід вважати здійснення функцій державної влади. Юридично-владні повноваження нотаріусів прямо впливають із сутності нотаріату та вирішуваних ним завдань» [127, с. 72]. Крім того, дослідники констатують владний характер повноважень нотаріусів. За загальновизнаною характеристикою посадової особи ця категорія ототожнюється з керівником, державним службовцем, особою, що здійснює за посадою адміністративно-управлінські функції. Однак беззастережно визнаються посадовими особами представники державної влади, до яких, безперечно, належить нотаріус. Будь-яка посадова особа має бути наділена

державою певними владними повноваженнями. Причому вона може обіймати посаду в різних державних і недержавних органах, громадських об'єднаннях, виконувати відповідні повноваження різного характеру згідно з нормативними актами [127, с. 72–73]. Проте наведені автори теж не є до кінця послідовними у своїх твердженнях, оскільки, розглядаючи далі по тексту питання щодо підсудності справ щодо оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні за відсутності спору про право, вони вже стверджують, що у діях нотаріуса немає ані адміністративного примусу, ані управлінських повноважень, хоча він і є посадовою особою, а нотаріальну діяльність слід характеризувати як публічно-правову, оскільки вона здійснюється від імені держави [127, с. 72–73]. Учені визнають, що наведені категорії справ слід розглядати в порядку цивільного, а не адміністративного судочинства.

Натомість Г. Гулевська дійшла висновку про відсутність в органів нотаріату владних повноважень: у нотаріальній діяльності наявна публічність, а не владність [67, с. 6]. М. Німак також стверджує, що нотаріус не має владних повноважень, але, навпаки, є незалежним суб'єктом, який однаковою мірою захищає інтереси кожної зі сторін правочину [190, с. 164].

Стосовно «владності повноважень» Р. Мельник зазначає, що категорію «суб'єкт владних повноважень» («суб'єкт публічного адміністрування») слід оцінювати не з інституційного, а із функціонального аспекту. Інакше кажучи, визначальним для віднесення того чи іншого органу (особи) до суб'єктів владних повноважень (суб'єкта публічного адміністрування) є не лише його місце в системі публічної влади, а й функції, які ним виконуються, і такі функції мають бути пов'язані зі здійсненням публічного адміністрування [172, с. 162].

Основою поняття «влада» слугує можливість впливати на певні суспільні відносини шляхом прийняття рішень, що є обов'язковими для інших осіб, і забезпечувати їхнє виконання (тобто використовувати апарат примусу). Державно-владним повноваженням притаманні такі

характеристики: а) порядок формування та діяльність органу, його структура й компетенція закріплюються нормами права; б) право видання юридичних актів, які є обов'язковими для виконання іншими суб'єктами права; в) можливістю застосування примусової сили держави; г) матеріально-технічне забезпечення виданих приписів [135, с. 86–87].

Більш детально ознаки (критерії) публічної влади визначає В. Бевзенко: 1) характеризується можливістю впливати на поведінку людей, ухвалюючи відповідне рішення, вчиняючи діяльність або досягати прогнозованого стану суспільних відносин; 2) авторитетність, визнана суспільством, громадянами України, або значною частиною цього населення; 3) монополізм на ухвалення рішень, вчинення дій, допущення бездіяльності в певних правовідносинах; 4) суб'єкти публічної влади забезпечуються необхідними ресурсами – фінансовими, матеріальними, кадровим потенціалом; 5) офіційність; 6) автономність, окремішність, тобто суб'єкти публічної влади організаційно і функціонально один від одного відокремлені й не залежать від об'єктів влади; 7) нормативне регулювання суспільних відносин, яке полягає в можливості публічної влади видавати загальнообов'язкові правила поведінки; 8) примусовий характер, – публічність влади забезпечується обов'язковістю рішень, юридична сила яких поширюється назовні на учасників суспільних відносин. Причому абсолютно слушно наголошує, якщо обов'язковий, максимально наближений набір ознак публічної влади відсутній, а наявна лише одна з перелічених ознак, – можна схибити у визначенні природи того чи іншого учасника спірних правовідносин [18].

Ураховуючи наведені вище ознаки, можемо дійти висновку, що діяльність нотаріусів щодо посвідчення прав, а також фактів, які мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності не є владною діяльністю, що підтверджується, зокрема, судовою практикою.

Так, у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про узагальнення судової практики розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні» від 7 лютого 2014 року № 2 зазначено: «Вважати діяльність нотаріуса як таку, у межах якої здійснюються владні управлінські функції, не можна. У діях нотаріуса немає ані адміністративного примусу, ані управлінських повноважень, а нотаріальну діяльність слід характеризувати як публічно-правову, оскільки вона здійснюється від імені держави. Між нотаріальною та адміністративною діяльністю існує суттєва різниця за юридичним характером, колом суб'єктів та структурою їх правовідносин, цілями, результатами та методами регулювання. Крім того, якщо метою виконавчо-розпорядчої діяльності є реалізація функції державного управління, а результатом цієї діяльності є управлінське рішення, яким один суб'єкт приписує певну поведінку іншому суб'єкту, то метою діяльності нотаріату є захист й охорона наявних суб'єктивних прав та інтересів, а результатом нотаріальної діяльності є нотаріальний акт як різновид правозастосовного юрисдикційного акта, що офіційно підтверджує вже об'єктивно наявні факти, права та обов'язки, які суб'єкти права покладають на себе за своїм бажанням. Що ж до владності в нотаріальних правовідносинах, то вона виявляється лише в офіційній силі нотаріальних актів. Правовідносини, що виникають між нотаріусами та іншими суб'єктами нотаріальної діяльності, є суто процесуальними за своєю сутністю і не можуть характеризуватися як владні відносини в значенні Кодексу адміністративного судочинства України. Незалежно від того, є нотаріус приватним чи працює в державній нотаріальній конторі, він не може вважатися суб'єктом владних повноважень» [217].

У контексті наведеного вважаємо за доцільне також висвітлити позицію Верховного суду України, викладену в постанові від 12 листопада 2020 року в справі № 200/3452/17: *«нотаріус є публічною особою, якій державою надано повноваження щодо посвідчення прав і фактів, які мають*

юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус діє неупереджено, він не може діяти в інтересах жодної з осіб – учасника нотаріальної дії... *Нотаріус вчиняє нотаріальні дії від імені держави...*[216]. Наведена позиція Верховного суду України цілком відповідає ч. 1 ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-ХІІ, відповідно до якої нотаріус – це *уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності* [254].

Водночас відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності [254]. Зважаючи на наведене та враховуючи те, що завданням цього підрозділу є дослідження не лише правового статусу нотаріуса, а й безпосередньо можливості притягнення останнього до юридичної відповідальності, слід звернутися передусім до кодифікованих нормативно-правових актів.

Зокрема, у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х міститься стаття 163⁻⁹ «Незаконне використання інсайдерської інформації», в примітці до якої зазначено, що під особами, які вчинили дії, передбачені цією статтею, розуміються зокрема «аудитори, *нотаріуси*, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі або інші особи, які виконують надані законом публічні повноваження» [112].

Публічний, а не публічно-владний характер повноважень нотаріусів підтверджується і нормами Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-ІІІ [144], а саме в примітці до ст. 232⁻¹ «Незаконне

використання інсайдерської інформації» зазначено, що особами, які вчинили дії, передбачені цією статтею, зокрема, є: «аудитори, *нотаріуси*, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі або інші *особи, які виконують надані законом публічні повноваження*».

Водночас Кримінальний кодекс України містить й інші статті, які мають значення для тематики нашого дослідження:

– ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» нотаріусів віднесено до осіб, *уповноважених на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб* (розділ XV Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів);

– ст. 365² «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» нотаріусів віднесено до переліку осіб, які не є державними службовцями чи посадовими особами місцевого самоврядування, але такими, що *здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг* (розділ XVII Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг).

Роз'яснення щодо тлумачення поняття «публічні послуги» міститься в листі Міністерства юстиції України від 18 грудня 2009 року № 967-0-2-09-22 «Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення”», у якому зазначено, що відповідно до Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 90-р, сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які

перебувають в їх управлінні. Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги. Державні послуги надаються органами державної влади (в основному виконавчої) та державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету. Муніципальні послуги надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та підприємствами, установами, організаціями в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету. Важливою складовою як державних, так і муніципальних послуг є адміністративні послуги [318]. З огляду на зазначене, ключовими ознаками публічних послуг є надання таких послуг: 1) суб'єктами владних повноважень; 2) за рахунок державного та місцевого бюджетів.

Тут слід навести думку М. Рябенко, яка слушно акцентує на тому, що надання публічних послуг може відбуватися шляхом використання інших державних ресурсів – у разі, коли послуги надаються за рахунок коштів громадян установами, які створені та фінансуються державою. Це дозволяє вважати публічною послугою будь-яку діяльність державних підприємств, установ, організацій, зокрема ту, яка здійснюється за договорами з громадянами, оскільки вона відбувається з використанням майна, що перебуває в державній або комунальній власності, та працівниками, які отримують заробітну плату в межах бюджетного фінансування установи [276, с. 68].

На думку І. Коліушка та В. Тимощука, публічними є всі послуги, які надаються публічним сектором за рахунок публічних коштів та за надання яких відповідальність несе публічна влада [116, с. 117]. М. Хавронюк на підставі аналізу законодавства зазначає, що публічні послуги – це послуги, що надаються публічним сектором (тобто органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та

організаціями державної та комунальної форми власності), а в окремих випадках – приватним сектором під відповідальність публічного сектору (публічної влади) і за рахунок публічних коштів (тобто коштів державного і місцевих бюджетів) [302, с. 43].

У цьому контексті В. Харченко зауважує, що найбільш суттєвими ознаками публічних послуг є надання їх безкоштовно чи в межах цін, визначених державою, та виключно за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів (тобто за рахунок публічних коштів). Науковець наголошує, що згідно із Законом України «Про нотаріат», приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій сплачують плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом і громадянином або юридичною особою. Оплата додаткових послуг правового характеру також відбувається за домовленістю сторін. Тобто приватний нотаріус, здійснюючи свою професійну діяльність, вчиняє такі дії виключно за рахунок коштів окремих громадян або юридичних осіб (за рахунок приватних коштів), що виключає характеристику такої професійної діяльності як пов'язаної з наданням публічних послуг. Зазначене, як наголошує В. Харченко, виключає приватних нотаріусів з кола суб'єктів злочинів, передбачених ст. 365² та 368⁴ Кримінального кодексу України [303]. На нашу думку, зауваження науковця є цілком обґрунтованими.

Водночас Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [235] так само відносить нотаріусів до осіб, які *не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги*, та водночас до групи осіб, які «для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (ст. 3). Погоджуючись із зауваженням В. Харченка та враховуючи роз'яснення щодо тлумачення поняття «публічні послуги», надане в листі Міністерства юстиції України, маємо констатувати, що визнання професійної діяльності приватного нотаріуса як діяльності щодо надання публічних послуг має досить спірний

характер. Водночас, з огляду на зміст положень Закону України «Про запобігання корупції», діяльність приватних і державних нотаріусів у Законі не розмежовано.

Причому Закон України «Про запобігання корупції» поділяє суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, на чотири групи:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією;

4) кандидати на пост Президента України та кандидати в народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом [235].

Наведені положення Закону України «Про запобігання корупції» мають важливе значення в контексті з'ясування специфіки правового статусу нотаріуса в системі публічної служби та зокрема можливості притягнення останнього до юридичної відповідальності. По-перше, ураховуючи наведену класифікацію суб'єктів, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», нотаріуси не визнаються «особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», але виключно *«для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»*. Таке уточнююче формулювання Закону має суттєве значення. По-друге, наведене свідчить про те, що у сфері запобігання корупції нотаріуси мають

спеціальний правовий статус як особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, нормативною основою якого є Закон України «Про запобігання корупції», та прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування саме в цілях Закону.

Відповідно до законів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року № 1952-IV [230], «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV [231], «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 року № 1255-IV [234], постанови Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 року № 830 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна» [245], нотаріусів визначено державними реєстраторами з відповідними повноваженнями, передбаченими наведеними нормативно-правовими актами.

Причому державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень Законом визначено *«офіційне визнання і підтвердження державою фактів ...»* (п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень») [230]; державною реєстрацією юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців – *«офіційне визнання шляхом засвідчення державою фактів...»* (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань») [231]. Відповідно до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, реєстратори – *суб'єкти, уповноважені держателем Реєстру (тобто Міністерством юстиції України. – С.М.)* надавати послуги з державної реєстрації відомостей про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також звернення стягнення на предмет обтяження, приймати заяви, видавати завірені витяги з Реєстру та виконувати інші функції, передбачені цим Порядком [245].

Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України, до суб'єктів владних повноважень, окрім органів державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), органів місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб, законодавцем віднесено також «інших суб'єктів під час здійснення ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень» (п. 7 ч. 1 ст. 4) [108].

Тобто щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації приватних обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців нотаріуси, безперечно, є суб'єктами владних повноважень у значенні цього терміна, визначеного Кодексом адміністративного судочинства України, а саме суб'єктами делегованих повноважень щодо здійснення ними публічно-владних управлінських функцій [169, с. 691].

Наведене підтверджується роз'ясненнями Київського апеляційного адміністративного суду щодо застосування норм матеріального та процесуального права під час вирішення окремих категорій адміністративних справ: «Нотаріальні дії, які вчиняються нотаріусами, відповідно до Закону України “Про нотаріат” оскаржуються до суду в порядку цивільного судочинства. Водночас нотаріус може вчиняти дії, які мають публічно-правовий характер та не мають нічого спільного з нотаріальними діями» [193].

Реєстраційні дії, пов'язані з веденням Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного реєстру обтяжень рухомого майна, вчиняються нотаріусами не на підставі Закону України «Про нотаріат», а на підставі законів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», а також відповідних договорів, укладених з Державним підприємством «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України як адміністратором названих реєстрів. У цьому разі Міністерство

юстиції України як держатель відповідного реєстру є суб'єктом владних повноважень, який делегує свої повноваження з ведення реєстру Державному підприємству «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України, що своєю чергою укладає відповідні договори з реєстраторами – державними нотаріальними конторами та приватними нотаріусами. Нотаріуси в цьому контексті є суб'єктами делегованих владних повноважень. Отже, під час вчинення зазначених реєстраційних дій нотаріус діє як суб'єкт владних повноважень у значенні Кодексу адміністративного судочинства України, а тому такі дії нотаріуса підлягають оскарженню до адміністративного суду [193]. Власне це саме стосується і державної реєстрації нотаріусами юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Водночас у ч. 2 ст. 28 Закону України «Про нотаріат» визначено, що держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса під час здійснення ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно. Тут слід констатувати непослідовність законодавця, адже нотаріуси також здійснюють функції державного реєстратора юридичних осіб, фізичних осіб фізичних осіб-підприємців і громадських формувань, а також функції реєстратора приватних обтяжень рухомого майна.

Крім того, нотаріуси є спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX [236], яким у Законі визначено сукупність заходів, які вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону, система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів, нотаріусів віднесено саме до спеціально визначених суб'єктів первинного рівня. З огляду на зміст положень Закону та Положення про здійснення фінансового

моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 10 вересня 2021 року № 3201/5 [206], нотаріуси мають спеціальний статус осіб, до яких застосовується спрощений механізм здійснення фінансового моніторингу. Зокрема, ст. 10 Закону та наведеним вище Положенням визначено особливості діяльності відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

У контексті наведеного Л. Вдовічена зазначає, що здійснення нотаріусами фінансово-моніторингової функції демонструє їх участь у представництві публічних інтересів та здійсненні впливу на приватні інтереси як фізичних осіб, так і суб'єктів господарювання, які звертаються до нотаріусів за вчиненням нотаріальних дій [34]. Своєю чергою В. Юрах стверджує, що нотаріуси в розумінні вказаного Закону наділені спеціальною правосуб'єктністю як суб'єкт у відносинах публічного характеру, яким постають відносини фінансового моніторингу [319, с. 154]. Отже, особливості правового статусу нотаріуса в системі публічної служби також виявляються з огляду на спеціальний правовий статус нотаріуса як спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу в публічних правовідносинах щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів.

Слід вартій уваги проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності», зареєстрований у Верховній Раді України 10 червня 2021 року за № 5644, який було прийнято за основу 15 лютого 2022 року (готується на друге читання). Наведений законопроект передбачає суттєве розширення прав нотаріусів, зокрема щодо реєстрації шлюбів та їх розірвання, що завжди було виключним правом держави [263].

Слід також урахувати зміст Правил професійної етики нотаріусів України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 7 червня

2021 року № 2039/5, якими визначено, що «нотаріус здійснює незалежну професійну діяльність у межах делегованих йому державою повноважень. Публічність нотаріальної діяльності полягає у вчиненні нотаріусом нотаріальних дій та надання правової допомоги в межах делегованих йому державою повноважень» [219]. Вище нами було обґрунтовано, що суб'єктами делегованих повноважень щодо здійснення ними публічно-владних управлінських функцій нотаріуси виступають лише щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації приватних обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. У сфері запобігання корупції нотаріуси не визнаються «особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», але виключно «для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Наведене в Правилах професійної етики нотаріусів України формулювання «в межах делегованих йому державою повноважень» суперечить положенням Кодексу адміністративного судочинства України, у п. 7 ч. 1 ст. 4 якого надано визначення суб'єкта владних повноважень.

З огляду на зазначене, розділ IV «Публічність професійної діяльності» Правил професійної етики нотаріусів України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року № 2039/5, слід викласти в такій редакції:

«Нотаріус здійснює незалежну професійну діяльність у межах наданих йому законом публічних повноважень.

Публічність нотаріальної діяльності полягає у вчиненні нотаріусом нотаріальних дій та надання правової допомоги в межах наданих йому законом публічних повноважень.

Публічне визнання вчинених нотаріусом нотаріальних дій надає їм особливої доказової та виконавчої сили на майбутнє та не потребує

додаткових доказів, крім визнання таких дій недійсними в судовому порядку».

З наведеного в цьому підрозділі можна дійти висновку, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби обумовлене поєднанням декількох диференційованих правових статусів, які визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків.

Характеризуючи специфіку правового статусу нотаріуса в системі публічної служби, слід ґрунтуватися на таких положеннях:

1) діяльність нотаріусів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності за характером є публічно-правовою, а не публічно-владною;

2) вчиняючи дії щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації приватних обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, нотаріуси здійснюють публічно-владні функції на виконання делегованих державою публічних повноважень, тобто є суб'єктами владних повноважень у значенні Кодексу адміністративного судочинства України;

3) відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», нотаріуси не визнаються особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але прирівнюються до таких осіб виключно для цілей, визначених Законом, як особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;

4) у процесі реалізації наданих законом публічних повноважень у сфері фінансового моніторингу нотаріуси як спеціально визначені суб'єкти забезпечують реалізацію публічного інтересу.

1.3. Співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами відповідальності

Інститут юридичної відповідальності нотаріусів вважають однією з найбільш ефективних гарантій захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі, а також гарантією забезпечення належної реалізації нотаріальної функції загалом, власне тому завжди привертав увагу як науковців, так і самих представників нотаріального корпусу. Причому найбільше дискусій викликають питання, пов'язані із: розмежуванням окремих видів відповідальності нотаріусів; підставами та порядком притягнення нотаріусів до відповідальності; віднесенням нотаріусів до спеціальних суб'єктів правопорушення як осіб, що надають публічні послуги; уніфікацією правового статусу державних і приватних нотаріусів як суб'єктів відповідальності; розширення переліку стягнень, що можуть бути застосовані до нотаріусів, тощо [147, с. 54].

На теоретичному рівні тематика юридичної відповідальності нотаріуса, зокрема адміністративно-правової, не є новою, окремі аспекти відповідальності нотаріуса досліджували такі науковці, як Н. Васирина, Л. Вдовічена, М. Веселов, О. Висеканцев, І. Гаєвський, Т. Курило, Л. Ладіна, О. Мартинюк, М. Німак, С. Розсоха, Н. Савицька, І. Святецька, В. Тищенко, С. Фурса, К. Чижмарь, А. Шинкарук, В. Юрах тощо. Не применшуючи значення наукових напрацювань зазначених дослідників, аналіз наукової літератури з означеного питання свідчить про наявність окремих невирішених питань, зокрема зумовлених змінами правового характеру, що потребують подальших наукових розвідок. Ураховуючи наведене, а також зважаючи на те, що законодавство у сфері нотаріату все ще перебуває в стані реформування, а наявність окремих дискусійних питань потребує уточнення, дослідження особливостей співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами відповідальності є необхідним і своєчасним.

Традиційно виокремлюють чотири види юридичної відповідальності – адміністративну, кримінальну, цивільну та дисциплінарну. Аналіз чинного законодавства дає підстави дійти висновку, що всі наведені вище види відповідальності можуть бути застосовані й до нотаріусів.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-ХІІ містить дві статті, присвячені безпосередньо відповідальності нотаріусів:

– ст. 21 «Відповідальність державного нотаріуса»: «Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України»;

– ст. 27 «Відповідальність приватного нотаріуса»: «Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі» [254].

Як цілком слушно звертають увагу дослідники [43, с. 146; 147, с. 60], у наведених статтях йдеться суто про цивільно-правову відповідальність нотаріусів. Те ж саме стосується і ст. 50 Закону «Оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні»: «Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії».

З цього приводу вітчизняні науковці зауважують, що законодавством про нотаріат не передбачено притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності, а галузевим адміністративним законодавством встановлено конкретні правопорушення, суб'єктами яких визначено нотаріусів [33, с. 127; 44, с. 194], хоча, на нашу думку, більш коректним буде сказати, що саме Законом України «Про нотаріат» прямо не передбачено адміністративну відповідальність нотаріуса. К. Чижмарь та М. Гаєвський наголошують, що норми, які встановлюють адміністративну відповідальність, розосереджені в різних кодексах і нормативних актах. Основним їх джерелом, звісно ж, є КУпАП, але паралельно з ним діє низка інших актів законодавства [309, с. 73]. Як цілком слушно зауважує Т. Курило, підхід законодавця до визначення меж відповідальності нотаріусів є невиправдано усіченим. Він не

лише створює ілюзію безкарності нотаріального корпусу, а й спричиняє безпідставні та необґрунтовані дискусії з приводу доцільності віднесення нотаріусів до спеціальних суб'єктів відповідальності за певні злочини й адміністративні проступки [147, с. 61].

Водночас у Законі України «Про нотаріат» адміністративна відповідальність згадується законодавцем лише в контексті ч. 6 ст. 8 «Нотаріальна таємниця»: «Нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію або держателю Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань інформації про кінцевого бенефіціарного власника або структуру власності юридичної особи, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, а також за інші дії, якщо нотаріус діяв у межах Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ч. 6 ст. 8) та п. 8¹ ст. 30 в аспекті того, що «набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про запобігання корупції”» визначено однією з підстав припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса [254].

Щодо п. 8¹ ст. 30 Закону України «Про нотаріат» слід зазначити, що чинний Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [235] розрізняє «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане з корупцією». Відповідно до ст. 1 цього Закону, корупційне правопорушення – це «діяння, що містить ознаки корупції,

вчинене особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке встановлено *кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність*»; правопорушення, пов'язане з корупцією, – це «діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено *кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність*» [235]. Тобто адміністративна відповідальність, згідно із Законом, настає лише за правопорушення, пов'язані з корупцією. Власне і відповідна глава Кодексу України про адміністративні правопорушення [8] має назву «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» (глава 13-А). У зв'язку з наведеним п. 8¹ ст. 30 Закону України «Про нотаріат» потребує викладення в такій редакції:

«8¹) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення, пов'язане з корупцією».

Аналіз КУпАП засвідчує, що можна виокремити декілька сфер, у яких нотаріус може бути притягнутий до адміністративної відповідальності:

1) ринок капіталу та організовані товарні ринки (ст. 163⁹ «Незаконне використання інсайдерської інформації»);

2) державна реєстрація (ст. 166¹¹ «Порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», ст. 166²³ «Порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»);

3) фінансовий моніторинг (ст. 188³⁴ «Невиконання законних вимог посадових осіб суб'єктів державного фінансового моніторингу»);

4) запобігання корупції (ст. 172⁵ «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків», ст. 172⁷ «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів»).

Причому лише ст. 163⁹ Кодексу безпосередньо визначає нотаріуса суб'єктом адміністративної відповідальності, інші наведені вище норми здебільшого мають бланкетний характер. Наприклад, у примітці до ст. 172⁵ визначено, що «Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені в п. 1, 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»». Так, нотаріусів визначено суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону та віднесено до групи осіб, які «для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (п. 2 ч. 1 ст. 3) [235].

Що стосується адміністративної відповідальності нотаріуса у сфері фінансового моніторингу, КУпАП містить дві статті, пов'язані з означеною сферою: ст. 166⁹ «Порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та ст. 188³⁴ «Невиконання законних вимог посадових осіб суб'єктів державного фінансового моніторингу». Частина 2 ст. 166⁹ стосується «посадових осіб підприємств, установ, організацій, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, які не є суб'єктами первинного фінансового моніторингу», тому, очевидно, не стосується нотаріусів.

Водночас аналіз наукової літератури з цього питання засвідчує, що виокремлення нотаріуса як суб'єкта відповідальності на підставі наведених вище статей є питанням дискусійним. Так, на думку В. Вдовічена та Л. Вдовічени, адміністративна відповідальність нотаріусів у сфері фінансового моніторингу, імовірно, передбачена обома наведеними вище статтями КУпАП [33, с. 130]. Натомість Л. Ладіна зазначає, що «КУпАП, визначаючи адміністративну відповідальність у цій сфері в низці норм, не виділяє нотаріуса як суб'єкта відповідальності, що випливає з положень Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій (затверджений наказом Міністерства юстиції України від 28 травня 2015 року № 810/5)» [151, с. 74]. У цьому контексті Л. Ладіна помилково посилається на підзаконний нормативний акт (на сьогодні вже втратив чинність), який регламентував процедуру розгляду справ про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу в порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (відповідно до п. 3 Порядку, його дія поширювалася безпосередньо на нотаріусів. – С.М.). Порядок складання уповноваженими посадовими особами Міністерства юстиції України протоколів про адміністративні правопорушення у сфері фінансового моніторингу, передбачені КУпАП, регламентувався на той час Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 року № 2336/5 [239]. Наведене є однією з особливостей адміністративної відповідальності нотаріуса у сфері фінансового моніторингу – вона має декілька рівнів – встановлена як на рівні КУпАП, так і на рівні Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ст. 32–34) [165, с. 206].

Зокрема, наказом Міністерства юстиції України від 10 червня 2021 року № 2112/5 затверджено Порядок розгляду Міністерством юстиції України та територіальними органами Міністерства юстиції України справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування заходів впливу [209]. У пункті 4 Порядку йдеться про те, що він визначає «процедуру

розгляду Мін'юстом/територіальними органами Мін'юсту справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, *крім справ про порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, відповідальність за вчинення яких передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення...*». Відповідно до п. 2 Порядку, його дія поширюється, зокрема, на нотаріусів [209].

Отже, спробуємо з'ясувати питання щодо можливості визначення нотаріуса суб'єктом адміністративної відповідальності згідно з ч. 1 ст. 166⁹ та ст. 188⁻³⁴ КУпАП. У примітці до ст. 188⁻³⁴ визначено, що «під самозайнятою особою розуміється особа, зазначена в підпункті 14.1.226 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України». Можемо констатувати, що нотаріуси є суб'єктами адміністративної відповідальності згідно зі ст. 188⁻³⁴ КУпАП, оскільки Податковий кодекс України [203] зараховує нотаріусів до самозайнятих осіб як таких, що провадять незалежну професійну діяльність.

Що стосується притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності згідно з ч. 1 ст. 166⁹ КУпАП, слід звернутися до наказу Міністерства юстиції України від 9 грудня 2020 року № 4248/5, яким затверджено Інструкцію з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення [240], п. 4 якої визначено осіб, щодо яких можуть бути складені протоколи про адміністративні правопорушення за ч. 1 ст. 166⁹ та ст. 188⁻³⁴ КУпАП. Так, відповідно до Інструкції, протоколи про адміністративні правопорушення складають щодо посадових осіб суб'єктів первинного фінансового моніторингу згідно з ч. 1 ст. 166⁹ та ст. 188⁻³⁴ КУпАП, а щодо громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, самозайнятих осіб, ліквідаторів – відповідно до ст. 188⁻³⁴ КУпАП.

Водночас стосовно переліку «посадових осіб суб'єктів первинного фінансового моніторингу» ні КУпАП, ні Закон України «Про запобігання та

протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», ні чинна Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення не містять уточнень. На відміну від однієї з перших редакцій Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 року № 2336/5 (втратила чинність на підставі наказу Міністерства юстиції України від 12 березня 2016 року № 672/5 [239]), відповідно до п. 1.6 якої до посадових осіб, щодо яких складають протоколи про адміністративні правопорушення, належать: керівник юридичної особи, його заступник або інша особа, яка виконувала обов'язки керівника юридичної особи; керівник відокремленого підрозділу юридичної особи, його заступник або інша особа, яка виконувала обов'язки керівника відокремленого підрозділу; працівник, відповідальний за проведення фінансового моніторингу в юридичній особі; працівник, відповідальний за проведення фінансового моніторингу у відокремленому підрозділі юридичної особи [239]. Тобто в цьому переліку нотаріус як особа, щодо якої може бути складено протокол відповідно до ч. 1 ст. 166⁹ КУпАП, відсутній.

Водночас постає питання стосовно того, чи можна в контексті наведеного переліку віднести до посадових осіб суб'єктів первинного фінансового моніторингу, наприклад, завідувача державної нотаріальної контори як керівника юридичної особи. Роз'яснень з цього приводу Міністерство юстиції не надає. У Науково-практичному коментарі до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» зазначено, що «суб'єктами первинного фінансового моніторингу є і приватні нотаріуси, і нотаріуси, що працюють у державних нотаріальних конторах. Власне державна нотаріальна контора та приватні нотаріальні контори суб'єктами первинного фінансового моніторингу не є» [311, с. 201]. Крім того, як ми вже зазначали в

попередньому підрозділі, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», нотаріусів не лише визначено суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а й віднесено до групи осіб, що є «спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу». Зокрема, ст. 10 Закону присвячена особливостям діяльності спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Тобто нотаріуси належать до групи осіб, до яких застосовується спрощений механізм здійснення фінансового моніторингу, а отже, вони мають специфічний правовий статус у межах Закону. З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що нотаріуси є суб'єктами адміністративної відповідальності у сфері фінансового моніторингу лише згідно зі ст. 188³⁴ КУпАП.

Також слід окреслити особливості адміністративної відповідальності нотаріуса у сфері державної реєстрації. У правничій літературі на сьогодні є різні наукові позиції щодо розуміння реєстраційної діяльності загалом. Так, О. Джафарова досліджує реєстраційну діяльність з позиції виду дозвільної діяльності, та наводить такі її риси: 1) документальне підтвердження правового статусу суб'єкта або наділення новими правовими ознаками об'єкта; 2) процедура отримання реєстраційних документів повинна встановлюватися виключно законодавчими актами і забезпечуватися примусовою силою держави; 3) є загальнообов'язковою; 4) обов'язкова участь органів публічної влади, які мають реєстраційні повноваження; 5) за допомогою реєстраційної діяльності реалізуються права, свободи та законні інтереси певної групи фізичних та юридичних осіб, що закріплені в Конституції України, з одного боку, з іншого – не порушуються та знаходяться під захистом держави права, свободи та законні інтереси іншої групи фізичних та юридичних осіб [74, с. 147].

Як було зазначено вище, у порядку, передбаченому КУпАП, нотаріуси можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності за статтями

166⁻¹¹ «Порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», 166⁻²³ «Порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Водночас, відповідно до ст. 34 «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV [231], ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року № 1952-IV [230], рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції України, його територіальних органів або до суду. Причому нотаріуси є суб'єктами владних повноважень у значенні цього терміна, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України, а саме суб'єктами делегованих повноважень. Тобто спори, які виникають з таких правовідносин за своїм змістом є публічно-правовими та розглядаються в порядку адміністративного судочинства. Наведене, зокрема, підтверджується постановою Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 року № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» [256], а також ухвалою Вищого адміністративного суду України від 17 січня 2017 року К/800/31821/16 [297]. Тобто з позиції широкого підходу до розуміння адміністративної відповідальності у сфері державної реєстрації нотаріуси можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності як в порядку КУпАП, так і в порядку Кодексу адміністративного судочинства України [165, с. 208].

Причому слід звернути увагу на певні особливості розмежування предметної юрисдикції реєстраційних спорів про оскарження дій нотаріусів як державних реєстраторів. Так, Велика Палата Верховного Суду в постановках від 20 червня 2018 року в справі № 820/4146/17 [212], від 18 вересня 2018 року в справі № 823/235/16 [210], від 29 серпня 2018 року в справі № 807/719/15 [214] наголошує, що оскарження рішення про державну реєстрацію, яке є наслідком реалізації сторонами в справі прав на спірне

нерухоме майно, підлягає розгляду за правилами господарського чи цивільного судочинства. Тобто якщо предметом спору є не стільки дії та рішення державного реєстратора як суб'єкта, наділеного владно-управлінськими функціями, скільки поновлення права власності позивача на нерухоме майно, то слід констатувати приватноправовий, а не публічно-правовий характер спірних правовідносин [212]. Якщо позовні вимоги спрямовані на захист приватного (майнового) права, заснованого на нормах цивільного чи господарського законодавства, нотаріус має залучатися до участі в справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог стосовно предмета спору, а сама така справа – розглядатися залежно від суб'єктного складу її учасників за правилами Цивільного процесуального кодексу України чи Господарського процесуального кодексу України [214].

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 20 листопада 2019 в справі № 826/6720/17 також вирішила, що якщо позивач не є заявником стосовно оскаржуваних реєстраційних дій, тобто останні були вчинені за заявою іншої особи, то такий спір є спором про цивільне право незалежно від того, чи здійснено державну реєстрацію прав на нерухоме майно з дотриманням державним реєстратором вимог законодавства та чи заявляються, окрім вимог про скасування оспорюваного рішення, запису в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, також вимоги про визнання недійсними правочинів, на підставі яких прийнято оспорюване рішення, здійснено оспорюваний запис [211].

Якщо ж позовні вимоги стосуються виключно оцінки правомірності дій (рішення) реєстратора, вчинених (прийнятого) ним під час (за результатами) розгляду заяви особи про державну реєстрацію за нею права власності, це свідчить про публічно-правовий характер такого спору, який відповідно підлягає вирішенню за правилами адміністративного судочинства [213].

Причому відповідальність нотаріуса у сфері державної реєстрації, так само як і у сфері фінансового моніторингу, є багаторівневою.

Відповідно до ч. 2 ст. 37¹ Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року № 1952-IV [230], ч. 2 ст. 34¹ Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV [231], за результатами проведення перевірок державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав Міністерство юстиції України *в разі виявлення порушень порядку державної реєстрації прав* державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав приймає вмотивоване рішення про:

1) тимчасове блокування доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;

2) анулювання доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;

3) притягнення до адміністративної відповідальності державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав;

4) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

5) направлення на обов'язкове підвищення кваліфікації державного реєстратора, крім нотаріусів, які здійснюють державну реєстрацію прав відповідно до покладених на них законом обов'язків.

Слід зауважити, що рішення про тимчасове блокування доступу або анулювання доступу можуть бути прийняті не лише в порядку здійснення контролю, а й за результатами оскарження рішень, дій або бездіяльності у сфері державної реєстрації прав.

З огляду на зміст положень наведених вище законів у сфері державної реєстрації, підставами застосування таких заходів, як тимчасове блокування та анулювання доступу державного реєстратора, є вчинення порушень, пов'язаних з порядком державної реєстрації прав. Унаслідок застосування

таких заходів державний реєстратор зазнає обмежень організаційного характеру, пов'язаних з обмеженням доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно / Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (тимчасове блокування доступу) або з анулюванням такого доступу. Тобто в разі вчинення порушень порядку державної реєстрації прав державний реєстратор обмежується або позбавляється можливості здійснення реєстраційних дій у відповідних реєстрах. Таким чином, можна дійти висновку, що тимчасове блокування доступу й анулювання доступу державного реєстратора є санкціями за правопорушення, застосування яких є притягненням нотаріуса до відповідальності.

Зокрема, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в постанові від 22 січня 2021 року в справі № 420/4262/19 дійшов висновку про те, що такий захід відповідальності, як тимчасове блокування доступу державного реєстратора – приватного нотаріуса до Державного реєстру прав, є видом дисциплінарного стягнення та належить до заходів дисциплінарної відповідальності нотаріуса [215].

У методичних рекомендаціях Нотаріальної палати України «Контроль за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: теоретико-правовий аналіз» зауважено, що приватні нотаріуси, які є державними реєстраторами на підставі закону, Міністерству юстиції не підпорядковані, а отже, правомірність застосування Міністерством до них санкцій є сумнівною [24, с. 81].

З огляду на зазначене, слід окремо зупинитися на питанні дисциплінарної відповідальності нотаріусів, оскільки власне можливість застосування до приватних нотаріусів дисциплінарної відповідальності залишається на сьогодні досить дискусійним питанням. Це передусім стосується таких заходів, як анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, зупинення та припинення нотаріальної діяльності, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Так, К. Білько вважає, що «такі заходи, як анулювання Міністерством юстиції України свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат», слід віднести до дисциплінарної відповідальності» [23, с. 112–113].

На думку Л. Ладіної та М. Веселова, дисциплінарну відповідальність у загальному значенні, закріпленому в Кодексі законів про працю України, нотаріуси, які займаються приватною практикою, не несуть. Це пов'язано з тим, що вони не перебувають у трудових відносинах як наймані працівники [43, с. 148]. У зв'язку з цим дисциплінарна відповідальність приватних нотаріусів за своїми ключовими ознаками має характер адміністративної та органічно вплітається в адміністративно-правові відносини, які утворюються між контролюючим органом публічного адміністрування та приватними нотаріусами. Підтвердженням слугує той факт, «що оскарження таких дисциплінарних санкцій проводиться в межах адміністративного, а не цивільно-процесуального судочинства. Водночас формальна належність цих заходів до різних видів відповідальності не усуває можливості одночасного чи послідовного їх ужиття за ті самі проступки» [43, с. 149].

У цьому контексті І. Святецька та А. Шинкарук зазначають, що дисциплінарні стягнення можуть бути застосовані як до державного, так і до приватного нотаріуса. Основними видами дисциплінарних стягнень, що можуть бути застосовані до нотаріуса, науковці визначають такі:

- анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю внаслідок неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства під час вчинення нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян;

- анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю через знищення нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

- анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю через розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю;

– заходи реагування після проведення перевірок діяльності нотаріуса стосовно дотримання правил ведення нотаріального діловодства;

– зупинення або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса [278; 316, 52–53].

Крім того, О. Коротюк також відносить анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, зупинення або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса до заходів дисциплінарної відповідальності [137].

Згідно з позицією Міністерства юстиції України, наведеної в листі «Про розгляд запиту» за підписом першого заступника Міністра Є. Горовця, «оскільки приватні нотаріуси здійснюють незалежну професійну нотаріальну діяльність та не перебувають у трудових відносинах з Міністерством юстиції України і міжрегіональними управліннями Міністерства юстиції, до них не можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності» [258].

У п. 5 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 923, визначено, що однією з умов, за яких нотаріус може входити до складу Комісії, є те, що «до нього не застосовувалися дисциплінарні стягнення (державний нотаріус) або його діяльність не зупинялася (приватний нотаріус) у зв'язку з допущеними порушеннями законодавства» [241]. Тобто, з огляду на зміст п. 5 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса відповідно до ст. 29¹, 29² Закону України «Про нотаріат» не є дисциплінарним стягненням.

Натомість позиція Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 22 січня 2021 року в справі № 420/4262/19 є протилежною: «Такий захід відповідальності, як позбавлення певного права, передбачений у кримінальній, адміністративній і дисциплінарній відповідальності. Ураховуючи, що зазначені заходи (анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, зупинення і припинення

нотаріальної діяльності) не належать до заходів кримінальної або адміністративної відповідальності, оскільки не передбачені відповідними законами, усі перелічені заходи належать до дисциплінарних стягнень. Однак, з огляду на сутність дисциплінарної відповідальності, можна дійти висновку, що обов'язковою умовою для її застосування є наявність трудової підлеглості в межах трудових відносин. Водночас нотаріус не перебуває у відносинах трудової підлеглості з Міністерством юстиції України та не є працівником Міністерства, не входить до його штату, а також до штату управління юстиції тощо. Приватний нотаріус здійснює незалежну професійну діяльність..., взаємовідносини Міністерства юстиції України і нотаріуса не є трудовими відносинами, хоча певний правовий зв'язок між ними все ж існує (зокрема, свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю видається Міністерством юстиції України). І хоча нотаріус не перебуває в трудових відносинах безпосередньо з Міністерством юстиції України, останнє є органом, уповноваженим накладати на нотаріуса дисциплінарні стягнення. Отже, Верховний Суд дійшов висновку про те, що анулювання свідоцтва, зупинення та припинення нотаріальної діяльності є видами саме дисциплінарного стягнення й належать до заходів дисциплінарної відповідальності нотаріуса» [215].

Ураховуючи такі протилежні позиції Міністерства юстиції України та Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, а також норми Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, слід більш детально розглянути теоретико-правові аспекти розмежування дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

Досліджуючи особливості дисциплінарної відповідальності, М. Кабаченко звертає увагу на те, що в процесі правотворення та правозастосування не завжди проводиться чітке розмежування таких видів відповідальності, як адміністративна й дисциплінарна. Це призводить до того, що трапляються випадки дублювання, застосування адміністративної відповідальності замість дисциплінарної та навпаки. Причому інститут

дисциплінарної відповідальності найбільш наближений до адміністративного права (наприклад, за владними методами регулювання правових відносин, цілеспрямованістю заходів відповідальності, що застосовуються до правопорушників, – карністю санкцій тощо) [98, с. 41].

На схожість адміністративної та дисциплінарної відповідальності вказує, зокрема, ст. 15 Кодексу про адміністративні правопорушення України: «Військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами» [112].

Узагальнюючи викладені в спеціальній юридичній літературі відмінності адміністративної та дисциплінарної відповідальності [6; 7; 97; 99; 104; 150; 157], можна виокремити такі критерії їх розмежування:

1. Юридична природа дисциплінарної відповідальності має приватноправовий характер – обов'язок дотримуватися правил, за порушення яких передбачена дисциплінарна відповідальність, виникає у відповідних суб'єктів на добровільній основі (внаслідок укладення трудового договору, вступу на службу). Юридична природа адміністративної відповідальності має публічно-правовий характер, оскільки виникає за порушення правил, які встановлюються державою у владному порядку та є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів.

Варто зауважити, що в окремих випадках трудові або службові обов'язки і обов'язки адміністративні можуть збігатися. Зокрема, ст. 14 Кодексу про адміністративні правопорушення України передбачено, що посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного та громадського

порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків [112].

2. Об'єкт дисциплінарного проступку зазвичай обмежується внутрішніми управлінськими, трудовими відносинами (якщо йдеться про загальну дисциплінарну відповідальність, то правовий зв'язок між суб'єктом, що накладає стягнення, та суб'єктом, який підлягає такому стягненню, полягає в наявності трудових правовідносин, у випадку ж спеціальної дисциплінарної відповідальності – у відносинах службового підпорядкування). Отже, дисциплінарна відповідальність настає за порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, трудової дисципліни, службових обов'язків, тобто правил, що діють у межах конкретної організаційної структури (об'єкт дисциплінарного проступку має локальну, внутрішню спрямованість).

Об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері зовнішнього управління, що мають загальнодержавний характер, масштаб і значення (конституційний лад України, встановлений порядок управління, громадський порядок, власність, права і свободи громадян, природні ресурси, здоров'я населення тощо). Тобто об'єкт адміністративного правопорушення має зовнішній, публічний характер.

3. Особливістю дисциплінарної відповідальності є наявність службової або організаційної підпорядкованості між суб'єктом, який застосовує дисциплінарне стягнення, та суб'єктом, що притягується до відповідальності, натомість адміністративній відповідальності така підпорядкованість не притаманна. Наявність або відсутність таких організаційно-правових зв'язків відповідним чином впливає на визначення кола суб'єктів відповідальності та суб'єктів, що застосовують стягнення.

Ураховуючи наведені особливості адміністративної та дисциплінарної відповідальності, що слугують основою для їх розмежування, спробуємо більш докладно проаналізувати зміст і характер таких заходів відповідальності, як анулювання свідоцтва про право на заняття

нотаріальною діяльністю, зупинення або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

О. Коротюк, обґрунтовуючи доцільність віднесення наведених заходів до заходів дисциплінарної відповідальності, наголошує, що застосування до нотаріуса таких заходів стягнення, як анулювання свідоцтва, зупинення або припинення професійної діяльності, тягне за собою професійні обмеження особи, яка займає посаду нотаріуса, що означає *покарання її як працівника, але не як правопорушника* [137].

Погоджуючись із тим, що наведені заходи тягнуть професійні обмеження особи, яка обіймає посаду нотаріуса, не можемо погодитися з тим, що це означає «покарання її як працівника». Як було зазначено вище, Податковий кодекс України відносить приватного нотаріуса до самозайнятих осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, причому уточнюючи, – за умови, що ця особа не є працівником у межах такої незалежної професійної діяльності (пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України) [203]. З огляду на зазначене, приватний нотаріус не може бути суб'єктом загальної дисциплінарної відповідальності згідно з Кодексом законів про працю України.

Отже, такі заходи відповідальності, як зупинення та припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю можуть бути віднесені або до заходів спеціальної дисциплінарної відповідальності, або до заходів адміністративної відповідальності.

Водночас жоден нормативно-правовий акт у сфері нотаріату не конкретизує ні підстави дисциплінарної відповідальності, ні порушення, що є дисциплінарними проступками, ні перелік дисциплінарних стягнень, які може бути застосовано до нотаріуса. Причому щодо інших суб'єктів, які мають особливий правовий статус і віднесені Податковим кодексом України до самозайнятих осіб, ситуація на законодавчому рівні більш регламентована. Так, ст. 19 Кодексу України з процедур банкрутства

передбачено, що підставою для притягнення арбітражного керуючого до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком є: 1) факт зайняття діяльністю, несумісною з діяльністю арбітражного керуючого; 2) порушення правил професійної етики арбітражного керуючого; 3) невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків; 4) невиконання статуту й рішень саморегульованої організації арбітражних керуючих. У розділі I Кодексу України з процедур банкрутства безпосередньо про дисциплінарну відповідальність арбітражного керуючого йдеться в ст. 21 «Відповідальність арбітражних керуючих», ст. 22 «Дисциплінарна комісія», ст. 23 «Дисциплінарні стягнення» [111]. У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розділ VI цілком присвячено дисциплінарній відповідальності адвоката [220].

Отже, з одного боку, нотаріуси провадять незалежну професійну діяльність як самозайняті особи (тобто вступ у правовідносини здійснюється на добровільній основі), а з іншого – посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності є обов'язком, а не правом нотаріуса відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат». Крім того, Міністерство юстиції України відповідно до покладених на нього завдань встановлює умови допуску до провадження нотаріальної діяльності, видає та анулює в установленому законом порядку свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Вище було наведено позицію Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 22 січня 2021 року в справі № 420/4262/19, згідно з якою Суд дійшов висновку, що «хоча нотаріус не перебуває в трудових відносинах безпосередньо з Міністерством юстиції України, останнє є органом, уповноваженим накладати на нотаріуса дисциплінарні стягнення» [215]. З наведеним формулюванням ми погодитися не можемо, оскільки Положенням про Міністерство юстиції, затвердженим

постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228, не передбачено такого повноваження Міністерства юстиції України, як притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності [207].

Водночас Міністерство юстиції України, серед іншого, «забезпечує здійснення заходів стосовно виявлення та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків засудженими та особами, узятими під варту, а також заходів щодо них для припинення кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків» (п. 95⁴ Положення). Міністр юстиції, відповідно до Положення, порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівника Служби та його заступників; ініціює питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників структурних підрозділів апарату Служби, а також керівників підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління; призначає на посаду та звільняє з посади керівників підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління Мін'юсту, приймає рішення щодо їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності тощо [207].

Відповідно до ст. 147⁻¹ Кодексу законів про працю України, дисциплінарні стягнення застосовує орган, якому надано право приймати на роботу (обрання, затвердження та призначення на посаду) відповідного працівника. На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність згідно зі статутами, положеннями й іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також органами, вищими в порядку підлеглості щодо органів, зазначених у ч. 1 цієї статті [109]. Як ми вже зауважували, приватний нотаріус не може бути суб'єктом загальної дисциплінарної відповідальності. Що стосується спеціальної дисциплінарної відповідальності, між Міністерством юстиції України та приватними нотаріусами відсутній комплекс організаційно-правових зв'язків, що обумовлюють службову чи організаційну підлеглість, що унеможлиблює

застосування Міністерством юстиції України заходів дисциплінарної відповідальності до приватних нотаріусів.

Повернемося безпосередньо до Закону України «Про нотаріат», яким визначено підстави досліджуваних заходів. У статті 12 Закону України «Про нотаріат» визначено підстави анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, ст. 29¹, 30 – підстави зупинення та припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса. Тобто підстави анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю є загальними як для державних, так і приватних нотаріусів. Натомість зупинення та припинення нотаріальної діяльності стосується лише приватного нотаріуса.

Варта уваги позиція О. Коротюк щодо неточності наведеного твердження, ураховуючи єдині вимоги щодо обов'язків державних і приватних нотаріусів, а також їх однаковий правовий статус. Тому доречно було б сформулювати норми згаданих статей більш узагальнено, що дало б можливість застосовувати їх положення однаковою мірою до державних і приватних нотаріусів з урахуванням лише специфіки їх діяльності [137].

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України: за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Міністерства юстиції України, його територіальних органів, зокрема в таких випадках:

– неодноразового порушення нотаріусом законодавства або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, фізичним та юридичним особам, при вчиненні нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріуса відповідно до закону, за умови що такі порушення встановлені рішенням суду;

– зайняття діяльністю, несумісною з діяльністю нотаріуса;

– порушення нотаріальної таємниці;

– порушення вимог ст. 9 Закону щодо обмеження в праві вчинення нотаріальних дій;

– знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

– неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України [254].

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України також за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Згідно із Законом України «Про нотаріат», підставою для зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, серед іншого, визнано порушення правил нотаріального діловодства. Крім того, підставами можуть бути: неусунення приватним нотаріусом без поважних причин порушень щодо розміщення робочого місця (контори) або укладення договору про страхування цивільно-правової відповідальності. Також серед підстав припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса слід виокремити набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватного нотаріуса засуджено за умисне кримінальне правопорушення; набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції» [235].

Таким чином, об'єктом правопорушення слугують правовідносини щодо професійної діяльності нотаріуса. Зокрема, відповідальність настає за порушення правил організації нотаріальної діяльності, нотаріального діловодства та професійної етики. Тобто загалом можна було б сказати, що об'єкт правопорушення окреслено внутрішніми відносинами. Водночас, ураховуючи публічно-правовий характер правового статусу нотаріуса, особливості якого обумовлюють віднесення його до спеціальних суб'єктів адміністративної та кримінальної відповідальності, було б помилковим

говорити про суто внутрішньоуправлінський характер таких правопорушень. Як слушно наголошує І. Святецька, «нотаріус відповідає за правомірність власних дій не лише перед особами, що звернулися за нотаріальною допомогою, а й перед суспільством загалом» [278]. Крім того, підставами відповідальності, серед іншого, слугують порушення нотаріусом законодавства або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, фізичним та юридичним особам, порушення нотаріальної таємниці, тобто в наведених випадках об'єкт правопорушення має суто публічний характер. Причому слід зауважити, що Закон України «Про нотаріат» не надає чіткого визначення та переліку таких порушень, що призводить до довільного тлумачення наведених норм.

У контексті питання щодо порушення нотаріальної таємниці варто зазначити, що ще в проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 20 лютого 2009 року № 4100 було пропоновано доповнити Кримінальний кодекс України статтею 232³ «Розголошення нотаріальної таємниці» [264]. Варто цілком погодитися з О. Білоскурською та М. Федорчук, що за порушення таємниці вчинення нотаріальних дій нотаріус повинен нести адміністративну, а в окремих випадках і кримінальну відповідальність, оскільки наявна відповідальність не охоплює покарання за завдання шкоди іншим особам, зокрема за розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю. Такого роду порушення може завдати значної шкоди іншим особам, зокрема, порушити їх конституційне право на приватність, конфіденційність тощо [21, с. 267].

Слід зауважити, що адміністративна відповідальність, на відміну від дисциплінарної, характеризується чітко формалізованим характером підвідомчості справ про адміністративні правопорушення та особливим порядком притягнення до відповідальності. Водночас якщо Кримінальним кодексом України чітко встановлено, що «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах

міжнародного права» (ст. 3) [144], Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено, що «Законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України» (ст. 2). Водночас, відповідно до ст. 2 Кодексу, закони України про адміністративні правопорушення до включення їх у встановленому порядку до цього Кодексу застосовуються безпосередньо. *Положення цього Кодексу поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законами, ще не включеними до Кодексу* (ст. 2) [112].

З огляду на зазначене, О. Коротюк цілком слушно зауважує, що зі змісту положень ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення випливає, що органи (посадові особи), які мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення, уповноважуються на це виключно зазначеним Кодексом. Якщо адміністративні стягнення можуть бути зазначені і в інших законах (ч. 2 ст. 24 Кодексу), то перелік органів (посадових осіб), що розглядають такі справи, є вичерпним і передбачений лише Кодексом України про адміністративні правопорушення. Оскільки серед таких органів (глава 16 Кодексу) не зазначено Міністерства юстиції України, це означає, що воно не має права розглядати справи про адміністративні правопорушення. Тобто, як зазначає О. Коротюк, анулювання свідництва не можна віднести до адміністративних стягнень. З цих же підстав зупинення та припинення нотаріальної діяльності також не можна визнати заходами адміністративної відповідальності [137]. Тобто фактично Міністерство юстиції України не має права розглядати справи про адміністративні правопорушення та не уповноважене притягати нотаріусів до дисциплінарної відповідальності відповідно до Положення про Міністерство юстиції.

У цьому аспекті доречно звернути увагу на рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України: «Системний аналіз викладених конституційних

положень дає підстави дійти висновку, що за своїм змістом п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України спрямований не на встановлення переліку видів юридичної відповідальності. Ним визначено, що виключно законами України мають врегульовуватись засади цивільно-правової відповідальності (загальні підстави, умови, форми відповідальності тощо), підстави кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності – діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями (основні ознаки правопорушень, що утворюють їх склад), та відповідальність за них. У такий спосіб Конституція України заборонила врегульовувати зазначені питання підзаконними нормативно-правовими актами та встановила, що *лише Верховна Рада України у відповідному законі має право визначати, яке правопорушення визнається, зокрема, адміністративним правопорушенням чи злочином, та міру відповідальності за нього»* [269]. Водночас жоден законодавчий акт у сфері нотаріату не визначає анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, зупинення або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса як санкції за адміністративне чи дисциплінарне правопорушення.

Повертаючись до заходів відповідальності, передбачених Законом України «Про нотаріат», слід зазначити, що анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, зупинення та припинення нотаріальної діяльності за своїм характером найбільш наближені до заходів адміністративної відповідальності. Водночас, з огляду на проведений вище аналіз цих заходів з урахуванням особливостей адміністративної та дисциплінарної відповідальності, які слугують основою для їх розмежування, можемо дійти висновку про відсутність комплексу достатніх підстав для віднесення такого роду відповідальності нотаріуса до адміністративної чи дисциплінарної, вона має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер.

Зазначене вкотре доводить, що положення п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України Основного Закону не встановлюють вичерпний перелік видів

юридичної відповідальності, а отже, не виключається наявність й інших видів відповідальності. З наведеного вбачається, що згідно зі ст. 12, 29¹–30¹ Закону України «Про нотаріат» нотаріуси несуть не адміністративну чи дисциплінарну відповідальність, а відповідальність за порушення вимог законодавства щодо: правил організації нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій, виконання правил нотаріального діловодства, а також професійної етики нотаріуса, тобто йдеться про професійну відповідальність нотаріуса.

Ураховуючи наведене, слід повернутися до питання адміністративної відповідальності нотаріуса у сфері фінансового моніторингу. Як ми зазначали вище, вона має декілька рівнів – встановлена як на рівні КУПАП, так і на рівні Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ст. 32–34). Хоча слід зауважити, що на рівні Закону визначено, що це «відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії» (ст. 32), а не адміністративна відповідальність. Власне таке саме формулювання міститься і в наказі Міністерства юстиції України від 10 червня 2021 року № 2112/5, яким затверджено Порядок розгляду Міністерством юстиції України та територіальними органами Міністерства юстиції України справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і застосування заходів впливу. Вказане твердження є закономірним, адже відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення Міністерство юстиції України не уповноважене розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Водночас слід погодитися з К. Чижмарь, І. Гаєвським та авторським колективом науково-практичного коментаря до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», які зазначають, що відповідальність, встановлена на рівні зазначеного Закону, за своїм характером є саме адміністративною [309; 311].

Так, науковці зазначають, що адміністративна відповідальність в порядку КУпАП накладається судами за наслідками розгляду протоколів про адміністративні правопорушення, що складаються уповноваженими на те посадовими особами суб'єктів державного фінансового моніторингу. Своєю чергою, адміністративна відповідальність у порядку Закону накладається безпосередньо суб'єктами державного фінансового моніторингу (*тобто Міністерством юстиції України. – С.М.*). Об'єднує ці два різновиди адміністративної відповідальності те, що необхідною підставою для її застосування є наявність законодавчо визнаного правопорушення, а заходом впливу – стягнення зазвичай у вигляді штрафу. Причому спільними рисами є те, що адміністративна відповідальність в обох випадках: 1) є засобом охорони встановленого державою правопорядку; 2) нормативно визначена і полягає в застосуванні (реалізації) санкцій правових норм; 3) супроводжується державним і громадським осудом правопорушника та вчиненого ним діяння; 4) пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками (морального або матеріального характеру), яких він має зазнати; 5) реалізується у відповідних процесуальних формах [309; 311].

Маємо констатувати, що така нечіткість визначення виду відповідальності на законодавчому рівні створює передумови порушення ст. 61 Конституції України, якою визначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Зокрема, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в постанові від 22 січня 2021 року (справа № 420/4262/19) дійшов висновку, що приватного нотаріуса Одеського

міського нотаріального округу ОСОБА_1 було двічі притягнуто до відповідальності за одне й те саме порушення: 1) нотаріальну діяльність позивачки було тимчасово зупинено з 30 жовтня 2018 року до закінчення строку проходження нею підвищення кваліфікації, але не більше 2 тижнів; 2) за результатами проведеної камеральної перевірки в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно тимчасово заблоковано доступ позивачки до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно строком на 3 (три) місяці [215].

На невідповідність санкцій під час здійснення контролю у сфері державної реєстрації ст. 61 Конституції України неодноразово звертали увагу представники нотаріальної спільноти. Зокрема, О. Кирилюк наголошує, що за аналогічні порушення у сфері державної реєстрації до державних реєстраторів може бути застосоване тимчасове блокування або анулювання доступу до Державного реєстру прав та/або до Єдиного державного реєстру, а до нотаріусів, крім цих заходів, також може застосовуватися ще додаткова санкція – анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, що тягне за собою анулювання доступу до всіх реєстрів. Застосування санкції у вигляді анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, окрім анулювання доступу до реєстрів, є подвійною відповідальністю, яка прямо заборонена Конституцією України [102].

Отже, ураховуючи наведене в цьому підрозділі, можна констатувати, що на сьогодні існує низка проблемних питань щодо розмежування видів відповідальності нотаріуса, встановлених на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Проблемні питання щодо розмежування видів відповідальності

нотаріуса обумовлені невизначеністю виду відповідальності на законодавчому рівні, що створює передумови порушення ст. 61 Конституції України, якою визначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

1.4. Правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса

Дослідження в межах цього підрозділу, на нашу думку, доцільно розпочати з окреслення змісту та співвідношення таких категорій, як «засади» та «принципи», що не є однозначним та обумовлено, зокрема, їх семантикою. Тлумачний словник української мови визначає термін «засади» як основу чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основу світогляду, правило поведінки. Своєю чергою «принцип» тлумачать як вихідне положення певної наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; особливість, яка слугує підґрунтям створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норму, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [294].

Так, В. Селіванов зазначає, що наявна дискусія про співвідношення категорій «засади» та «принципи» зумовлена особливостями сучасного стану національної юридичної науки з гносеологічної точки зору, які полягають у певній невизначеності її методологічних і теоретичних підвалин та настанов [279, с. 23]. Саме тому вчені наголошують, що допоки в науці, правотворчій чи правозастосовній практиці не досягнуто єдності щодо розуміння цих понять, їх тлумачення буде здійснюватися довільно, на підставі завдань, що стоять перед суб'єктом тлумачення в конкретному випадку [11, с. 95; 205, с. 225].

Здійснивши аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій Конституційного Суду України, В. Божко дійшов висновку, що вони є досить близькими, проте не тотожними категоріями, тобто не є синонімами. Саме тому і законодавець, і Конституційний Суд України іноді навіть використовують їх у схожому значенні. Однак ретельний розгляд питання засвідчив, що термін «засада» є ширшим за своїм змістом та охоплює також ті явища, які позначають категорією «принцип» [25, с. 124–132].

У кримінальному процесі більшість авторів вважають поняття «принципи» і «засади» тотожними, оскільки і засади, і принципи мають наскрізний характер і діють на всіх стадіях кримінального провадження [52]

На думку С. Подкопаєва, наведені терміни є близькими, причому поняття засад за своїм змістом є ширшим. Натомість принципи слугують найважливішою складовою засад. Автор, зокрема, наводить такий приклад: «Якщо брати до уваги те, що принцип – це основне, вихідне положення, особливість чи правило, покладені в основу організації та діяльності прокуратури, наприклад, законність (п. 2 ст. 3 Закону), то засадою можна вважати узагальнений принцип-підхід, наприклад, недопущення незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади (п. 7 ст. 3 Закону)». Водночас розмежування цих понять для практичних цілей вчений вважає безперспективним, адже вони фактично спрямовані на вирішення одного й того самого кола питань [205, с. 227].

Узагальнюючи наукові підходи до визначення категорії «правові засади», Д. Кошиков стверджує, що в контексті вузького підходу правові засади – це виключно принципи, що містяться в певному нормативному акті – законі, концепції, стратегії. У широкому значенні правові засади можна трактувати як сукупність певних інституційних та організаційних правил, алгоритмів, процедур, параметрів реалізації державної політики, які закріплені в нормах права, що містяться в законах і підзаконних актах України [140, с. 168].

Результати аналізу наявних у науковій літературі визначень принципів юридичної відповідальності дають змогу стверджувати, що більшість науковців звертають увагу на їх нормативну основу, тобто закріплення в нормах права. Так, на думку М. Колюки, принципи юридичної відповідальності є різновидом принципів права, а тому їх провідна роль, як й інших таких принципів, забезпечується передусім прямим закріпленням у нормах права [124, с. 408]. Водночас, як зауважує М. Козюбра, залежно від формального закріплення чи незакріплення в нормативних актах розрізняють принципи права та принципи правосвідомості, принципи права і правові принципи, принципи загальносоціального та принципи юридичного права [113, с. 142].

На думку В. Котюка, принципи права та правові принципи різняться між собою тим, що правові принципи виникають зазвичай задовго до становлення системи права й законодавства. Правові принципи, які закріплені в системі права та законодавства, переходять у принципи права [139, с. 30]. Л. Каленіченко зауважує, що «правові принципи є категорією, яка об'єктивно існує в праві (у природному контексті його розуміння) і може бути не закріплена в тексті нормативно-правового припису. Натомість принципи права – це категорії, які формально виражаються в нормах нормативно-правових актів» [101, с. 25]. Не вдаючись до наукової полеміки щодо розмежування та співвідношення цих двох категорій, у контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне взяти за основу розуміння принципів права (правових принципів) як основних, керівних засад правового регулювання суспільних відносин, які закріплені у формальних джерелах права або вироблені в юридичній практиці та сформульовані в правовій свідомості [101, с. 25; 143, с. 253].

Л. Єфіменко наголошує, що відсутність прямої вказівки закону на існування певного принципу, або ж невиявлення ознак такого принципу в правових нормах, не може однозначно вказувати на його відсутність. Саме завдяки багатоманітності підходів пізнання правової дійсності виявляються

нові, підтверджуються раніше забуті визначальні ідеї права, які теоретично відображають відповідні моделі правової поведінки. Однак у праві все має бути правовим, тобто таким, що випливає з права та породжує правові наслідки. Будь-яка правова ідея стає принципом права, якщо вона набуває відображення в правових нормах. Досягнутий компроміс сприйняття конкретного принципу є однією з гарантій його практичного втілення та отримання відповідного ефекту від його застосування. Запровадження принципу слід здійснювати з певною пересторогою, оскільки, як слушно зазначено в літературі, за відсутності нормативно-правового або договірної регулювання певних відносин принципи виконують функцію регулятора [87].

Таким чином, правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних і процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми та порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру.

Ураховуючи те, що в ст. 92 Конституції України чітко регламентовано, що засади юридичної відповідальності визначаються виключно законами України, вбачається, що правові засади притягнення до відповідальності нотаріуса зосереджені в Конституції України, Кодексі про адміністративні правопорушення України, Кримінальному кодексі України, Цивільному кодексі, Кодексі законів про працю України, а також у спеціальних законах України: «Про нотаріат», «Про запобігання корупції», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

В аспекті наведеного слід зауважити, що Правила професійної етики нотаріусів України в новій редакції від 7 червня 2021 № 2039/5 доповнено розділом XIX «Відповідальність за порушення цих Правил», яким визначено, що за невиконання або порушення цих Правил до нотаріуса застосовується один з таких заходів стягнення: зауваження; попередження; направлення Нотаріальною палатою України подання на розгляд Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у зв'язку з порушенням нотаріусом цих Правил [219], що безпосередньо порушує п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України

Отже, систему правових засад притягнення до відповідальності нотаріуса можна представити у вигляді умовної класифікаційної схеми за такими критеріями:

1) за ієрархією зв'язків нормативних актів: а) Конституція України; б) закони України (кодифіковані та некодифіковані);

2) за основними сферами суспільних відносин, у яких нотаріус може притягатися до відповідальності: а) нотаріальна діяльність (зокрема організація нотаріальної діяльності, нотаріальне діловодство та професійна етика нотаріуса); б) запобігання корупції; в) державна реєстрація; г) фінансовий моніторинг; д) ринок капіталу та організовані товарні ринки.

Слід зауважити, що, попри значну кількість наукових праць, присвячених різноманітним аспектам нотаріальної діяльності, зокрема адміністративно-правовим засадам такої діяльності, передусім таких вітчизняних науковців, як Н. Васирина, Л. Вдовічена, Н. Гриців, Ю. Гулевська, З. Журавльова, Н. Ільєва, О. Коротюк, С. Ковальчук, Т. Курило, Л. Ладіна, О. Мартинюк, М. Німак, С. Розсоха, Н. Савицька, І. Святецька, В. Тищенко, С. Фурса, К. Чижмарь, А. Шинкарук, В. Юрах, маємо констатувати, що безпосередньо проблематика принципів притягнення до відповідальності нотаріуса предметом наукового пошуку не була.

Зокрема, А. Гуледза досліджував принципи діяльності нотаріальних органів [66, с. 78]; М. Долинська – основні принципи нотаріального права [77]; Н. Ільєва – принципи нотаріальної діяльності [94]; С. Ковальчук – принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні [107]; Т. Коломоєць та К. Федорова – принципи адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності [119]; В. Комаров, В. Баранкова – принципи нотаріату загалом [127]; С. Розсоха – принципи отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні [274]; В. Тищенко – принципи, на яких побудована взаємодія органів нотаріату й органів публічної влади [292]; С. Фурса та Є. Фурса – принципи діяльності та організації нотаріату [301]. Крім того, цій проблематиці не приділено достатньо уваги ні з боку законодавця, ні з боку юристів-практиків.

Водночас практична цінність принципів юридичної відповідальності зумовлена їх спрямованістю на правотворчу діяльність щодо вдосконалення законодавства про юридичну відповідальність, визначенням порядку, процесу регулювання відносин, що виникають з правопорушень, можливістю правильно застосовувати норми права, вирішувати справи за наявності прогалин у праві, забезпечувати ефективність державно-владного примусу. Визначальна роль принципів юридичної відповідальності полягає в тому, що вони слугують ефективною гарантією забезпечення прав і свобод людини [124, с. 408; 204, с. 831–832]. Недотримання державними органами принаймні одного з принципів призводить до судової помилки або до свавілля. З цього випливає суспільна значущість принципів юридичної відповідальності, застосування яких має важливе практичне значення [204, с. 27–28].

Слід зазначити, що в науковій літературі сформувався неоднозначне розуміння принципів юридичної відповідальності, що обумовлено низкою факторів: по-перше, принцип – категорія об'єктивно-суб'єктивна, її визначення здебільшого залежить від правосвідомості, спрямованості дослідження; по-друге, це визначення сформувався протягом тривалого

періоду часу, його зміст змінювався залежно від тих змін, що відбувалися в суспільстві та науковому світогляді; по-третє, різні напрями в розумінні власне категорії «юридична відповідальність» обумовлюють різне розуміння її принципів, неоднозначну їх класифікацію та систему [204, с. 27]. Водночас категорія «принципи» залишається найбільш комплексною та усталеною категорією, яка виражає сутність і спрямованість певного юридичного явища, процесу. Водночас безпосередньо принципи юридичної відповідальності мають важливе прикладне значення як для процесів правореалізації, так і правозастосування, адже слугують гарантією та передумовою дієвого забезпечення та захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, а також сталого функціонування суспільства й держави загалом.

Принципами юридичної відповідальності в теорії права вважають:

- засадничі, фундаментальні положення, що виражають сутність і призначення юридичної відповідальності, а також визначають закономірності її функціонування та порядку реалізації [291, с. 246];
- керівні ідеї, що характеризують її зміст, суть і призначення в правовому регулюванні суспільних відносин [50, с. 185];
- положення та ідеї, що мають законодавче закріплення та визначають самостійний і реальний характер відповідальності як засобу гарантування й охорони об'єктивного та суб'єктивного права, суспільного порядку [92, с. 89].

Цілком погоджуємося з Т. Подковенко та Л. Павелко, які зазначають, що принципи юридичної відповідальності необхідно розглядати не лише як сукупність, а як систему. Система принципів юридичної відповідальності означена певною ієрархією, єдністю, цілісністю, внутрішньою узгодженістю і взаємодією певних елементів. Принципи діють не відокремлено, ізольовано один від одного, а комплексно, вони тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Кожен принцип, що є складовою системи, слід тлумачити й застосовувати з урахуванням інших основоположних ідей [204, с. 832].

У науковій літературі існує декілька підходів до систематизації та класифікації принципів юридичної відповідальності. На думку авторів підручника «Теорія держави та права» С. Гусарєва й О. Тихомирова, юридична відповідальність є інститутом кількох галузей права: конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового та деяких інших. Таким чином, система принципів юридичної відповідальності має втілювати в собі надгалузевий підхід і складатися з таких основних ідей-принципів, які б розкривали її сутність у всіх галузях, де існує інститут юридичної відповідальності [291, с. 246]. З огляду на зазначене, до принципів юридичної відповідальності автори зараховують принципи: справедливості, рівності, гуманізму, законності, обґрунтованості, доцільності, індивідуалізації, невідворотності, регламентованості [291, с. 246–248].

Крім принципів законності, справедливості, гуманізму, доцільності, неприпустимості аналогії права й аналогії закону, невідворотності, індивідуалізації покарання, неприпустимості подвоєння відповідальності, обґрунтованості, К. Волинка відносить до принципів юридичної відповідальності також загальні принципи правосуддя: змагальність процесу як засіб досягнення об'єктивної істини; право на захист особи, що притягується до відповідальності; презумпція невинності; неприпустимість погіршення правового становища особи, яка оскаржує прийняте рішення, тощо [50, с. 186–187]. Варто зауважити, що з останнім ми погоджуємося неповною мірою, оскільки до загальних принципів правосуддя не можна віднести «презумпцію невинності», в адміністративному судочинстві, зокрема, діє «презумпція винуватості» суб'єкта владних повноважень, а для дисциплінарної відповідальності не є характерним принцип змагальності [163].

У спеціальній літературі наявний також галузевий підхід до класифікації принципів юридичної відповідальності. На думку Л. Каленіченко, з огляду на те, що принципи юридичної відповідальності є

складовою системи принципів права, доцільно в межах характеристики основних принципів юридичної відповідальності використати класичну класифікацію принципів права [101, с. 28]. Так, на думку науковця, залежно від сфери дії принципів юридичної відповідальності в межах системи права слід виокремлювати: 1) загальноправові; 2) міжгалузеві; 3) галузеві принципи юридичної відповідальності [101, с. 29]. Водночас М. Задніпряна зауважує, що існування галузевої класифікації принципів юридичної відповідальності означене певними проблемними аспектами. У зв'язку з тим, що видів відповідальності менше, ніж галузей права, причому за порушення норм права різних галузей може застосовуватися відповідальність одного й того самого виду, зазначений критерій потребує коригування [90, с. 22].

Існує також підхід щодо поділу принципів юридичної відповідальності на загальноправові принципи, до яких відносять законність, справедливість, гуманізм, та спеціальні принципи – відповідальність за провину, невідворотність, оперативність, тобто ті принципи, що виражають сутність і природу юридичної відповідальності [204, с. 832].

Досліджуючи принципи юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ, М. Колюка розглядає їх за формою нормативного вираження на такі, що закріплені в документах міжнародних організацій, у тексті Основного Закону нашої держави та в поточному законодавстві [124, с. 409].

У сучасному праві наявний також поділ принципів юридичної відповідальності на загальносоціальні та спеціально-юридичні. Серед перших можуть бути принципи справедливості й гуманізму, зміст яких із часом може змінюватися, як змінюються норми моралі. Відповідно до принципів другої групи, зміст більш формально і з часом практично не змінюється, якщо не вважати різні трактування вчених [90, с. 22].

Проаналізувавши наявні підходи щодо класифікації принципів юридичної відповідальності, ураховуючи те, що принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи

існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, слугуючи векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і реалізації, а також орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики, пропонуємо відобразити їх у вигляді схеми, що характеризується взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю та єдністю елементів, а саме:

1) соціально-юридичні принципи (справедливість, рівність, гуманізм);

2) загальноправові принципи (верховенство права, включаючи законність, юридичну визначеність, заборону свавілля, повагу до прав людини; обґрунтованість; доцільність);

3) спеціально-юридичні (невідворотність, неприпустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення, індивідуалізація та диференціація, відповідальність лише за винне протиправне діяння) [163].

Безперечно, основою класифікації принципів притягнення до відповідальності нотаріуса можна вважати також інші критерії, проте, на наш погляд, таку схему можна вважати базовою і такою, що відображає основоположні засади функціонування інституту юридичної відповідальності нотаріуса, охоплюючи всі види відповідальності, до яких його може бути притягнуто.

Отже, слід побіжно схарактеризувати наведені принципи в кореляції з правовими засадами притягнення нотаріусів до відповідальності.

З позиції природного права справедливість – це застосування моральних вимог як вимог правових до актів законодавства, поняття про належне, яке відповідає розумінню сутності прав людини. Досить часто справедливість розуміють як концепцію пропорційності обраних засобів поставленій меті [173, с. 272].

На міжнародному рівні принцип справедливості закріплений у Загальній декларації прав людини (ст. 10, ч. 2 ст. 29) [89], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ч. 1 ст. 6) [128],

Міжнародному пакті про громадські та політичні права (ч. 1 ст. 14) [177], згідно з якими:

– під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [89];

– кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [128].

У рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначено, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин має бути співмірним зі злочином. Справедливе застосування норм права забезпечує недискримінаційний підхід і неупередженість. Це означає не лише те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати в справедливому співвідношенні з тяжкістю та обставинами вчиненого й особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [270].

У рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Конституційний Суд України зазначає, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними й несправедливими, вони мають

встановлюватися виключно Конституцією та законами України, мати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними й обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [271].

Зазначене вище дає змогу дійти висновку, що особливо важливу роль цей принцип відіграє в аспекті дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності нотаріуса, зважаючи на нерівність правового становища суб'єкта відповідальності й суб'єкта, який притягує до відповідальності.

У цьому контексті С. Погребняк наголошує, що вимога рівності тісно пов'язана з ідеями справедливості і свободи. Так, нині в юридичній науці загально визнаною є теза, згідно з якою задля досягнення справедливості відносини між людьми слід формувати з дотриманням рівності [202, с. 8]. До аналогічних висновків дійшов і Конституційний Суд України, який у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 в справі про призначення судом більш м'якого покарання констатував, що зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, у рівному юридичному масштабі поведінки, і відзначив, що у сфері реалізації права справедливість виявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом [270]. Однак концепція справедливості не обмежується вимогою рівності, яка визначає лише один з її аспектів – формальну (урівнюючу) справедливість [202, с. 9].

Принцип рівності втілений у Загальній декларації прав людини (ст. 1, ст. 7, ст. 10) [89], Міжнародному пакті про громадські та політичні права (ч. 1, 3 ст. 14, ч. 1 ст. 26) [177]. Причому він також виявляється через заборону дискримінації (ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [128]). Дискримінація призводить до обмеження або унеможливлення в користуванні чи здійсненні прав і свобод усіма людьми на

рівних підставах. Тому її заборона постає одним зі шляхів забезпечення рівності всіх людей [202, с. 14].

На рівні Конституції України принцип рівності відображено в ст. 21 («Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах»), ст. 24 («Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»), п. 1 ч. 1 ст. 129 («Основними засадами судочинства є: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом...»).

Конституційний суд у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначає, що «принцип рівності всіх громадян перед законом – конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється, зокрема, на призначення кримінального покарання. Притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності не лише означає рівність усіх осіб перед законом, а й передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування такої відповідальності» (абзац 1 пп. 4.2 п. 4 мотивувальної частини) [270]. Тобто принцип рівності виявляється в тому, що умови й підстави притягнення до відповідальності нотаріуса та її застосування мають бути рівними для всіх осіб, що вчинили правопорушення.

Принцип гуманізму в контексті відповідальності безпосередньо втілено в міжнародно-правових актах – у Загальній декларації прав людини (ст. 1, ст. 5) [89], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3) [128], Міжнародному пакті про громадські та політичні права (ст. 7, ст. 10) [177], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [129].

Згідно зі ст. 3 Конституції України, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Натомість у ст. 28 закріплено таке положення: «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [132]. Відповідно до ч. 3 ст. 50 Кримінального кодексу України, покарання не має на меті завдати фізичних

страждань або принизити людську гідність [144]. Тобто принцип гуманізму, будучи закріпленим конституційно, конкретизується галузевими нормативно-правовими актами, він передбачає визнання людини вищою соціальною цінністю, поважне ставлення до суб'єктів юридичної відповідальності, в його основі закладено заборону катувань, насилля над особою, приниження людської гідності, він передбачає врахування вікових чи фізіологічних особливостей людини, також може бути втілений в актах помилування чи амністії, що застосовується до відповідних суб'єктів [288, с. 285–286].

Водночас О. Максимюк слушно зауважує, що гуманізм повинен передусім виявлятися щодо суспільства, людини, якій злочинець завдає шкоди, страждань. Тому невідворотність покарання й гуманізм тісно пов'язані, створення умов для реалізації принципу невідворотності юридичної відповідальності, що є найважливішою умовою попередження правопорушень, повністю відповідає гуманізму [160, с. 65].

З наведеного випливає, що навіть не будучи прямо закріпленими в приписах вітчизняного законодавства, принципи справедливості, рівності та гуманізму реалізуються та втілюються як у загальноправових принципах – законності, юридичній визначеності, забороні свавілля, повазі до прав людини, верховенства права, обґрунтованості й доцільності, так і спеціально-юридичних, таких як невідворотність покарання, індивідуальність (персоніфікованість); відповідальність лише за винне протиправне діяння, тобто пронизують усю систему правових засад притягнення до відповідальності нотаріуса. Це ще раз підтверджує, що принципи в дійсності функціонують не ізольовано, а мають взаємно інтегрований та взаємно обумовлений характер. Причому група соціально-юридичних принципів, відображаючи соціальну цінність права, має фундаментальне значення в контексті притягнення до відповідальності, ураховуючи правообмежувальний характер таких заходів.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції, в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Причому, як зауважує С. Головатий, цінність принципу верховенства права полягає саме в його особливій універсальності, завдяки чому його слід сприймати не лише як універсальний принцип права, а як інтегральний, тобто мегапринцип, що увібрав у себе інші універсальні принципи, які є його складовими [55, с. 162]. Саме ці елементи є тим, що наповнює поняття «верховенство права» сутністю правовладдя та уможлиблює його повноцінне теоретичне осягнення й ефективне практичне застосування [55, с. 162; 56, с. 1630].

Орієнтуючись на документ Венеційської комісії «Rule of Law Checklist» (Мірило правовладдя) CDL-AD (22016) 007 [86], у якому, зокрема, окреслено перелік складників верховенства права, група вітчизняних науковців під керівництвом професора М. Козюбри, розкриваючи визначений комісією так званий «класичний» перелік складників правовладдя, актуальних для українських обставин (законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, повага до прав людини, рівність перед законом і судом), додають до нього також принцип домірності (пропорційності), з огляду на те, що це вкрай важливо для української юридичної практики [180, с. 23]. Слід зауважити, що передумовою ефективності принципу верховенства права, зокрема в аспекті притягнення нотаріуса до відповідальності, є комплексна реалізація всіх його складників, які є не абстрактною теоретичною конструкцією, а практичним інструментом, зокрема в практиці Європейського суду з прав людини.

Тому ми не можемо погодитися з науковцями, які, досліджуючи принципи юридичної відповідальності, виокремлюють серед загальноправових принципів здебільшого лише такий складник верховенства права, як законність [50; 62; 100; 288]. Принцип законності не може бути реалізований без інших складників (наприклад, без таких принципів, як заборона свавілля, юридична визначеність, повага до прав людини тощо).

Конституційний Суд України в рішенні від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 (справа № 1-25/2010) визначив, що «одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права має базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [272]. Юридична визначеність як складник верховенства права (правовладдя) означає передусім вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів [180, с. 53]. Нормативні акти й інші письмові джерела, що містять норми права, мають відповідати певним стандартам, правилам і засобам формулювання юридичних текстів. З-поміж вимог, які висувають до змісту норми права, називають: доступність, зрозумілість, ясність, недвозначність, неможливість необмеженого трактування, формальність, стислість, офіційність, лаконічність, повноту тощо. У результаті дії цих вимог норми права, що знаходять своє відображення в тексті нормативного акта, мають однаково тлумачитися й застосовуватися, бути зрозумілими й чіткими. Чіткість передбачає однакове розуміння норм права, а отже, їх тлумачення та застосування. Стрижнем вимоги однозначності є використання в тексті понять, що мають чітке загальне значення й однозначне сприйняття та розуміння [180, с. 56].

У попередньому підрозділі, зокрема, ми наводили конкретну практичну ситуацію, коли порушення принципу юридичної визначеності як складової верховенства права призводило до порушення ст. 61 Конституції України, якою закріплено принцип неприпустимості подвійної відповідальності за одне правопорушення. Тобто порушення лише одного принципу всієї системи повністю нівелює практичну значущість механізму юридичної відповідальності.

Принцип обґрунтованості юридичної відповідальності передбачає, по-перше, об'єктивне неупереджене дослідження фактичних обставин справи, збір і всебічну оцінку доказів, необхідних для висновку про реальність правопорушення об'єктивне його існування, про наявність вини в суб'єкта правопорушення, її форму (умисел, необережність), матеріальну та моральну шкоду як наслідок цього правопорушення, обтяжуючі або пом'якшуючі обставини справи, якщо цього вимагає закон, про особу правопорушника тощо. По-друге, усі фактичні обставини справи є підставою для правильної правової кваліфікації (юридичної оцінки) правопорушення, справедливого та доцільного застосування до правопорушника заходів юридичної відповідальності в точній відповідності з критеріями, встановленими законом [50, с. 187; 290, с. 296]. Причому всі зазначені вимоги принципу обґрунтованості юридичної відповідальності потребують визначення та доведення в правозастосовному акті [100, с. 21].

Застосування заходів юридичної відповідальності також має бути доцільним. Відповідно до принципу доцільності заходи юридичної відповідальності мають збігатися з цілями юридичної відповідальності (виправлення, перевиховання правопорушника, виховний вплив на інших осіб), допускається навіть їх зменшення або відмова від них, якщо цілі юридичної відповідальності можуть бути досягнуті іншим шляхом [290, с. 297–298]. Принцип доцільності передбачає також обрання найбільш оптимального й ефективного варіанта юридичної відповідальності [142, с. 473].

З наведеного можна дійти висновку, що принцип доцільності тісно пов'язаний з принципом індивідуалізації (персоніфікованості), що безпосередньо закріплений у ст. 61 Конституції України, згідно з якою юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

У рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022 Конституційний Суд України наголосив, що принцип індивідуалізації юридичної відповідальності в процедурі притягнення особи до відповідальності має виявлятися не лише в

притягненні до відповідальності особи, винної в учиненні правопорушення, а й у призначенні їй виду й розміру покарання з обов'язковим урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики цієї особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність [273].

Так, відповідно до ст. 65 Кримінального кодексу України, суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [144]. Натомість у ст. 33 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено, що під час накладення стягнення враховують характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність [112].

У ч. 7 ст. 32 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначено, що під час визначення заходу впливу та/або розміру штрафу суб'єкти державного фінансового моніторингу враховують обставини вчиненого порушення, зокрема: 1) характер і тривалість порушення; 2) фінансовий стан суб'єкта первинного фінансового моніторингу; 3) вигоду, одержану суб'єктом первинного фінансового моніторингу внаслідок вчинення порушення, якщо сума такої вигоди може бути визначена; 4) збитки третіх осіб, спричинені внаслідок вчинення порушення, якщо сума таких збитків може бути визначена; 5) повторне вчинення однорідного правопорушення, за яке до суб'єкта первинного фінансового моніторингу протягом останніх трьох років застосовувалися заходи впливу; 6) ступінь відповідальності; 7) співпрацю суб'єкта первинного фінансового моніторингу з державними органами, включеними до системи запобігання та протидії [236].

З принципами індивідуалізації відповідальності та правової визначеності тісно пов'язаний принцип диференціації, який полягає у визначенні форм відповідальності та їх класифікації стосовно цілих груп (видів) соціально атипових антигромадських проступків. Фактично йдеться про конкретизацію меж відповідальності на базі та в межах єдиної підстави відповідальності. Диференціація відповідальності є виключною прерогативою законодавця, який визначає в більш-менш типовому вигляді обсяг і межі відповідної юридичної відповідальності, пов'язуючи їх з певними критеріями й ознаками, закріпленими безпосередньо в законі [131, с. 32]. Тобто диференціація відповідальності є певним підґрунтям для реалізації принципу індивідуалізації, зокрема шляхом застосування різних прийомів законодавчої техніки під час формулювання санкцій залежно від ступеня суспільної шкідливості, суспільної небезпечності правопорушення чи злочину.

Конституційний Суд України в рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, досліджуючи принцип індивідуалізації юридичної відповідальності під час вирішення питання відповідності покарання вчиненому злочину, зазначив, що встановлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків, форми вини та мотивів злочину, майнового стану підсудного й інших істотних обставин, що є порушенням принципу справедливості покарання, його індивідуалізації та домірності [270].

У контексті досліджуваного принципу слід констатувати, що нотаріальна спільнота неодноразово вказувала на відсутність у чинному законодавстві конкретних критеріїв (диференціації критеріїв) для застосування відповідальності (санкцій) за порушення у сфері державної реєстрації та розмежування видів відповідальності залежно від виду порушення допущеного нотаріусом [268]. Зокрема, О. Кирилюк зауважує, що

наявний порядок застосування такого виду санкції, як тимчасове блокування доступу до реєстру, не містить низки необхідних складових. Так, у законодавстві відсутні максимальний і мінімальний строк, на який може бути заблоковано доступ. Також у законодавстві не передбачено підстав для диференціації відповідальності. Крім того, відсутні обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність. Таким чином, Колегія з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації та Міністерство юстиції України, анулюючи доступ державним реєстраторам до реєстрів та застосовуючи інші санкції, діє виключно з власних суб'єктивних переконань та не керується жодними положеннями законодавства [102].

Принцип невідворотності посідає серед інших принципів юридичної відповідальності чільне місце, адже встановлення покарання за порушення норм права має значення лише тоді, коли правопорушник неодмінно притягується до відповідальності. Впровадження в суспільну свідомість уявлення про неминучість покарання за порушення норм права є важливим виховним і попереджувальним правопорушення фактором [50, с. 187].

У юридичній літературі представлено різні погляди щодо розуміння змісту принципу невідворотності юридичної відповідальності. Науковці тлумачать цей принцип як: 1) необхідність настання відповідальності, реальність її дії, здійснення; 2) негативну оцінку правопорушення державою та суспільством; 3) основоположну ідею, закріплену в законодавстві, що має місце в обов'язковому застосуванні юридичної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, обов'язковому дотриманні приписів правових норм та обов'язковій реакції уповноважених державою органів на правопорушення у вигляді осуду та застосування справедливих, гуманних, індивідуалізованих заходів юридичної відповідальності при відсутності законних підстав звільнення від юридичної відповідальності [288, с. 285]. Тобто принцип невідворотності відповідальності забезпечує безпосереднє втілення та практичну реалізацію функцій юридичної відповідальності – каральної, правовідновлюючої, превентивної, правовиховної тощо.

Принцип відповідальності лише за винне протиправне діяння впливає, зокрема, зі ст. 9 Кодексу про адміністративні правопорушення України – адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [112]; ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу України – особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду, а також розділу V Кодексу «Вина та її форми» [144].

Зміст цього принципу також полягає в тому, що, по-перше, підставою відповідальності може бути лише протиправне діяння (дія або бездіяльність), а не наміри чи думки особи, по-друге, відповідальність настає лише за протиправне діяння, яке передбачене в законодавстві як правопорушення або злочин, що корелюється з ч. 2 ст. 68 Конституції України – незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. З наведеного також впливає неможливість притягнення до відповідальності за діяння, яке на момент його вчинення не визнавалося законодавством як правопорушення (ч. 2 ст. 58 Конституції України).

Прикладне значення розмежування видів юридичної відповідальності обумовлене принципом неприпустимості подвійної відповідальності за одне правопорушення (лат. *non bis in idem* – «двічі за одне й те саме не карають»), який безпосередньо закріплений у ст. 61 Конституції України (ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення) та тісно пов'язаний з принципом справедливості. Вказаний принцип закріплений і на рівні міжнародно-правових актів: ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Право не бути притягненим до суду або покараним двічі» [265], п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права – «Ніхто не

повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни [177].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить про міжгалузевий характер положень ст. 4 Протоколу № 7. Принцип «*non bis in idem*» застосовується зазвичай у кримінальному провадженні та провадженні щодо адміністративних правопорушень. Причому, визначаючи сферу дії ст. 4 Протоколу № 7, слід керуватися трьома критеріями, відомими як «критерії Енгеля», які враховують для визначення того, було чи не було в справі висунуте «кримінальне обвинувачення». Першим критерієм є правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного права, другим – власне характер правопорушення, а третім – ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до винної особи. Другий і третій критерії є альтернативними й не повинні обов'язково застосовуватись у сукупності [82].

Підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса є цілісною взаємозв'язаною системою координат, що відображає необхідну правову модель функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, у межах якої: 1) правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування і реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних і процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми та порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру; 2) принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому й концентрованому вигляді, слугують векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і

реалізації, а також орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики.

Висновки до розділу 1

Дослідження загальної характеристики адміністративної відповідальності нотаріуса дозволило сформулювати такі висновки.

1. Розкриття змісту адміністративно-правової відповідальності з позиції перспективної (позитивної) відповідальності або як категорії, що має дуалістичний зміст, тобто характеризується і перспективним, і ретроспективним аспектами, спричиняє низку об'єктивно зумовлених проблемних питань, серед яких неможливість, по-перше, чіткого окреслення підстав позитивної відповідальності, по-друге, окреслення та визначення її правових наслідків. Серед негативних аспектів концепції позитивної відповідальності виокремлено також: ідеологічне, партійно спрямоване радянське підґрунтя виникнення і формування такої концепції; її «штучний» характер, враховуючи наявність таких усталених категорій, як «обов'язок», «правомірна поведінка», «правосвідомість», які є цілком функціональними в досліджуваному контексті, що спричиняє переобтяження базового термінологічного апарату юридичних термінів. Створення нових термінів (нових концепцій) для пояснення наявних правових явищ, що мають власні спеціальні поняття в цьому контексті, вбачається недоцільним та не має прикладного значення.

2. Констатовано, що розуміння змісту адміністративно-правової відповідальності з позиції широкого підходу – як адміністративної відповідальності не лише фізичних та юридичних осіб за вчинені адміністративні правопорушення, а й адміністративної відповідальності суб'єктів владних повноважень відповідно до рішень адміністративного суду,

в контексті європейського вектора розвитку України є концептуально слушним, водночас не повною мірою узгоджується з наявними теоретичними напрацюваннями вітчизняного адміністративно-деліктного права, зумовлює низку питань не лише правозастосовного та правореалізаційного характеру, а й суто теоретичного, теоретико-термінологічного, науково-методологічного, зокрема не узгоджується з усталеною конструкцією складу адміністративного правопорушення, потребує подальшого наукового обґрунтування співвідношення заходів примусу, що застосовується адміністративним судом за результатами розгляду публічно-правових спорів і заходів адміністративної відповідальності тощо.

3. Встановлено, що вітчизняний інститут адміністративно-правової відповідальності на сучасному етапі його розвитку означений сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених дискусійних питань теоретико-термінологічного характеру щодо ключових категорій досліджуваного інституту, зокрема стосовно співвідношення та розмежування таких понять: 1) «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок»; 2) «суб'єкт адміністративного правопорушення» та «суб'єкт адміністративної відповідальності»; 3) «заходи адміністративного примусу», «заходи адміністративної відповідальності» та «адміністративні стягнення»

4. Запропоновано адміністративну відповідальність як різновид юридичної (ретроспективної) відповідальності розглядати у двох площинах: 1) об'єктивна (статична) – формально закріплена в нормативно-правових актах (нормативні підстави адміністративної відповідальності), має абстрактний неперсоніфікований характер; 2) суб'єктивна (динамічна) – реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини, що виникають з факту вчинення адміністративного правопорушення (проступку) (фактична підстава адміністративної відповідальності) між державою в особі уповноважених суб'єктів і суб'єктом, що вчинив правопорушення, тобто має конкретний персоніфікований характер. Трансформація однієї площини в іншу забезпечується реалізацією державного примусу в санкційному вигляді

у формі заходів адміністративної відповідальності шляхом правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів (процесуальна підстава адміністративної відповідальності).

5. Визначено особливості правового становища нотаріуса в системі публічної служби: а) діяльність нотаріусів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності за характером є публічно-правовою, а не публічно-владною; б) під час вчинення дій щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації приватних обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців нотаріуси здійснюють публічно-владні функції на виконання делегованих державою публічних повноважень, тобто є суб'єктами владних повноважень у розумінні Кодексу адміністративного судочинства України; в) відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» нотаріуси не визнаються особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але прирівнюються до таких осіб виключно для цілей, визначених Законом, як особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг; г) у процесі реалізації наданих законом публічних повноважень у сфері фінансового моніторингу нотаріуси як спеціально визначені суб'єкти забезпечують реалізацію публічного інтересу.

6. Доведено, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби обумовлене поєднанням декількох диференційованих правових статусів, які характеризують і визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків.

Родовий (професійний) статус нотаріуса, визначений Законом України «Про нотаріат» та Правилами професійної етики нотаріусів України, представлений комплексом професійних прав та обов'язків, гарантій діяльності, які є статичними елементами, та юридичною відповідальністю

нотаріуса, що виступає у якості динамічного елемента, який має обмежувальний та одночасно забезпечувальний характер стосовно прав та обов'язків.

Наведені елементи є базовими щодо визначення специфіки й особливостей правового становища нотаріуса, характеру правових взаємозв'язків і місця останнього в системі публічної служби України, але водночас обумовленими метою, функціями та завданнями нотаріату в Україні загалом як функціонально-змістовими елементами, що визначають характер, зміст і спрямованість діяльності нотаріуса.

7. Структура спеціального правового статусу нотаріуса залишається незмінною за комплектністю елементного складу, але додатково обумовлюється специфікою визначених законодавством додаткових функцій і повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, що мають публічно-правовий та публічно-владний характер.

На підставі аналізу визначених законодавством додаткових функцій та повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, спеціальний правовий статус нотаріуса, що опосередковує його місце в системі публічної служби, запропоновано диференціювати за:

1) суб'єктним критерієм:

а) спеціальний правовий статус завідувача державною нотаріальною конторою та завідувача державним нотаріальним архівом як посадових осіб юридичних осіб публічного права, що зумовлено покладеними на них організаційно-розпорядчими, адміністративно-господарськими функціями;

б) спеціальний правовий статус державного нотаріуса як працівника державної нотаріальної контори;

2) характером або внутрішнім змістом:

а) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері запобігання корупції як особи, що здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, визначений Законом України «Про запобігання корупції»;

б) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері державної реєстрації як державного реєстратора, визначений законами України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна»;

в) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері фінансового моніторингу як спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу, визначений Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та Положенням про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України.

8. Визначено, що нотаріуса може бути притягнуто до адміністративно-правової відповідальності в порядку Кодексу України про адміністративні правопорушення у сферах: а) державної реєстрації; б) фінансового моніторингу; в) запобігання корупції; г) ринку капіталу й організованих товарних ринків.

9. Обґрунтовано, що поряд з адміністративною відповідальністю нотаріуса, передбаченою Кодексом України про адміністративні правопорушення, відповідальність нотаріуса, що має наближену до адміністративно-правової належність, встановлена на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

10. Констатовано дискусійний характер щодо можливості притягнення приватного нотаріуса до дисциплінарної відповідальності, що зумовлений, зокрема, протилежними позиціями Міністерства юстиції України, Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, а також нормами Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату.

11. Зауважено, що державні нотаріуси мають спеціальний правовий статус як працівники державної нотаріальної контори, а тому несуть загальну дисциплінарну відповідальність згідно з трудовим законодавством. Натомість приватні нотаріуси, по-перше, є самозайнятими особами, які провадять незалежну професійну діяльність, а отже, не можуть бути суб'єктами загальної дисциплінарної відповідальності згідно з Кодексом законів про працю України; по-друге, між Міністерством юстиції України і приватними нотаріусами відсутній комплекс організаційно-правових зв'язків, які обумовлюють службову чи організаційну підлеглість, що також унеможливує застосування Міністерством юстиції України заходів дисциплінарної відповідальності до приватних нотаріусів.

12. Сформульовано висновок щодо відсутності комплексу достатніх підстав для віднесення відповідальності нотаріуса, передбаченої законами України «Про нотаріат» (анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; зупинення приватної нотаріальної діяльності, припинення приватної нотаріальної діяльності), «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (тимчасове блокування доступу державного реєстратора; анулювання доступу державного реєстратора) до адміністративної чи дисциплінарної. Констатовано, що така відповідальність має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер.

13. Наголошено, що проблемні питання щодо розмежування видів відповідальності нотаріуса обумовлені невизначеністю виду відповідальності на законодавчому рівні, що створює передумови порушення ст. 61

Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

14. З'ясовано, що правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса слугують цілісною взаємозв'язаною системою координат, що відображає необхідну правову модель функціонування і реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, у межах якої:

- 1) правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних і процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми й порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру;
- 2) принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, слугують векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і реалізації, а також орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики.

15. Визначено, що систему правових засад притягнення до відповідальності нотаріуса можна зобразити у вигляді умовної класифікаційної схеми за такими критеріями:

- 1) за ієрархією зв'язків нормативних актів: а) Конституція України; б) закони України (кодифіковані та некодифіковані);

- 2) за основними сферами суспільних відносин, у яких нотаріус може притягатися до відповідальності: а) нотаріальна діяльність (зокрема організація нотаріальної діяльності, нотаріальне діловодство та професійна етика нотаріуса); б) запобігання корупції; в) державна реєстрація; г) фінансовий моніторинг; д) ринок капіталу й організовані товарні ринки.

16. Сформовано систему принципів притягнення до відповідальності нотаріуса, що характеризується взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю та

єдністю її елементів: 1) соціально-юридичні принципи (справедливість; рівність; гуманізм); 2) загальноправові принципи (верховенство права та його загальновизнані елементи; обґрунтованість; доцільність); 3) спеціально-юридичні (невідворотність; неприпустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення; індивідуалізація та диференціація; відповідальність лише за винне протиправне діяння).

17. Запропоновано й обґрунтовано зміни до Закону України «Про нотаріат» та Правил професійної етики нотаріусів України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року № 2039/5:

– ч. 1 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» викласти в редакції:

«Нотаріат в Україні – це система органів і осіб, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності»;

– п. 8¹ ст. 30 Закону України «Про нотаріат» викласти в такій редакції:

«8¹) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення, пов’язане з корупцією»;

– розділ IV «Публічність професійної діяльності» Правил професійної етики нотаріусів України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року № 2039/5, викласти в такій редакції:

«Нотаріус здійснює незалежну професійну діяльність у межах наданих йому законом публічних повноважень.

Публічність нотаріальної діяльності полягає у вчиненні нотаріусом нотаріальних дій та наданні правової допомоги в межах наданих йому законом публічних повноважень.

Публічне визнання вчинених нотаріусом нотаріальних дій надає їм особливої доказової та виконавчої сили на майбутнє та не потребує додаткових доказів, крім визнання таких дій недійсними в судовому порядку».

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА

2.1. Підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса

Поняття «відповідальність» є складним та багатозначним, що зумовлює значну кількість позицій стосовно його змісту, а також існування різноманітних класифікацій відповідальності. На цьому наголосив, наприклад, лауреат Шевченківської премії В. Моренець під час відкритої зустрічі в Києво-Могилянській бізнес-школі. І статус навчального закладу, і бізнес-спрямованість зазначеного заходу вже самі по собі свідчать про жваву увагу та вкрай широкий діапазон застосування поняття «відповідальність» для позначення в суспільстві відповідного соціального явища. Проте, спілкуючись з учасниками заходу, доповідач, зокрема, наголосив на так званій зовнішній відповідальності, яка становить «відповідь соціуму на наші дії», адже «всі юридичні кодекси, суди всіх юрисдикцій – це сфера зовнішньої відповідальності» [183].

Водночас в одному з енциклопедичних джерел зазначено, що в широкому значенні «відповідальність» – не юридичний, а передусім соціологічний термін, який відображає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства й соціального розвитку, вчинків особи з огляду на інтереси суспільства або певної групи [47]. У такому трактуванні, на наш погляд, доволі чітко виявляються характеристики відповідальності як однієї з ознак внутрішніх властивостей особистості.

У фаховій літературі також наявні підходи, подібні до поділу відповідальності на внутрішню та зовнішню. Останні, зокрема, використовуються й для аналізу юридичної відповідальності різних суб'єктів (до яких належать і нотаріуси). Наприклад, М. Веселов та Л. Ладіна зауважують, що юридична відповідальність нотаріуса як структурний елемент правового статусу полягає не лише в застосуванні до нотаріуса відповідних примусових заходів за вже вчинене правопорушення (ретроспективний аспект), а й в усвідомленні ним своєї відповідальності за належне виконання обов'язків (проспективний аспект) [153, с. 146].

Безперечно, можна дискутувати щодо ефективності використання такого підходу у сфері правових наук. Проте, з огляду на викладене, виникають підстави стверджувати, що в широкому значенні *відповідальність – це не лише внутрішнє ставлення особи до своїх дій і рішень, а й зовнішній зворотний зв'язок з дійсністю (його забезпечують суспільство або держава), який має сприяти усвідомленню особою наявних норм, вимог і правил.* За цих умов формування зовнішніх механізмів впливу (передусім формалізованих державою) видається обов'язково необхідним і вкрай важливим.

З огляду на значущість феномену відповідальності, його зміст закріплено в чинному законодавстві одразу в низці термінів. Наприклад, національними нормативно-правовими актами визначено: деліктну відповідальність; дисциплінарну відповідальність, матеріальну відповідальність тощо. Пошук по національній нормативно-правовій базі загалом видає понад два десятки термінів, у змісті яких наявне слово «відповідальність» [40].

Крім того, у законодавстві розкрито зміст терміна «відповідальність» як самостійної категорії. Згідно з Угодою про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Європейським Співтовариством, його державами-членами та Україною, ратифікованої Законом № 553-V (553-16) від 10 січня 2007 року, цей термін

«означає законне зобов'язання фізичної або юридичної особи *відшкодувати завдані збитки* іншій фізичній або юридичній особі згідно з певними правовими принципами та правилами» [261].

Зауважимо, що спрямованість на відшкодування не є типовою для адміністративного законодавства. Адже адміністративні правопорушення караються навіть якщо вони не завдали жодної (зокрема матеріальної) шкоди, а навпаки, наприклад, лише створили дрібну потенційну небезпеку. Отже, цілком очевидно, що адміністративна відповідальність має зовсім іншу мету та призначення. Наведене визначення лише підтверджує та демонструє відсутність нормативно закріпленої позиції законотворців України щодо означеної проблеми. Натомість науковці-адміністративісти виробили низку ознак, притаманних саме адміністративній відповідальності, тобто на підставі яких її можна відрізнити від інших видів юридичної відповідальності. Певною мірою це компенсує пробіли в законодавстві та дещо зменшує його недосконалість.

Стосовно зазначеного питання 2013 року Ю. Гаруст зауважив: «Спробу надати поняттю “адміністративна відповідальність” офіційного визначення було зроблено в проєкті Кодексу України про адміністративні проступки від 2004 року. У його статті 8 було зазначено, що адміністративна відповідальність – це засіб охорони й захисту суспільних відносин, що використовується державою як адміністративний примус і полягає в застосуванні до суб'єкта адміністративного проступку адміністративних стягнень та заходів впливу, встановлених цим Кодексом. Проте цей документ так і залишився проєктом, а визначення поняття “адміністративна відповідальність” у чинному законодавстві України донині відсутнє» [53].

Наразі різноманітні наукові визначення поняття «адміністративна відповідальність» містяться в енциклопедіях, фахових словниках, підручниках і матеріалах наукових досліджень. Наприклад, у Великій українській енциклопедії адміністративну відповідальність визначено як «вид юридичної відповідальності, яка настає внаслідок вчинення особами

адміністративних правопорушень» [15]. Проте навряд чи наведене визначення можна вважати досконалим, так само як і наукові пошуки з цього питання не слід розцінювати як завершені.

Попри значну кількість визначень, у багатьох сучасних фахових і навчальних матеріалах зауважено, що поняття адміністративної відповідальності її зміст і обсяг донині залишається одним з найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки [185]. Постійні дискусії з цієї проблематики обумовлені, по-перше, досить поширеною практикою використання цього поняття в юридично-правовій, правозастосовній діяльності, а по-друге, невизначеністю з боку законодавця змісту відповідного терміну [83, с. 19], про що ми зазначали вище.

Водночас наведене зауваження щодо правозастосовної практики підтверджує наявність у державі відповідних належним чином закріплених національних адміністративно-правових норм. Отже, попри відсутність у законодавстві терміна «адміністративна відповідальність», можна виокремити основний нормативно-правовий акт, яким регламентуються її зміст та обсяги. Таким актом, безперечно, є Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Наразі КУпАП містить близько 330 статей (деякі положення за час існування цього акта були виключені з початкового змісту, а інші – навпаки додані, завдяки чому й були сформовані нові статті Кодексу). Зважаючи на обсяг документа, його картка розділена на дві частини з ідентифікаторами 8073¹-X та 8073²-X. З огляду на відомості, відображені в першій з карток, можна констатувати, що свого часу Кодекс зумовив прийняття чотирьох нормативно-правових актів і наразі відсилає ще до 100 нормативно-правових документів; акти національного законодавства посилаються на положення КУпАП 2244 рази [39]. Отже, навіть не аналізуючи другу картку цього нормативно-правового акта, є всі підстави стверджувати, що в галузі адміністративного права цей кодифікований акт, безперечно, є надпотужним та надважливим.

Проте чинний Кодекс було прийнято ще 7 грудня 1984 року Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки, а отже, він є спадком радянської системи з певними притаманними їй вадами. Цим у деяких випадках пояснюється його багаторазове редагування та внесення численних змін. Безперечно, що з часу прийняття Кодексу ставлення фахівців з права до проблематики адміністративної відповідальності поступово змінювалось, трансформувалось і вдосконалювалось. Унаслідок цього на сьогодні КУПАП загалом зазнав *понад півтисячі* змін і редакцій.

Суто механістичне вивчення змісту КУПАП засвідчує, що нотаріуси та нотаріальні дії безпосередньо згадуються в ньому шість разів. З них лише один раз нотаріус вказується як суб'єкт адміністративної відповідальності, а саме в ст. 163⁹ «Незаконне використання інсайдерської інформації». До речі, ця стаття додана до КУПАП лише 2008 року (Законом № 801-VI від 25 грудня 2008 року), а примітка до цієї статті, де йдеться про нотаріуса, внесена Законом № 3306-VI від 22 квітня 2011 року. Останні зміни до ст. 163⁹ були унормовані Законом № 738-IX від 19 червня 2020 року, тобто всього лише близько трьох років тому.

Попри наведені відомості, цілком зрозумілим є те, що коло адміністративної відповідальності нотаріусів передусім пов'язане з їх професійною діяльністю та жодним чином не може обмежуватись виключно однією названою статтею КУПАП. Отже, інші статті Кодексу також можуть і мають застосовуватись до нотаріусів, зокрема у зв'язку з виконанням ними своїх професійних обов'язків.

З огляду на викладене, найбільш очевидним і логічним рішенням означеної проблеми (окреслення кола адміністративної відповідальності нотаріуса) є послідовне вивчення всіх (близько трьох сотень) статей Кодексу з метою виявлення тих із них, що можуть стосуватися нотаріусів. Проте в нас є вагомі підстави вважати, що такий утилітарний підхід не лише незручний, але й, на жаль, не дасть повних і достовірних результатів.

Пояснення зробленого твердження базується на змісті статті 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Ця стаття має назву «Законодавство України про адміністративні правопорушення» та містить положення про те, що: «Законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України. Закони України про адміністративні правопорушення до включення їх у встановленому порядку до цього Кодексу застосовуються безпосередньо. Положення цього Кодексу поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законами, ще не включеними до Кодексу» [112].

Отже, попри всю потужність КУпАП, цей Кодекс не містить всієї необхідної інформації, а перелік його норм стосовно визначення адміністративної відповідальності не є вичерпним. Така саме ситуація (із безпосереднім застосуванням норм, не включених до Кодексу) спостерігалась від самого початку видання КУпАП.

Такий стан справ, на нашу думку, свідчить передусім не про недостатнє законотворче опрацювання, а здебільшого демонструє певну динамічність проблематики адміністративно-правової відповідальності та підходів до її вирішення. Прикладом трансформацій адміністративної відповідальності можна вважати окремі факти унормування поширення адміністративної відповідальності на юридичних осіб.

Питання адміністративної відповідальності юридичних осіб розглянуто, наприклад, 2008 року в підручнику за загальною редакцією Т. Коломоєць «Адміністративне право України», де роз'яснено, що «крім КУпАП, провадження в справах про адміністративні проступки врегульовуються ... іншими актами, зазвичай підзаконними, які врегульовують питання притягнення до відповідальності юридичних осіб» [6, розділ 7]; означену проблему також було проаналізовано 2017 року в науковій статті М. Кравець «Адміністративна відповідальність юридичних осіб» [141]; 2023 року за загальною редакцією С. Петкова вийшло видання

«Адміністративна відповідальність юридичних осіб. Законодавство. Судова практика» [3]; на момент проведення дослідження відповідні тематичні матеріали також були розміщені на довідково-інформаційній платформі правових консультацій системи безоплатної правової допомоги «WikiLegalAid». Зокрема, вказане джерело зазначає, що: «суб'єктом адміністративного правопорушення може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку, та *юридична особа незалежно від форми власності*» [8]. Водночас у самому КУпАП категорію «адміністративна відповідальність юридичної особи» донині належним чином не визначено.

У контексті викладеного варто зауважити, що ст. 9 КУпАП, розкриваючи сутність поняття «адміністративне правопорушення», пропонує трактувати останнє як винну дію чи бездіяльність, яка характеризується умисністю або необережністю. Натомість у ст. 10 та 11 законодавець послідовно характеризує особливості умисності й необережності, оперуючи такими категоріями, як «усвідомлення», «передбачення наслідків» та «легковажність». Причому всі перелічені якості притаманні виключно людині як носію свідомості й жодним чином не можуть бути притаманні юридичній особі загалом. Нагадаємо, що термін «юридична особа» визначено Цивільним кодексом України, згідно з яким «юридичною особою є *організація*, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку..., (яка) наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю...» (ст. 80) [305]. Таким чином, юридична особа не має самостійної свідомості, щось усвідомлювати може лише її працівник, посадова особа чи інша людина, причетна до її створення та функціонування. Отже, вже саме визначення поняття «адміністративне правопорушення» створює певні перепони для унормування адміністративної відповідальності юридичних осіб.

Законом України від 14 липня 2015 року № 596-VIII до КУпАП було додано низку статей. Серед них, наприклад, стаття 14⁻², що передбачала адміністративну відповідальність не лише фізичної, а й юридичної особи за порушення Правил дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі.

Під час створення цієї правової норми законодавець вочевидь спирався не на чинне визначення адміністративного правопорушення, а на наявність у юридичної особи правоздатності й дієздатності. Зазначена законодавча норма в незмінному вигляді проіснувала до 21 грудня 2017 року (тобто трохи більше двох років), коли Законом України № 2262-VIII відповідальність за статтею 14² КУпАП, замість юридичної особи була покладена на *керівника* юридичної особи. З цього приводу наголосимо, що, мабуть, будь-який керівник, який має автопарк більший хоча б за десяток автомобілів, усвідомлює, що попередній варіант законодавчої норми був більш сприятливим і, мабуть, більш справедливим.

Наведений приклад демонструє, що норми КУпАП залежать як від динаміки законотворчої діяльності, так і від ступеня розвитку наукових поглядів у галузі права. Водночас власне Кодекс України про адміністративні правопорушення використовує й інші (крім наведених) варіанти розв'язання проблем унормування «адміністративної відповідальності». Так, наприклад, у ст. 15 КУпАП закріплено відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень. Цією статтею визначено випадки та коло осіб, для яких адміністративна відповідальність замінюється на дисциплінарну.

Отже, власне КУпАП трансформує адміністративну відповідальність і переносить її до інших нормативно-правових актів, актуалізуючи таким чином проблему відокремлення адміністративної відповідальності від відповідальності дисциплінарної. Про цей аспект (проте з інших підстав) ще 2010 року згадував О. Литвин. У своєму дослідженні науковець зазначив: «чинне законодавство теоретично допускає можливість застосування до державного службовця дисциплінарного та адміністративного стягнення за фактично один і той само проступок. Однак такий стан речей суперечить загальному принципу справедливості юридичної відповідальності й неможливості подвійного стягнення за одне й те само правопорушення» [156,

с. 148]. Зауважимо, що проблема розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності актуальна і для нотаріусів.

Згідно з позицією І. Комарницької, висловленою нею 2018 року стосовно перспектив розвитку інституту адміністративної відповідальності, законодавству у сфері адміністративної відповідальності притаманна несистематичність, навіть за наявності кодифікованого акта. Джерела адміністративних норм містяться поза межами Кодексу України про адміністративні правопорушення, що не сприяє підвищенню його практичного застосування [125, с. 168]. Попри те, що з часу формулювання цього твердження минуло близько півдесять років, ми вважаємо, що воно є актуальним і чітко характеризує сучасну ситуацію щодо проблеми адміністративної відповідальності.

З огляду на викладене, для всебічного дослідження особливостей адміністративної відповідальності нотаріусів, варто звернутися до розгляду нормативно-правових актів, що мають більше галузеве спрямування на унормування правового статусу та діяльності нотаріату, ніж КУпАП. Безперечно, таким головним профільним актом законодавства є Закон України «Про нотаріат», виданий ще наприкінці 1993 року.

Проблематики відповідальності нотаріусів, зокрема, стосуються такі статті цього Закону: ст. 8 «Нотаріальна таємниця», ст. 21 «Відповідальність державного нотаріуса», ст. 27 «Відповідальність приватного нотаріуса», ст. 28 «Страховання цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса», ст. 29¹ «Підстави зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса», ст. 30 «Підстави припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса», ст. 51 «Заходи, що вживаються нотаріусом або посадовою особою, яка вчиняє нотаріальні дії, при виявленні порушення законодавства».

Як видно вже з назв перелічених статей, не всі вони стосуються безпосередньо відповідальності. Наприклад, ст. 51 лише вказує на ті дії, що має здійснити нотаріус у разі, якщо під час своєї професійної діяльності він виявив порушення законодавства. Власне про відповідальність, до якої може

бути притягнуто нотаріуса, у ній не йдеться. Що ж до інших статей, далі ми звернемо увагу на їх зміст більш докладно. Проте, вже зараз маємо зазначити, що в жодній з них саме про адміністративну відповідальність не йдеться (законодавець оперує лише узагальненими формулюваннями). Здебільшого в них визначено питання відшкодування збитків заподіяних внаслідок дій нотаріуса. Отже, фактично ідеться про інший вид «юридичної відповідальності».

Таким чином, можна стверджувати, що чинний Закон України «Про нотаріат» також не наводить достатньо повних відомостей для виявлення особливостей «адміністративної відповідальності» нотаріуса. Водночас, продовжуючи пошук актів з відповідними відомостями, варто звернути увагу й на документи, що доступні, наприклад, у відповідних розділах офіційного вебпорталу Міністерства юстиції України або офіційному сайті Нотаріальної палати України (організація, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату). Зокрема, останній названий ресурс містить такий внутрішній нормативний документ, вироблений у системі нотаріату, як Кодекс правил професійної етики нотаріусів України (Кодекс етики).

Кодекс етики було затверджено 20 квітня 2018 року З'їздом нотаріусів України (З'їзд нотаріусів України є органом Нотаріальної палати України). Розділ V зазначеного документа визначає відповідальність за порушення цього Кодексу. У цьому розділі викладено класифікацію відповідних порушень, згідно з якою «порушення можуть бути незначними, серйозними або особливо серйозними. ... Віднесення порушень до незначних, серйозних або особливо серйозних здійснюється Радою Нотаріальної палати України» [110]. Слід акцентувати на тому, що зазначений підхід до класифікації відповідальності й визначення повноважень щодо його практичного застосування є досить специфічними та, безперечно, потребують окремої уваги.

Наведена в Кодексі етики національна класифікація відповідає міжнародним практикам і рекомендаціям у сфері діяльності, яка стосується

нотаріату. Розглянутий документ, безперечно, є важливим і корисним. Водночас види порушень правил професійної етики нотаріусами, що перелічені в Кодексі етики (як і їх класифікація), стосуються різних видів відповідальності (кримінальної, дисциплінарної тощо). Отже, проаналізований документ також (як і до цього розглянутий профільний закон з унормування діяльності нотаріату) не вирішує питання щодо диференціації адміністративної відповідальності нотаріусів, оскільки не виокремлює цей вид відповідальності.

Ураховуючи викладене, зовсім нерозглянутою нами залишається така важлива характеристика адміністративної відповідальності як підстави її застосування. Саме ця наукова категорія завдяки її побудові шляхом поєднання та впорядкування різних елементів, які визначають настання адміністративної відповідальності, виглядає найбільш перспективною для подальшого дослідження явища адміністративної відповідальності нотаріусів.

Наразі проблематику юридичної відповідальності (зокрема адміністративної) досліджували чимало науковців. Серед них такі відомі вчені, як С. Алексєєв, В. Бєвзенко, А. Васильєв, І. Гаврущенко, В. Гаращук, Є. Гетьман, О. Джафарова, П. Діхтієвський, Є. Додін, Ю. Дрофич, О. Зима, В. Зуй, А. Іоффе, Р. Калюжний, Л. Коваленко, Л. Коваль, І. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Копейчиков, Л. Кравченко, В. Куйбіда, Є. Курінний, Д. Лук'янець, П. Лютіков, В. Марчук, О. Миколенко, В. Мороз, Е. Овчарова, Ю. Оніщик, С. Петков, Р. Павловський, Г. Писаренко, Д. Приймаченко, В. Развадовський, О. Рябченко, А. Селіванов, В. Стефанюк, С. Стеценко, В. Тимощук, С. Шатрава, Ю. Шемшученко, А. Школик, І. Шопіна, О. Якуба та багато інших науковців.

Окремі аспекти адміністративно-правової відповідальності нотаріусів висвітлено в дослідженнях таких вчених, як В. Авер'янов, Ю. Битяк, О. Білоскурська, Л. Вдовічена, О. Висєканцев, І. Гаєвський, Д. Голосніченко, Т. Горовенко, Т. Грек, Т. Гуржій, Н. Денисяк, В. Колпаков, О. Коротюк,

О. Кузьменко, Ю. Лавренюк, О. Малько, О. Нелін, Н. Петрицина, О. Поповченко, І. Святецька, А. Селіванов, В. Тацій, О. Ткаченко, С. Хімченко, А. Шульга та багатьох інших.

У межах нашого дослідження окремо варто згадати такі наукові напрацювання: *дисертаційні дослідження* «Адміністративно-правові засади протидії корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні» (Т. Курило, 2017 р.), «Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування» (О. Панасюк, 2021 р.), «Адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері державної реєстрації в Україні» (П. Гезь, 2021 р.); *наукові статті* «Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку» (І. Комарницька, 2018 р.), «Кримінально-правова й адміністративно-правова відповідальність нотаріуса: порівняльно-правовий аналіз» (В. Вдовічен і Л. Вдовічена, 2020 р.), «Юридична відповідальність приватного нотаріуса» (Л. Ладіна та М. Веселов, 2021 р.), «Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури» (Ю. Дрофич, 2022 р.), «Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні» (О. Білоскурська та М. Федорчук, 2023 р.), «Адміністративно-правова відповідальність приватного нотаріуса за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» (Л. Ладіна, 2023 р.) тощо.

Досліджуючи питання значення та поширення адміністративної відповідальності в сучасному суспільстві, І. Комарницька слушно зазначає: «Сьогодні значний масив суспільних відносин захищається заходами адміністративної відповідальності, які створені нормами адміністративного права та інших галузей права, зазвичай в управлінській сфері та у сфері охорони громадського правопорядку та громадської безпеки, що пов'язано з боротьбою з різноманітними правопорушеннями в різних галузях суспільного життя. Сьогодні (*цитований текст видано 2018 року. – С.М.*) це досить поширений вид юридичної відповідальності в Україні, адже кількість

адміністративних проступків постійно зростає. Щороку в країні до цього виду відповідальності притягується приблизно 10 млн правопорушників» [125, с. 166]. Адміністративні проступки нотаріусів також входять до цієї кількості, хоча і становлять порівняно незначну частку його загального обсягу.

Попри те, що проблематика адміністративної відповідальності не обділена увагою дослідників, усе викладене засвідчує, що вчені, вивчаючи відповідні питання, формулюють їх або дуже широко (наприклад, «відповідальність» чи «адміністративна відповідальність» загалом), або розглядають саме адміністративну відповідальність нотаріусів, проте зосереджуючись лише на окремих її аспектах. Таким чином, на сьогодні тематику нашого дослідження не можна вважати повністю вивченою та достатньо науково опрацьованою.

Водночас варто підкреслити, що під час повномасштабного російського воєнного вторгнення унормування діяльності нотаріату й нотаріусів зазнавало певних нормативних змін. Попри те, що без поглибленого аналізу не можна констатувати потужний вплив таких змін на унормування адміністративної відповідальності нотаріусів, безперечним є той факт, що ці обставини позначилися на нотаріальній діяльності.

Так, наприклад, 9 травня 2023 року Кабінет Міністрів України видав постанову № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану». Крім того, 2022 року, було видано постанову № 719 з доволі схожою назвою «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» [226]. Зазначеним нормативно-правовим актом було відкориговано низку відповідних керівних документів підзаконного рівня, що стосуються унормування діяльності нотаріусів. Серед таких документів, наприклад: Порядок використання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних

документів і звітності про їх витрачання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 року № 1290; постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», від 3 березня 2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану».

Згадані новації було прокоментовано Міністерством юстиції України 29 червня 2022 року на офіційному сайті цього органу, зокрема: 1) перелічено дії, які в умовах воєнного стану забороняється вчиняти нотаріусам, робоче місце/контора яких розташовані в межах адміністративно-територіальної одиниці, що входить до затвердженого Міністерством юстиції переліку адміністративно-територіальних одиниць, у межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції; 2) стисло викладено відомості щодо виключення заборони на деякі нотаріальні дії; 3) окреслено інші важливі питання щодо наявних строкових обмежень, а також поводження з бланками нотаріальних документів тощо [178].

Водночас нормативно-правові трансформації відбулися не лише на підзаконному рівні. Зокрема, від початку 2022 року та станом на момент проведення дослідження Закон України «Про нотаріат» отримав шість редакційних змін. Ідеться про зміни, внесені законами України від 28 липня 2022 року № 2468-IX, від 15 серпня 2022 року № 2518-IX, від 6 вересня 2022 року № 2571-IX, від 3 листопада 2022 року № 2719-IX, від 23 лютого 2023 року № 2923-IX, від 11 квітня 2023 року № 3037-IX. Крім того, відомо також, що ще декілька редакцій відбудеться в поточному 2023-му та наступному 2024-му роках. Причому деякі з перелічених змін стосувалися унормування юридичної відповідальності нотаріусів безпосередньо.

Так, наприклад, було розширено ч. 6 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яка свого часу була додана до Закону ще наприкінці 2014 року (згідно із Законом від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII) та передбачала, що: *«нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”»* [236]. До центральних органів виконавчої влади, згаданих у процитованій статті, було додано й інший суб’єкт – держателя Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Також було уточнено, про передачу яких саме даних цьому суб’єкту ідеться – інформація про кінцевого бенефіціарного власника або структуру власності юридичної особи [223].

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що нормативно-правові зміни щодо регулювання діяльності нотаріусів (зокрема унормування їх адміністративної відповідальності) наразі активно відбуваються як на законодавчому, так і на підзаконному рівні. Причому вже попередньо напрацьований об’єм наукових доробків не висвітлює проблематику адміністративної відповідальності нотаріусів у повному та вичерпному обсязі, чим обґрунтовується актуальність подальшого вивчення цього правового явища.

Мета цієї частини нашого дослідження передбачає виявлення особливостей тих підстав, на яких нотаріуси можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності. Предмет дослідження становлять правові

відносини, які виникають під час притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності, а також норми права, якими такі відносини врегульовано. Завдання роботи спрямовані на виконання низки дослідницьких дій, а саме: схарактеризувати такі поняття, як «підстави» та «підстави притягнення до адміністративної відповідальності»; виявити та класифікувати підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріусів; сформулювати висновки щодо особливостей адміністративної відповідальності нотаріусів та обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення їх нормативно-правового унормування. Під час вирішення окреслених питань нашої роботи та виконання визначених завдань задіяно формально-логічний метод дослідження, що дозволяє упорядкувати численні факти, без опрацювання й узагальнення яких неможливо визначити тенденції розвитку явищ і процесів реального життя, а отже, їх закономірності [182, с. 63].

У межах дослідження адміністративної відповідальності нотаріусів саме крізь призму підстав її застосування передусім варто докладно розглянути зміст поняття «підстави». Так, словники й енциклопедії наразі дають доволі стисло й обмежену інформацію щодо означеної категорії та не пропонують значного різноманіття визначень.

Найбільш поширене й узагальнене тлумачення наведено в Академічному тлумачному словнику, згідно з яким підстава – це «нижня, опорна частина якого-небудь предмета, його основа; у переносному значенні – те головне, на чому базується що-небудь» [285, с. 505]. Отже, цілком очевидно, що в галузі права використовується саме друге, переносне значення поняття «підстава».

Натомість Англо-український словник юридичних термінів (2021 року видання) наводить низку англійських слів і виразів, застосування яких у сфері права пов'язується з відповідними правовими підставами, а саме: *to punish* – юридична підстава для застосування; *basis* – основа, база; підстава, фундаментальний принцип; *cause* – підстава, мотив, причина; *exculpation* – підстава, причина виправдання; *foundation* – підстава, основа;

ground – підстава; *justification* – правомірність, підстава, обґрунтування, підтвердження [27].

Отже, цей широкий, хоча й неповний перелік засвідчує, що переносне значення поняття «підстава» у світі широко застосовується в галузі права, як означення того конструкту, яким *обґрунтовуються певні юридично значущі дії або рішення*.

Національне законодавство містить близько трьох десятків термінів, до змісту яких входить слово «підстава» [41], наприклад, такі як «підстава кримінальної відповідальності», «підстави застосування санкції стягнення», «законні підстави суспільного інтересу», «додаткова подія, що становить підставу для призупинення», «подія, що є підставою для надання публічної (електронної публічної) послуги» тощо.

Із перелічених термінів найбільш дотичним до теми нашого дослідження видається поняття «підстави кримінальної відповідальності», яке, згідно зі ст. 2 Кримінального кодексу України, визначено як «вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом» [144].

Дещо відмінну конструкцію має визначення терміна «підстави застосування санкції стягнення». Це поняття було закріплене на підзаконному рівні зовсім нещодавно наказом Міністерства юстиції України від 30 вересня 2022 року № 4201/5 «Про затвердження Порядку реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики Міністерством юстиції України». Згідно з цим нормативно-правовим актом, такими підставами є «визначені законодавством юридичні факти, за наявності яких забезпечується реалізація санкції стягнення» [248].

Отже, можна стверджувати, що практика застосування слова «підстава» в законотворчості загалом відповідає його змістовому трактуванню в словниках. Водночас чіткого визначення терміна «*підстави адміністративної відповідальності*» в національному законодавстві немає, хоча це питання й неодноразово ставало предметом наукових дискусій та

навіть за своїм значенням спроможне слугувати основою створення нової підгалузі права. Так, наприклад, 2017 року С. Гусаров, А. Комзюк та О. Салманова присвятили наукову статтю розгляду деяких актуальних проблем реформування інституту адміністративної відповідальності, 2019 року В. Дьордяй, Н. Ігнатко та М. Гецько опублікували навчально-методичний посібник «Адміністративно-деліктне право» (в цій сфері права відповідальність є одним з найважливіших елементів, адже делікт – це правопорушення, а відсутність адекватної реакції на нього, тобто відповідальності, здатна призвести до втрати правом будь-якого сенсу); 2020 року А. Комзюк в одному зі своїх досліджень висвітлив актуальні проблеми формування адміністративно-деліктного права»; 2021 року теоретичні питання розвитку та реформування адміністративно-деліктного права України стали темою дисертаційного дослідження О. Панасюк. Наразі тривають жваві дискусії щодо доцільності унормування адміністративно-деліктного права, яким має бути врегульована адміністративна відповідальність.

Водночас навіть наведених вище визначень вже достатньо, щоб помітити, що зміст поняття «підстави відповідальності» означає дещо складніше, ніж просто перелік певних фактів. Адже далеко не кожний юридично значущий факт здатен призвести до юридичної відповідальності.

Отже, факти, про які йдеться, мають відповідати певним (інколи складним за своєю структурою) характеристикам та ознакам, властивим для «складу правопорушення». Останній можна описати, наприклад, за особливостями об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони правопорушення.

Проте для настання відповідальності власне фактів, вочевидь, замало. Для застосування «юридичної відповідальності» щонайменше необхідна наявність нормативно передбаченої та закріпленої в законодавстві санкції (що, до речі, логічно витікає з наведених вище визначень). Крім того, також

обов'язково потрібна цілеспрямована діяльність уповноваженої особи щодо її (санкції) належної реалізації та застосування.

Проте, резюмуючи викладені спостереження та спираючись на аналіз фахової літератури, слід наголосити не лише на існуванні різних наукових визначень поняття «підстави юридичної відповідальності» (зокрема відповідальності адміністративної), а й на відмінностях у поглядах на структурну побудову моделей цього явища.

Вирішуючи дослідницькі завдання з вивчення адміністративно-деліктного права, науковці постійно будують нові конструкції підстав адміністративної відповідальності й розставляють у цих структурах власні акценти. Водночас ще 1999 року в підручнику «Адміністративне право України» [122, с. 292–293] В. Колпаков запропонував доволі зручну модель підстав адміністративної відповідальності, а 2004 року в монографії «Адміністративно-деліктний правовий феномен» [123] науковець удосконалив і ґрунтовно оформив власні теоретичні напрацювання.

Сьогодні ця модель (або структура, чи теорія) зводить усі підстави юридичної відповідальності до трьох обов'язкових компонентів або груп: фактичні підстави; нормативні (або юридичні) підстави; процесуальні (або документальні) підстави. Наразі саме ця конструкція була описана нами вище. Крім того, вона широко використовується в навчальній фаховій літературі та в багатьох сучасних правових дослідженнях [32, с. 99; 306, с. 448].

Попри поширеність окресленої моделі, науковці продовжують творчо підходити до її структурного складу, адаптуючи до потреб власних досліджень. Наприклад, Т. Коломоець упорядковує підстави юридичної відповідальності в такій послідовності: 1) нормативні; 2) фактичні; 3) процесуальні. Учений стверджує, що перші дві підстави адміністративної відповідальності зумовлюють її соціальну важливість. Водночас для настання відповідальності необхідна наявність усіх трьох підстав і саме в такій послідовності, як це викладено вище [120, с. 261].

Натомість деякі інші науковці змінюють не послідовність, а кількість виділених структурних груп, чи їх перелік. Наприклад, А. Пеховський, аналізуючи відповідну практику, пояснює, що в теорії права виокремлюють підстави *притягнення* до юридичної відповідальності і підстави *настання* юридичної відповідальності. Нетотожність цих понять дозволяє розглядати підстави настання юридичної відповідальності як сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність повинною, що дозволяє виокремлювати такі структурні складові її настання: 1) факт здійснення соціально небезпечної поведінки (правопорушення) – фактична підстава; 2) наявність норми права, яка забороняє таку поведінку; 3) відсутність підстав для звільнення від відповідальності; 4) наявність правозастосовного акта – процесуальна підстава [200, с. 136].

Цілком поділяючи необхідність і доцільність варіювання структурними елементами моделі підстав юридичної відповідальності в процесі наукових пошуків, маємо констатувати, що така різноманітність призводить до того, що навіть у підручниках зміст одних і тих самих структурних груп (за умови, якщо вони збігаються) може наповнюватись різними елементами. Виявлена особливість спонукає додатково схарактеризувати вибір і зміст тієї моделі (структури, конструкції), яку ми будемо використовувати для реалізації завдань нашого дослідження.

Меті нашої роботи найбільше відповідає конструкція підстав адміністративної відповідальності в такому її трактуванні: 1) фактичні підстави – відповідають на питання: хто і що має скоїти, аби такі дії потягли за собою покарання? Тобто характеризують факт вчинення адміністративного правопорушення (вчинення протиправної дії або допущення бездіяльності). Оскільки під час дослідження ми не будемо спиратись на статистику реально зафіксованих порушень, то для нас буде важливим окреслити коло випадків, у яких нотаріус, реалізуючи свою професійну діяльність, потенційно здатний припуститися правопорушення; 2) нормативні (юридичні) підстави – відповідають на питання: чим

врегульовано відповідальність? Окреслюють сукупність чинних правових норм і нормативно-правових актів, якими визначається перелік можливих адміністративних правопорушень нотаріуса, заходів примусу, санкцій, які можуть бути до нього застосовані тощо; 3) процесуальні (документальні) підстави – відповідають на питання: як здійснюється притягнення нотаріуса до відповідальності? Характеризують механізм дій і сукупність індивідуальних правових актів, через які реалізується діяльність уповноважених суб'єктів щодо визнання нотаріуса винним у вчиненні адміністративного проступку й накладення на нього відповідного адміністративного стягнення.

На нашу думку, використання вказаної моделі підстав саме в такому її трактуванні й наповненні дозволить комплексно схарактеризувати адміністративну відповідальність нотаріусів і сформулювати пропозиції щодо подальших юридичних удосконалень. Причому найбільш доцільно застосовувати обрану модель одразу загалом до кожного окремого напрямку нотаріальної діяльності й лише після цього узагальнювати отримані результати щодо досліджуваних підстав. Таким чином, наступним етапом нашого дослідження має стати виявлення основних напрямів професійної діяльності нотаріусів.

Деякі відомості з означеного питання викладені в чинному Законі України «Про нотаріат». Зокрема, ст. 1 цього нормативно-правового акта засвідчує, що на нотаріусів (та відповідних посадових осіб) «покладено обов'язок *посвідчувати права*, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти *інші нотаріальні дії*, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. ... На нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, *з метою надання їм юридичної вірогідності*» [254].

Отже, з наведеного вище випливає одразу декілька висновків. По-перше, правовий статус нотаріуса за своєю структурою є складним і

варіативним. Адже виконувати нотаріальні дії можуть як державні, так і приватні нотаріуси, а в деяких випадках й інші особи (про що йдеться в інших положеннях Закону). По-друге, у процитованій нормі законодавець не розкриває зміст професійної діяльності нотаріуса або її напрями, а лише викладає відповідну узагальнену назву – «нотаріальні дії». Причому перелік таких дій також не має чіткого окреслення, адже в Законі згадується і про так звані інші дії. Водночас Закон наголошує на головній ознаці, яка визначає сенс здійснення нотаріальних дій, – надання юридичної вірогідності.

Таким чином, потенційні порушення, яких може припуститися нотаріус під час здійснення професійних обов'язків, передусім пов'язані з невідповідністю засвідчення юридичної вірогідності. Причому може йтися не лише про власне факт неправдивого (або помилкового) засвідчення нотаріусом юридичної вірогідності документа, події, явища, права тощо, а й про недотримання окремих вимог щодо здійснення відповідної процедури чи порядку дій. Варто зауважити, що хибне надання юридичної вірогідності становить більшу суспільну небезпеку, ніж помилки, чи невідповідності, допущені виключно в здійсненні відповідних процедур. Порушення в одному й тому самому напрямі діяльності здатні вести до настання різних видів відповідальності нотаріуса: кримінальної, цивільної, адміністративної, дисциплінарної. Отже, для вироблення обґрунтованих дослідницьких висновків щодо адміністративної відповідальності нотаріусів, нам у будь-якому разі варто більш докладно розглянути конкретні дії та напрями професійної діяльності, які має право вчиняти нотаріус.

У цьому контексті слід наголосити, що зазначена вище ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вказує на *вчинення нотаріальних дій за кордоном*. Перелік таких дій закріплено в спільному наказі Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України» від 27 грудня 2004 року № 142/5/310. Попри те, що означену роботу за кордоном мають

виконувати консульські установи України або дипломатичні представництва України, у нашій державі такі самі дії реалізують нотаріуси. Наведений у наказі перелік є доволі репрезентативним і зручним для нашого дослідження. Зокрема, йдеться про: 1) посвідчення правочинів (договорів, заповітів, довіреностей та інших правочинів за деякими виключеннями); 2) вживання заходів щодо охорони спадкового майна; 3) видачу свідоцтва про право на спадщину; 4) видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя; 5) засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них; 6) засвідчення вірності підпису на документах; 7) засвідчення справжності кваліфікованого електронного підпису на електронних документах; 8) засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу; 9) посвідчення факту, що фізична особа є живою; 10) посвідчення факту перебування фізичної особи в певному місці; 11) посвідчення тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці; 12) посвідчення часу пред'явлення документів; 13) приймання в депозит грошові суми та цінні папери; 14) учинення виконавчих написів; 15) учинення морських протестів; 16) приймання на зберігання документів; 17) видачу дублікатів посвідчених документів; 18) інші дії [244].

Узагальнення викладених відомостей дає змогу стверджувати, що нотаріуси та інші особи, які здатні виконувати нотаріальні дії, передусім провадять реєстраційну діяльність. Тобто нотаріуси є реєстраторами, що беруть участь у реалізації політики державної реєстрації.

Варто зауважити, що ще на початку 2000-х рр. Міністерство юстиції, аналізуючи тенденції розвитку системи нотаріату в Україні, наголошувало на русі національного законодавства (щодо означеного питання) до континентальної системи права, яка передбачає обов'язкову участь нотаріуса під час укладання угод, що мають принципове правове та особисте значення учасників правового обігу з наслідками правового та економічного характеру. Таким чином, особа, яка здійснює нотаріальну діяльність, фактично є учасником «профілактичного правосуддя», метою якого є

попередження виникнення судового спору, сприяє справедливому, надійному і мирному врегулюванню цивільних правовідносин. Тобто нотаріус діє в тих галузях права, які належать до добровільної, договірної юрисдикції. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус встановлює права та обов'язки учасників нотаріального процесу, посвідчені нотаріусом документи переважно мають довготривалий характер і виключне значення для надійного захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб [179].

Безперечно, однією з основних умов запровадження відповідних правовідносин є наявність у їх суб'єктів правоздатності й дієздатності. На відміну, наприклад, від громадян, юридичні особи можуть набрати таких властивостей лише після належної реєстрації. Отже, реєстраційні дії є вкрай важливим владним діянням. З цього приводу варто наголосити, що правовий статус нотаріуса саме як *державного реєстратора* закріплено в п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [231]. Крім того, такий самий статус нотаріуса визначено в Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [230], у якому вже визначається не здатність осіб вступати до юридично значущих відносин, а йдеться про закріплення окремих майнових прав.

Отже, складовою професійної діяльності нотаріуса, у якій він потенційно може вчинити правопорушення, передусім є саме реєстраційна діяльність. Це перший виділений нами напрям, з яким пов'язані «фактичні підстави адміністративної відповідальності» нотаріуса.

Прикладом нормативної (юридичної) складової підстав притягнення нотаріуса до відповідальності як реєстратора слугує ст. 166¹¹ КУпАП «Порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Уперше її було внесено до КУпАП згідно із Законом України від 11 січня 2007 року № 577-V. Пізніше названа стаття зазнала дев'ять редакційних змін, останні з яких було внесено Законом України від 16 листопада 2022 року № 2756-IX.

Зазначена стаття КУпАП, зокрема, передбачає відповідальність за: *«порушення встановлених законом строків для проведення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи-підприємця або громадського формування, вимагання не передбачених законом документів для проведення державної реєстрації, а також інші порушення встановленого законом порядку проведення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи-підприємця або громадського формування»* [112].

Крім того, належна адміністративна відповідальність для нотаріусів передбачена КУпАП й за *«порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»*. Належні норми закріплені статтею 166⁻²³ [112].

Наявність зазначених правових норм у КУпАП доводить, що відповідальність нотаріуса за правопорушення, які можуть бути допущені ним під час реалізації професійного напрямку з провадження реєстраційної діяльності, є саме адміністративною. Таким чином, для характеризування всієї структури підстав відповідальності залишається окреслити відповідні процесуальні (документальні) підстави.

З цього приводу процитуємо С. Куценка. Характеризуючи контроль і моніторинг державних реєстраторів, 2019 року науковець слушно підкреслив, що *«до Мін'юсту надходить багато скарг від громадян та бізнесу на випадки рейдерських захоплень, до яких причетні реєстратори та нотаріуси»* [133]. Для боротьби з відповідними порушеннями Кабінет Міністрів України згідно з ч. 4 ст. 37⁻¹ Закону України *«Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»* та ч. 4 ст. 34⁻¹ Закону України *«Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»* [246] власною постановою від 21 грудня 2016 року № 990 затвердив Порядок здійснення Міністерством юстиції контролю за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Наразі цей

нормативно-правовий акт існує в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 року № 1125, а врегульована ним послідовність дій відбувається із застосуванням норм перелічених вище законів та передбачає, наприклад, проведення Мін'юстом камеральних перевірок.

Згідно з цим Порядком, залежно від особливостей виявлених порушень, до нотаріуса може бути застосовано різноманітний вплив, наприклад: штраф, передбачений нормами КУпАП; блокування чи анулювання доступу до реєстрів (що фактично дорівнює позбавленню спеціального, а в цьому разі – професійного, права); анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю тощо. Крім того, якщо технічні помилки, допущені державним реєстратором, можуть бути виправлені ним самостійно або в порядку, передбаченому законом, то така особа не притягується до відповідальності [246, п. 19].

Ураховуючи викладене, можна стверджувати, що адміністративна відповідальність нотаріуса за порушення, допущені ним під час реалізації реєстраційних дій, характеризується наявністю всіх трьох елементів, з яких складається структура підстав адміністративної відповідальності. Схарактеризовані вище правові норми, які закріплюють особливості процесуальних підстав, наразі врегульовані як на рівні законів, так і на підзаконному рівні й передбачають більш широкий спектр впливу на нотаріусів, ніж той, що визначено виключно нормами КУпАП.

Зауважимо, що ми не маємо на меті здійснювати поглиблений аналіз усіх законодавчих вимог, які унормовують адміністративну відповідальність реєстраторів, зокрема нотаріусів. Крім того, як свідчить аналіз сучасних досліджень, правники-адміністративісти не вважають її оптимально впорядкованою. Наприклад, П. Гезь 2021 року наголосив на доцільності «впорядкування та кодифікації процедур державної реєстрації, а також посиленні адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у досліджуваній сфері» [54].

Завдання нашого дослідження передбачають вироблення класифікації всіх тих напрямів, за якими нотаріуси можуть зазнавати адміністративної відповідальності внаслідок порушень, допущених під час провадження своєї професійної діяльності. Вирішуючи цю задачу, варто звернути увагу на ще не розглянуті нами норми зазначеної вище ст. 166¹¹ КУпАП.

Крім окреслених аспектів, вказана стаття передбачає відповідальність за: *порушення встановленого законодавством порядку пересилання реєстраційних справ юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців поштовими відправленнями; порушення встановленого законом порядку зберігання реєстраційних справ юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців тощо* [112]. Причому розмір штрафних санкцій за такі порушення є суттєво меншим, ніж за раніше названі порушення цієї статті. Це дає підстави для виокремлення ще одного складника професійної діяльності нотаріусів – недодержання вимог щодо провадження, що може призводити до настання адміністративної відповідальності.

Отже, якщо перший виділений нами напрям стосувався порушень нотаріусом провадження функцій державного реєстратора, то другий можна схарактеризувати як недодержання спеціальних організаційних вимог провадження нотаріальної діяльності загалом, наприклад, таких як порушення норм, встановлених наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 року № 3253/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 року за № 1318/18613.

Відповідних порушень може припускатись передусім особа, що має правовий статус нотаріуса або виконує його функції. Процесуальна частина підстав застосування адміністративної відповідальності в такому випадку також має відповідне унормування. Її підґрунтям слугує, наприклад, Положення про Департамент нотаріату Міністерства юстиції України, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 11 жовтня 2021 року № 3643/5 [242], що унормовує проведення різноманітних перевірок

нотаріусів (планової, позапланової, комплексної тощо, зокрема таких, що стосуються організації нотаріальної діяльності й виконання правил нотаріального діловодства).

У контексті вивчення підстав адміністративної відповідальності нам вже вдалося виявити два різні правові статуси нотаріуса, які пов'язані з особливостями його професійної діяльності. Крім того, нотаріуси несуть й іншу відповідальність – на загальних підставах. Так, наприклад, нотаріуси в процесі здійснення професійної діяльності зобов'язані: сплачувати податки; дотримуватися вимог законодавства про працю; підтримувати належний рівень пожежної безпеки в приміщеннях, де вони працюють тощо. У межах розгляду проблематики під таким кутом юридичні та процесуальні підстави адміністративної відповідальності виглядають доволі змістовними та навряд потребують детального аналізу й доведення свого існування в межах нашого дослідження.

Водночас наголосимо, що нотаріуси мають і більш специфічні особливості свого статусу, пов'язані з їх включенням до різних наявних у національному правовому полі систем і механізмів. Так, наприклад, нотаріуси, відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX, є *суб'єктами первинного фінансового моніторингу*. Крім того, згідно зі ст. 10 цього нормативно-правового акта, нотаріусів зараховують до *спеціально визначених суб'єктів* первинного фінансового моніторингу. Отже, на них поширюється вся відповідальність, яка передбачена для таких суб'єктів. Зокрема, норми щодо її провадження викладено в розділі VIII «Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, відновлення прав і законних інтересів власників» зазначеного Закону [236].

Ще одна важлива особливість адміністративної відповідальності нотаріусів пов'язана з потенційною здатністю нотаріусів бути суб'єктами

вчинення корупційних правопорушень. Така властивість обумовлена тим фактом, що нотаріуси є уповноваженими державою особами, які здійснюють нотаріальну діяльність, тобто делеговані державою функції. Отже, за своїм змістом їх діяльність, хоча й близька до надання послуг, проте не є такою. Виконуючи функції держави, нотаріус за своїм правовим статусом є максимально наближеним до статусу державного службовця, а отже, він потенційно може зловживати своїм професійним (посадовим) становищем для здобуття незаконної вигоди.

З приводу викладеного Т. Курило 2016 року послідовно та аргументовано доводить, що «особливий характер взаємозв'язку нотаріусів із державою, а також специфіка виконуваних ними функцій впливають на характеристику їхнього правового статусу як спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані із корупцією» [148, с. 172]. Водночас 2018 року дослідниця викладає свої вже більш поглиблені напрацювання з означеного питання в монографії за загальною редакцією К. Чижмарь «Адміністративно-правові засади протидії корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні».

Зазначена проблематика слугувала предметом прискіпливої уваги багатьох дослідників. Наприклад, Л. Ладіна, спираючись на результати проведених досліджень, зауважує: «Нотаріуси як уповноважені державою особи можуть використовувати власні повноваження всупереч державним цінностям, унаслідок чого може бути завдано шкоди цінностям суспільства та знижуватися рівень довіри до нотаріуса як представника держави... Адміністративна відповідальність нотаріуса є гарантією та засобом забезпечення прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб під час учинення нотаріальних, реєстраційних дій» [152, с. 78]. Автор доходить висновку, що глава 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає нотаріусів як суб'єктів вчинення адміністративних порушень, пов'язаних із корупцією, тоді як законодавством про нотаріат

України сьогодні не передбачено притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності (за цей різновид правопорушень) [152].

Отже, якщо раніше ми вказували на те, що КУпАП не містить вичерпних даних про адміністративну відповідальність нотаріусів, то в цьому випадку ситуація прямо протилежна. Нормативно-правові акти, якими безпосередньо унормовано діяльність нотаріату, не фокусують увагу на проблемі корупції. Питання врегулювання відповідної процесуальної складової визначені в інших законодавчих актах на загальних засадах. До речі, така сама ситуація спостерігається і з унормуванням відповідальності нотаріусів у сфері фінансового моніторингу, про який ми писали вище.

Досліджуючи відповідальність нотаріусів, варто згадати й про такий її вид, що притаманний виключно нотаріальній діяльності, а саме відповідальність за порушення нотаріальної таємниці. Наприклад, О. Білоскурська та М. Федорчук у своїх дослідженнях, присвячених цій проблематиці, зауважують: «Принцип нотаріальної таємниці є одним з основних принципів нотаріальної діяльності, який гарантує збереження конфіденційності інформації, яка отримується під час виконання нотаріальних функцій. Проте, попри важливість цього принципу, законодавство про нотаріальну діяльність не передбачає жодних механізмів відповідальності за порушення нотаріальної таємниці нотаріусами, що може призвести до непередбачуваних наслідків для сторін» [22, с. 265]. Наразі ми не можемо повністю погодитись з останнім твердженням, хоча й не заперечуємо того, що процесуальні підстави адміністративної відповідальності за порушення нотаріальної таємниці потребують суттєвого нормотворчого доопрацювання.

Так, уже із зазначених на початку нашого дослідження відомостей зрозуміло, що обмеження щодо відповідальності за порушення нотаріальної таємниці викладено в ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Ця стаття унормовує настання відповідальності, яка має провадитись у *порядку, встановленому законом*, а також визначає випадки, у яких відповідальність

не запроваджується. Водночас ст. 163⁹ КУпАП встановлює адміністративну відповідальність лише за незаконне використання інсайдерської інформації (а це лише частина з тих відомостей, які можуть бути відомі нотаріусу і мають становити зміст нотаріальної таємниці). Таким чином, зазначена стаття: *по-перше*, навряд чи охоплює своїм змістом всі потенційно можливі випадки порушення нотаріальної таємниці; *по-друге*, що важливо, має свій аналог у Кримінальному кодексі України – статтю 232¹ (суб'єктом якої також є нотаріус) [145].

Отже, порушення нотаріальної таємниці не лише тягне за собою юридичну відповідальність, унормування останньої закріплено в нормативно-правових актах, що належать до різних галузей права. Законодавством передбачено різний процесуальний порядок запровадження відповідальності, що, безперечно, не спрощує належну правозастосовну практику.

Відповідні види процесів наразі врегульовано різними кодексами: Кодексом адміністративного судочинства України та Кримінальним процесуальним кодексом України. Ураховуючи можливість виникнення й інших правопорушень, пов'язаних з розголошенням нотаріальної таємниці, варто згадати також про вимоги, закріплені в Кодексі правил професійної етики нотаріусів України. Пункт 5.1.2 цього документа проголошує, що: «невиконання нотаріусом вимог, що встановлені цим Кодексом, є порушенням правил професійної етики, і є підставою для застосування до нотаріуса, встановлених заходів впливу... Порушеннями правил професійної етики в розумінні цього Кодексу вважається ... порушення таємниці вчинення нотаріальних дій, професійної таємниці» [110].

Проте Кодекс етики навряд чи можна вважати саме законодавчим нормативно-правовим актом, адже він затверджений З'їздом нотаріусів України як вищим органом Нотаріальної палати України. Остання є «недержавною професійною організацією, яка об'єднує всіх нотаріусів України на засадах обов'язкового членства відповідно до Закону України

“Про нотаріат” та здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату» [286]. Нотаріальна палата України – це фактично офіційний національний суб’єкт інституту нотаріату в нашій державі, проте ні вона, ні З’їзд нотаріусів України не є держаними органами, а отже, не можуть створювати нормативно-правові акти національного законодавства. Таким чином, відповідальність, про яку йдеться в документі, здебільшого має бути дисциплінарною.

Водночас певне нормативно-правове (а не виключно внутрішнє) унормування засад професійної етики нотаріусів все ж відбулося, проте не на рівні закону, а на підзаконному рівні. Так, Міністерство юстиції України видало наказ від 7 червня 2021 року № 2039/5 «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України», згідно з яким «Правила є обов’язковими для нотаріусів, а також поширюються на їх помічників, консультантів державних нотаріальних контор і нотаріальних архівів. Порушення Правил тягне за собою відповідальність, визначену Законом України “Про нотаріат”, Статутом Нотаріальної палати України та цими Правилами» [249].

Продовжуючи аналіз змісту вимог до професійної етики нотаріусів, слід зауважити, що Нотаріальна палата України 8 жовтня 2013 року в місті Ліма (Перу) приєдналася до Міжнародного союзу нотаріату (МСЛН – *міжнародна неурядова організація*, створена для сприяння, координації й розвитку нотаріальної діяльності у світі), офіційне членство в Союзі затверджено Асамблеєю нотаріатів – членів МСЛН. У межах участі в роботі органів МСЛН Нотаріальна палата України представлена в Комісії з європейських справ (КЄС), Комісії з соціального захисту нотаріусів (КСЗН), Комісії з тем і конгресів (КТК), Комісії з нотаріальної деонтології (КНД) та Асамблеї нотаріатів-членів МСЛН [191]. З огляду на викладене, можна стверджувати, що Нотаріальна палата України здійснює міжнародну активність з представництва національного інституту нотаріату України у

світі, а також має сприяти впровадженню в діяльність нотаріату України найкращих світових практик.

У цьому контексті підкреслимо, що національний Кодекс етики, безперечно, створено саме з урахуванням та на основі принципів нотаріальної етики, зокрема викладених МСЛН у документі «Етика та правила організації нотаріату». Варто зазначити, що «починаючи з часу свого заснування у 1948 році, Міжнародний союз нотаріату (UINL – МСЛН) встановив низку цінностей і принципів, які дозволили представити нотаріат як інститут, що є частиною правової системи держави, та які визначають спосіб буття і дій нотаріусів» [85]. Необхідність додержуватися збереження професійної таємниці й конфіденційності даних (сукупність яких становить нотаріальну таємницю) неодноразово згадується в положеннях МСЛН.

У зазначених напрацюваннях МСЛН також ідеться про побудову процедури накладення санкцій і визначення *суми відповідних штрафів*. Останнє, на нашу думку, переконливо доводить, що в напрацюваннях МСЛН (на відміну від Кодексу етики, виробленого Нотаріальною палатою України) йдеться не лише про дисциплінарну відповідальність.

Приблизно через три роки після затвердження Кодексу етики Рада Нотаріальної палати України затвердила Порядок застосування заходів стягнення за порушення Правил професійної етики нотаріусів України. Відповідне рішення було прийнято 9 вересня 2021 року та закріплено в протоколі № 87. Порядок, серед іншого, передбачає, що за порушення Правил або їх невиконання до нотаріуса застосовується один з таких заходів стягнення: 1) зауваження; 2) попередження; 3) направлення Нотаріальною палатою України подання на розгляд Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у зв'язку з порушенням нотаріусом Правил професійної етики [208].

Перші два з перелічених заходів (санкцій) цілком відповідають дисциплінарному впливу. Натомість останній (анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю) фактично дорівнює звільненню і в якості

такого теж є заходом дисциплінарного впливу. Водночас анулювання свідцтва є позбавленням спеціального права, а отже, йдеться про різновид адміністративного стягнення, яке притаманне саме адміністративній відповідальності. Проте сама Нотаріальна палата України при цьому жодним чином не перевищує повноважень, адже безпосередньо не накладає таке адміністративне стягнення, а лише робить відповідне подання уповноваженому на це суб'єкту. Таким чином, процесуальні (документальні) підстави адміністративної відповідальності нотаріусів характеризуються складним механізмом реалізації, до участі в якому залучені й недержавні суб'єкти.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що розглянутий приклад побудови підстав юридичної відповідальності нотаріусів за порушення нотаріальної таємниці демонструє такі особливості. *По-перше*, слід констатувати складну й дещо дискусійну диференціацію адміністративної відповідальності, відповідальності кримінальної та дисциплінарної. *По-друге*, чинне законодавство має недостатню кількість нормативних (юридичних) підстав адміністративної відповідальності, тобто не всі потенційно можливі варіанти порушень схарактеризовані відповідними матеріальними нормами. Крім того, наявні норми не завжди враховують усіх суб'єктів, які беруть участь у здійсненні нотаріальних дій. Стосовно додержання нотаріальної таємниці, то в законодавстві є згадування про інших (крім нотаріусів) осіб, адже зберігати нотаріальну таємницю мають будь-які особи, яким вона стала відома. Проте, навряд чи таке застосування відповідальності до означених осіб буде простою справою. *По-третє*, притягнення до адміністративної відповідальності за порушення нотаріальної таємниці може здійснюватися як у судовому, так і в позасудовому порядку. Причому частина процесуальних (документальних) підстав адміністративної відповідальності за порушення нотаріальної таємниці закріплена на підзаконному рівні й навіть на рівні самоврядних правил інституту нотаріату.

Зазначене вище дає змогу сформулювати низку висновків:

1. Нотаріат України наразі характеризується такими особливостями: 1) широкий перелік суб'єктів (осіб) з різноманітним правовим статусом, які задіяні у виконанні нотаріальної діяльності або можуть самостійно здійснювати нотаріальні дії; 2) нотаріуси як обов'язкові учасники специфічних видів діяльності держави, наприклад, фінансового моніторингу; 3) нотаріат наділений професійним самоврядуванням, у межах якого формує власні (внутрішні) нормативні вимоги, зокрема як засновані на національному законодавстві, так і вироблені з урахуванням відповідних міжнародних напрацювань.

2. З метою вдосконалення протидії правопорушенням у сфері діяльності нотаріату шляхом забезпечення ефективної адміністративної відповідальності підстави такої відповідальності доцільно розглядати як систему складників правового механізму, яким забезпечується застосування стягнень до нотаріусів та інших осіб, діяльність яких пов'язана з реалізацією завдань нотаріату, у разі вчинення (допущення) такими суб'єктами правопорушень у процесі своєї професійної діяльності, за які не застосовується кримінальна або цивільна відповідальність.

3. Унормування адміністративної відповідальності нотаріусів має низку недоліків, що перешкоджають її ефективному застосуванню: 1) не всі суспільно небезпечні дії (бездіяльність) нотаріусів (та інших відповідних осіб) належним чином схарактеризовані нормами законів (деякі не мають чітких визначень або належних санкцій); 2) норми щодо реалізації адміністративної відповідальності нотаріусів викладено в нормативно-правових актах, різних як за сферою застосування, так і за видавцем (сукупність таких актів і норм навряд чи можна вважати зручно систематизованою); 3) систематизації адміністративної відповідальності нотаріусів заважає, зокрема, те, що деякі правопорушення передбачають широкий перелік суб'єктів, де нотаріуси є лише одним з таких суб'єктів, до того ж не завжди очевидним (наприклад, як у випадку з корупційними правопорушеннями); 4) складна система норм не полегшує диференціацію адміністративної відповідальності від інших видів відповідальності нотаріусів (наприклад, кримінальної чи дисциплінарної).

4. З огляду на динамічність законодавства, припускаємо можливість унормування адміністративної відповідальності нотаріусів у спеціально для цього узагальненому й упорядкованому вигляді на рівні профільного закону або кодифікованого нормативно-правового акта. Водночас на сьогодні більш перспективним вважаємо застосування підходу офіційної інкорпорації. У такому разі зацікавленими особами й реалізаторами цього заходу можуть бути відповідні органи Міністерства юстиції України й органи професійного самоврядування нотаріусів.

5. Для визначення структури інкорпорованого документа щодо викладення правової відповідальності нотаріусів пропонуємо взяти за основу класифікацію, засновану на результатах цього дослідження, та послідовно викласти кримінальну, цивільну, адміністративну, дисциплінарну відповідальність нотаріуса в кожній з таких груп: 1) правова відповідальність нотаріуса як державного реєстратора; 2) правова відповідальність нотаріуса як суб'єкта фінансового моніторингу; 3) правова відповідальність нотаріуса за корупційні правопорушення; 4) правова відповідальність нотаріуса за розголошення нотаріальної таємниці; 5) правова відповідальність за порушення вимог професійної етики нотаріальної діяльності; 6) правова відповідальність за недодержання вимог щодо здійснення нотаріальної діяльності; 7) правова відповідальність нотаріуса за недодержання інших вимог законодавства (у сфері податків, правил пожежної безпеки, трудових відносин тощо); 8) правова відповідальність нотаріуса за порушення обмежень і вимог, унормованих правовим режимом воєнного стану.

2.2. Поняття та особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріус

Другий розділ нашого дослідження присвячено особливостям адміністративної відповідальності нотаріусів. У цьому контексті цілком

очікувано та зрозуміло, що окреслена відповідальність може настати виключно в разі допущення нотаріусом саме адміністративного правопорушення. У зв'язку з цим, передусім варто пояснити сутність вказаного поняття як основного смислового компонента наших наукових розвідок. Таким чином, почнемо аналіз з узагальненого семантичного розгляду.

Для обґрунтування обрання нами такого підходу зауважимо, що *σημαντικός* (семантикос) у перекладі з грецької означає «значимий». Зазначене слово походить з *σημαίνω*, що тлумачиться як «значити» або «вказувати». Скоротивши *σημαντικός* ще більше, до грецького слова *σημα* (сема), ми отримаємо «знак», «позначка», «символ» [280]. Ураховуючи наведені значення слів, словник пропонує одразу декілька варіантів пояснення категорії «семантика»: «1. Розділ мовознавства, що вивчає значення слів та виразів і зміну цих значень; 2. Значення (слова, чи виразу); 3. ...» [282]. «Вільна енциклопедія» додає до цього, що семантика досліджує складові слів і словосполучень. Отже, у межах семантичного підходу слушно буде припустити, що слово «правопорушення» насправді становить результат словосполучення, яке утворене з поєднання двох повнозначних слів, а саме «право» та «порушення». Тобто йдеться про порушення нотаріусом чийогось права.

Гарантування забезпечення прав – це одне з основних і головних завдань держави. Тому закономірним є те, що національне законодавство широко використовує поняття «правопорушення». Пошук у нормативно-правовій базі видає понад 50 термінів, які містять слово «правопорушення» [42]. Проте як самостійний юридичний термін це явище в чинному законодавстві не схарактеризовано та не закріплено. Наразі поняття «правопорушення» залишається суто науковою категорією.

Натомість нормотворці визначають, наприклад, такі терміни, як «корупційне правопорушення», «бюджетне правопорушення», «фінансове правопорушення», «податкове правопорушення», «кримінальне

правопорушення», «дисциплінарне правопорушення», «військове кримінальне правопорушення», «військове адміністративне правопорушення», «адміністративне корупційне правопорушення».

Навіть наведеного переліку достатньо для того, аби помітити, що законодавці, використовуючи прикметники, які уточнюють слово «правопорушення», намагаються виокремити певні групи подібних за ключовими ознаками повторюваних явищ. Деякі з цих груп (типів або видів) диференціюються за ознакою галузі права, до якої належать. Причому галузь права може бути як фундаментальна, так і спеціальна (або профільна). Прикладом таких термінів є кримінальне, адміністративне, дисциплінарне, фінансове правопорушення. Інші поняття об'єднуються специфічною проблематикою або сферою, у якій відбуваються порушення. Приклад, групування за проблематикою передбачають визначення понять «корупційне правопорушення» та «адміністративне корупційне правопорушення». Натомість об'єднання за сферою вчинення демонструють такі терміни, як «військове кримінальне правопорушення» та «військове адміністративне правопорушення». Крім того, в останньому випадку ми фактично спостерігаємо подвійне уточнення, у конструкцію якого додатково входить вказування на галузь права.

З огляду на викладене, є підстави стверджувати, що галузь права має суттєве значення для формування того змісту, який вкладається в поняття «правопорушення», а отже, доцільно більш ретельно схарактеризувати особливості, що притаманні саме адміністративним відносинам.

Звісно існує чимало наукових напрацювань і підручників з численними поясненнями відповідних особливостей, але ми скористаємось енциклопедичними визначеннями, що відображають узагальнені наукові відомості.

Так, автори Юридичної енциклопедії, що є першою в Україні багатотомною систематизованою науковою працею про державу та право, створеною спільно Інститутом держави і права імені Корецького та

Національною академією наук України [48], у першому томі 1998 року видання наводять таке тлумачення: «Адміністративне право – це галузь права, якою регулюються суспільні відносини, що виникають у сфері функціонування виконавчої влади» [320].

Натомість у Великій українській енциклопедії запропоновано визначення, згідно з яким адміністративне право – це «одна з галузей публічного права, яка регулює суспільні відносини, що виникають у сфері організації, а також діяльності органів публічної адміністрації, спрямованої на забезпечення та захист прав і свобод громадян» [35, с. 362].

У наведених визначеннях не можна не помітити зміну акценту, що відбулась у сфері державного управління. «Функціонування виконавчої влади» змінилося на «публічне адміністрування», яке більше личить демократичній державі. Проте нове наукове визначення також не позбавлене недоліків, адже права в Україні мають не лише громадяни, а й інші особи, зокрема юридичні. Таким чином, ми впритул підійшли до питання стосовно того, чиї саме права може порушити нотаріус.

Пошук відповіді варто почати з наведення законодавчо закріпленого визначення терміна «адміністративне правопорушення (проступок)». Відповідне поняття наразі викладено в ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Нагадаємо, що цей Кодекс було видано ще 1984 року і за час його існування ст. 9 зазнала змін, що були внесені згідно із Законом України від 5 квітня 2001 року № 2342-III. Причому структура визначення не змінилась, відкориговано було лише певні його формулювання. Це дозволяє нам навести обидва визначення, виклавши водночас стару редакцію курсивом у дужках: «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на (державний або) громадський порядок, (соціалістичну) власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку (законодавством) законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна

відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до *(чинного законодавства)* закону кримінальної відповідальності» [112].

Слід зауважити, що чинне визначення, безперечно, більше відповідає демократичним цінностям. Наприклад, з нього випливає, що адміністративним законодавством захищається будь-чия власність, а положення, яким держава диктувала власний порядок, взагалі виключено зі змісту терміна. Водночас твердження про те, що адміністративна відповідальність має встановлюватись саме законом, а не законодавством (тобто окрім законів, ще й сукупністю підзаконних актів), покликане певним чином обмежити повноваження органів виконавчої влади.

Наведена правова норма також свідчить про те, що адміністративна відповідальність може наступати за порушення «встановленого порядку управління». У такому разі з боку порушника йдеться не стільки про посягання на права, скільки про недодержання особою певних правил, які мають статус нормативно закріплених вимог і сукупність яких має знижувати вірогідність порушення прав або законних інтересів громадян. Таким чином, допущене нотаріусом порушення насправді може й не завдати реальної шкоди правам жодної особи, але становити небезпеку для наявного порядку. Проте за таких умов з позивачем виникають ускладнення, адже він фактично буде відсутнім. Його роль, імовірно, має виконати уповноважений представник держави, який повинен виявити і зафіксувати порушення. Крім того, такий представник також має належним чином кваліфікувати виявлені факти, тобто встановити, яка вимога законодавства порушена і чи передбачено за це покарання. З огляду на те, що адміністративні проступки не становлять значної суспільної небезпеки, подальший судовий розгляд втрачає свій сенс, адже справа вже фактично вирішена й залишається лише накласти покарання.

Окреслена нами ситуація відображає сутність застосування позасудового провадження в адміністративних справах, хоча в дійсності його

реалізація, безперечно, є більш складною. Проте саме цим підходом можна пояснити можливість вирішення певної категорії адміністративних справ як у судовому, так і позасудовому порядку.

Варто наголосити, що це не єдині особливості, якими означене провадження справ про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса. Адже варто згадати ще про варіант, у якому представниками влади завдано шкоду вже правам власне нотаріуса і де він буде брати участь у провадженні як позивач.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати не лише діаметрально протилежні ролі, які здатен відігравати нотаріус у правопорушенні (порушник або особа, права якої порушено), а й різноманіття способів і порядку (судового й позасудового) вирішення справ про адміністративні правопорушення, провадження за якими не можуть бути ідентичними. У зв'язку з цим необхідно з'ясувати зміст категорії «провадження» в справах про адміністративні правопорушення, а також які особливості має таке провадження, якщо воно відбувається стосовно нотаріуса або за його участю.

Питання адміністративного процесу, зокрема в контексті проваджень відповідної категорії, розглядали значна кількість науковців-адміністративістів. До вивчення означеної проблематики долучились, наприклад: Н. Армаш, О. Бандурка, В. Басс, А. Берлач, В. Біла, О. Буханевич, А. Бучинська, Н. Васильченко, І. Гавловський, А. Галай, Н. Галіцина, В. Галуцько, Т. Гарасимів, С. Гречанюк, В. Грищук, Ю. Делія, С. Дембіцька, О. Джафарова, С. Діденко, А. Духневич, О. Єщук, Д. Журавльов, О. Заярний, А. Іванищук, С. Кічмаренко, Л. Коваленко, М. Ковалів, А. Ковальчук, І. Костенко, В. Курило, К. Куркова, В. Куценко, Я. Лазур, А. Манжула, С. Марченкова, Т. Мацелик, В. Мацюк, Р. Мкртчян, О. Музичук, Л. Наливайко, І. Орловська, І. Паньонко, В. Пашинський, С. Петков, Ю. Пирожкова, М. Пихтін, І. Риженко, О. Рогач, О. Рябченко, Л. Савранчук, О. Світличний, С. Слюсаренко, Є. Соболюк, В. Сокурєнко, С. Циганок,

К. Чижмарь, А. Шарая, С. Шатрава, К. Шкарупа, І. Шопіна, В. Щавінський, Ю. Юркевич та багато інших вчених.

У контексті тематики цього підрозділу нашого дослідження варті уваги: *підручники* «Адміністративне право України. Повний курс» (В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та інші, 2018 р.), «Нотаріат» (М. Долинська, 2018 р.), «Проблеми нотаріального процесу» (М. Долинська, 2022 р.); *монографії* «Адміністративний процес України» (О. Бандурка, 2019 р.), «Теорія і практика застосування заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення» (А. Пугач, А. Собакарь, 2020 р.); *наукові статті* «Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні» (В. Баранкова, 2018 р.), «Нотаріус як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин» (В. Бірюков, 2018 р.), «Врегулювання спору за участю нотаріуса» (Н. Васирина, 2019 р.), «Нотаріальні процесуальні правовідносини в системі інших правовідносин: проблеми співвідношення» (О. Крижевська, 2021 р.); *узагальнення судової практики* «Справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (ст. 172⁴ та 172⁹ КУпАП)» (О. Дудоров, 2019 р.).

Попри значну кількість досліджень, реалізованих вченими, які приділяли свою увагу проблемам нотаріату, питання адміністративних проваджень у справах про правопорушення за участю нотаріуса не можна вважати достатньо висвітленим. І річ не в тому, що дослідники нотаріату надають перевагу розгляду лише окремих типів правопорушень, залишаючи інші без уваги. Наразі у фаховій літературі вистачає й теоретичних робіт з досить широкою постановкою проблеми. Натомість основна складність, на наш погляд, полягає в недостатньо глибокому нормативно-правовому і нормотворчому опрацюванні окресленої тематики взагалі.

Для аргументування наведеної позиції звернемося до історичних фактів. Так, 1940 року було видано підручник «Радянське адміністративне право». Творча діяльність його авторів І. Ананова, С. Берцинського, Д. Генкіна, В. Дурденевського, В. Дябло, С. Кечекьян, Б. Ландау,

С. Певзнера, К. Солнцева, І. Топчєєва та А. Турубінера здійснювалася під безпосереднім наглядом «політкомісара» від ЦК ВКП(б) сталініста А. Денісова. Предметом науки адміністративного права, відповідно до вказівок влади, було визначено таке: виконавчо-розпорядча діяльність органів і посадових осіб державного управління; взаємовідносини, що виникають у процесі цієї діяльності між органами і посадовими особами радянського державного управління та громадянами. Терміни «державне управління» та «взаємовідносини» поглинули процедурні питання діяльності цих органів, зокрема інститути обов'язку та відповідальності органів і посадових осіб [192, с. 194].

1984 року було прийнято Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення (сучасний КУпАП). Статті 34, 35 та 36, цього Кодексу, зокрема, містять положення такого змісту: *«Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшуючими і обставини, не зазначені в законодавстві. ... Орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення може не визнати цю обставину обтяжуючою. ... Якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим самим органом (посадовою особою), стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених»* [112]. Із процитованого витікає, що адміністративні справи можуть розглядатись різними органами (і їх посадовими особами). Викладені положення є чинними донині.

Водночас стаття 124 Конституції України у своїй першій редакції 1996 року містить такі положення: «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі» [132]. Викладене зумовлює низку питань, зокрема стосовно того,

про які органи йдеться в КУпАП та як має характеризуватись діяльність, яка врегульовується в наведених вище нормах.

На такі саме питання звернули увагу й законодавці. Тому зазначену статтю Основного Закону України було відкориговано (щоправда, лише 2016 року). Зокрема, ст. 124 набула таких положень: «юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір ... Законом може бути визначено обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [229]. На нашу думку, цими змінами держава виправила нормативну суперечність, яка існувала вже два десятиріччя.

Варта уваги також подія, що відбулася 2005 року. Саме цього року було видано Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України). Саме з цього часу з'явилися реальні нормативно-правові підстави говорити про адміністративне судочинство та адміністративний процес.

Водночас наукові й нормотворчі ініціативи щодо належного термінологічного визначення та правового врегулювання адміністративного процесу й адміністративного судочинства було закладено значно раніше. Так, спираючись виключно на акти законодавства, доцільно згадати 1998 рік, коли Президент України видав Указ «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». У цьому нормативно-правовому акті, серед іншого, йшлося: «Ефективне правове супроводження адміністративної реформи передбачає подальшу систематизацію адміністративного законодавства, передусім шляхом його кодифікації. ... Орієнтовна структура (з урахуванням черговості прийняття) Адміністративного кодексу повинна включати: 1) Кодекс про адміністративні проступки; 2) Адміністративно-процесуальний кодекс; 3) Адміністративно-процедурний (процедуральний) кодекс; 4) Кодекс загальних правил поведінки державних службовців, а також деякі інші кодифіковані акти» [251]. Таким чином, проблема законодавчого закріплення змістового впорядкування таких термінів, як «адміністративний процес» та «адміністративна процедура», була для законотворця актуальною вже доволі давно.

У цьому контексті слід зауважити, що роботу із формування Адміністративно-процедурного (процедурального) кодексу нормотворці завершили зовсім нещодавно. Проте замість відповідного Кодексу наразі вдалося створити лише Закон. Цей нормативно-правовий акт має назву Закон України «Про адміністративну процедуру». Попри те, що прийнятий він був 17 лютого 2022 року (набрання чинності – 15 грудня 2023 року), до його змісту вже було внесено зміни. Отже, твердження стосовно того, що ми маємо справу з нормативно-правовою новацією, не буде перебільшенням.

Підсумовуючи викладене, маємо констатувати, що наразі існує значна кількість тісно пов'язаних між собою юридичних наукових понять і нормативно-правових термінів, які стосуються забезпечення реалізації адміністративної відповідальності: «адміністративна справа», «адміністративне судочинство», «адміністративний процес», «адміністративна процедура» та «адміністративне провадження». Хоча всі вони мають доволі тривалу історію свого використання, їх науково-теоретичне упорядкування та нормотворче формування активно продовжується. Наразі окреслена проблематика навряд чи може вважатись повністю опрацьованою навіть на рівні всієї галузі адміністративного права. Водночас вживання відповідних понять має практичний характер, зокрема у вузькопрофільних питаннях, які стосуються адміністративної відповідальності нотаріусів. Таким чином, саме необхідністю практичного оперування поняттям «провадження» в справах, які стосуються адміністративних правопорушень за участю нотаріуса, обґрунтовується актуальність нашого дослідження. Для здійснення поставлених завдань використано *метод діалектики*, який «передбачає дослідження явищ і процесів в їх динамічному розвитку, взаємодії з іншими явищами та процесами» [159, с. 56].

Почнемо з розгляду такого поняття, як «адміністративна справа». Академічний тлумачний словник пропонує одразу декілька значень слова «справа»: «1. Робота, заняття людини, пов'язані з розумовим або фізичним

напруженням; 2. Задум, намір зробити, здійснити, виконати і таке інше щонебудь; 3. Те, що безпосередньо стосується кого-небудь, входить у його завдання. 4. Спеціальність, професія, коло занять, певна галузь знань або навичок; 5. Питання або ряд питань, які вимагають розв'язання. 6. Документи, які стосуються якої-небудь особи, події і таке інше; 7. Необхідна для чого-небудь річ, потрібні для виконання, здійснення і таке інше чогось інструменти, знаряддя праці тощо» [283, с. 585].

Отже, на узагальненому рівні розуміння «справа» передбачає потребу в здійсненні сукупності пов'язаних цілеспрямованих дій для розв'язання певного питання, що мають відповідні матеріальні атрибути та наслідки.

Слово «справа» доволі широко застосовується в національній нормативно-правовій базі. Загалом є близько 60 термінів, у складі яких воно використано. З наведених термінів найбільш цікавими для нашого дослідження є такі тлумачення.

Справа – форма групування документів, які стосуються одного питання чи напряду діяльності й не долучаються до наглядного провадження [238]. Цей термін закріплено також наказом Генеральної прокуратура України «Про затвердження Інструкції з діловодства в органах прокуратури України» від 1 квітня 2010 року № 18.

Поняття «справа» як складова документообігу, використовується і в нотаріальній діяльності. Наприклад, відповідний термін порівняно нещодавно закріплено постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» від 29 грудня 2021 року № 1444. Згідно з цим нормативно-правовим актом, «електронна нотаріальна справа – (це) сукупність файлів електронних документів, створених нотаріусом та/або поданих/отриманих для вчинення нотаріальної дії, зокрема отриманих шляхом інформаційної взаємодії з єдиними та державними реєстрами, кадастрами, іншими інформаційними системами, та електронних копій паперових документів з накладеним

кваліфікованим електронним підписом нотаріуса, передбачених законодавством, які формуються відповідно до номенклатури справ державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса та зберігаються в Електронному нотаріальному архіві» [73].

Отже, поняття «справа» цілком аргументовано можна сприймати як упорядкований пакет фізичних або електронних документів об'єднаних якоюсь тематикою. Концентрування терміна «справа» саме на документуванні доволі зручне, але залишає за межами розгляду весь контекст утворення таких документів. Належна конкретизація наразі відображена в інших термінах. Найбільш цікавим з них для нас є «адміністративна справа».

Унормування поняття «адміністративна справа» було здійснене за допомогою КАС України 2005 року. Від початку свого видання Кодекс ототожнював «адміністративну справу» зі «справою адміністративної юрисдикції». Коригування визначення відбулося лише в редакції від 15 грудня 2017 року. Термін став більш лаконічним, а його додаткові ознаки були розміщені в іншій частині відповідної статті. Наведемо одразу обидві редакції, позначивши виключений зміст курсивом. Так, *«справа адміністративної юрисдикції (адміністративна справа) – (це) переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень»* [108]. Отже, у цьому трактуванні йдеться виключно про судовий спір.

Проте особливість чинного законодавства полягає в тому, що КАС України – не єдиний законодавчий акт, який визначає термін «адміністративна справа». Таке саме поняття розкрито новим, вже згаданим нами раніше Законом України «Про адміністративну процедуру». Останній визначає його зміст як «справу», що «стосується публічно-правових відносин

щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом» [222].

Порівняно з попереднім визначенням, поняттю адміністративної справи надається значно ширше значення. Наразі одне й те саме поняття фактично визначає абсолютно різні правові явища. Адже в другому визначенні не йдеться не лише про «судовий розгляд», а й навіть про «правовий спір». Поєднують обидва терміни лише обов'язкова участь адміністративного органу у відповідних правових відносинах. Проте визначення ролі такого органу в наведених визначеннях суттєво відрізняється. У першому випадку такий орган є відповідачем, у другому – владним суб'єктом, який вирішує «справу».

Окремо підкреслимо, що про певний порядок дій, їх етапи або стадії в жодному з визначень не згадується, хоча останні, безперечно, є важливими характеристиками. Наприклад, загальновідомим є факт, що саме чітка регламентація послідовності дій сприяє забезпеченню якості судочинства.

До речі сутність «судочинства» в національній законодавчій термінології, як самостійної категорії, також не розкривається. Єдиним терміном, що пояснює його значення, є введене КАС України поняття «адміністративне судочинство». Останнє тлумачиться законодавством як: «діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом» [108, п. 5 ч. 1 ст. 4].

Надаючи визначення юридичним термінам, КАС України також роз'яснює зміст поняття «судовий процес», який становить «правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» [108, п. 6 ч. 1 ст. 4].

Варто звернути увагу на те, що термін «судовий процес» в КАС України з'явився лише від 15 грудня 2017 року на підставі набранням

чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII [38]. До цього моменту КАС України оперував поняттям «адміністративний процес», який був повністю ідентичний до чинного терміна «судовий процес». Причому, хоча інші процесуальні кодекси (наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс України, а також інші перелічені вище кодекси) не закріплюють термінологічних визначень процесу у відповідних галузях права, віднесення судового процесу виключно до «адміністративного судочинства», на наш погляд, викликає певний смисловий дисонанс. Значно менш дискусійним було б сформулювати назву вказаного терміна як «судовий адміністративний процес».

Водночас із хронології подій витікає, що на думку законодавців термін «адміністративний процес» за своїм змістом більш широкий, ніж «судовий процес» (принаймні якщо ці терміни розглядаються виключно в межах однієї, галузі права – адміністративної).

З метою пояснення наведеного положення схарактеризуємо зміст поняття «процес». Так, Словник української мови тлумачить «процес» як: «1. Послідовну зміну станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь. ... Сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку. ... 3. Розгляд судової справи; сама судова справа» [284, с. 343]. Отже, навіть на узагальненому рівні характеризування можна помітити, що поняття «процес» асоціюється з тлумаченням цього явища в широкому та вузькому (дуже конкретизованому) значеннях. На підтримку цього положення наголосимо, що обґрунтуванню відповідних підходів у галузі права присвячені численні напрацювання багатьох дослідників.

Причому деякі з науковців обстоювали доцільність саме звуження смислового навантаження поняття «адміністративний процес». Натомість

аргументи щодо помилковості запровадження таких тенденцій наводить О. Бандурка. Вчений наголошує, що вихідною позицією для визначення поняття адміністративного процесу у вузькому розумінні висувається його юрисдикційний характер. Недоцільність такого підходу можна довести низкою обставин. По-перше, юрисдикційна діяльність становить лише частину виконавчо-розпорядницької діяльності, здійснюваної державними органами й організаціями. По-друге, зведення адміністративного процесу до розгляду лише деяких категорій справ, що мають юрисдикційний характер, означає, власне кажучи, заперечення адміністративно-процесуального, управлінського характеру багатогранної організаційної діяльності органів державного управління. По-третє, обмеження функцій адміністративного процесу виконанням юрисдикційних завдань фактично виводить за його рамки розгляд і розв'язання інших індивідуальних справ позитивного характеру, що загалом становлять значну його частину. По-четверте, звуження меж адміністративного процесу лише юрисдикційною діяльністю фактично ототожнює його з кримінальним і цивільним процесами, що не можна визнати правильним. По-п'яте, поділ адміністративного процесу на власне процес і адміністративне провадження як рівні складові призводить до неправильного визначення суті цих правових явищ, оскільки провадження щодо конкретної категорії адміністративних справ є складовою частиною процесу і співвідноситься як особливе й загальне. По-шосте, адміністративний процес є формою застосування системи адміністративно-правових норм. Крім того, він обслуговує не лише галузь матеріального адміністративного права, а й матеріальні норми інших галузей права, наприклад, земельного, фінансового, митного, бюджетного, інформаційного тощо. Отже, тлумачення адміністративного процесу в широкому значенні дозволяє правильно оцінити його регулятивні можливості, усвідомити його місце й роль у системі інших процесуальних галузей права [13, с. 17].

Погоджуючись з викладеними аргументами, варто також звернути увагу на спробу законодавців певним чином розмежувати такі поняття, як

адміністративні «процес» і «процедура». Наразі Закон України «Про адміністративну процедуру» надає таке тлумачення адміністративної процедури: «визначений законом порядок розгляду та вирішення справи» [222]. Підкреслимо, що процедури, як і відповідні справи, здатні мати позитивний характер. З цього приводу І. Бойко та інші науковці ще 2017 року наголошували, що «в діяльності публічної адміністрації процедура займає центральне місце, оскільки основним призначенням суб'єктів, що здійснюють публічне управління, є вирішення конкретних адміністративних справ шляхом прийняття адміністративних актів. Переважна більшість таких справ має позитивний характер, спрямована на реалізацію прав приватних осіб і не пов'язана з юрисдикційною діяльністю публічної адміністрації» [26, с. 5].

Дозвільний або сервісний характер багатьох «адміністративних процедур» підкреслено, наприклад, нормами Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Згідно з цим нормативно-правовим актом «дозвільна (погоджувальна) процедура – (це) сукупність дій, що здійснюються адміністраторами та дозвільними органами під час проведення погодження (розгляду), оформлення, надання висновків тощо, які передують отриманню документа дозвільного характеру» [233].

Проте законодавче визначення адміністративної процедури не виключає її застосування й в разі допущення правопорушення. Наприклад, у ст. 36 та 37 Закону України «Про адміністративну процедуру» проголошено, що: «Адміністративне провадження відповідно до цього Закону розпочинається: ... 2) за ініціативою адміністративного органу, у тому числі у порядку здійснення ним інспекційного (контрольного, наглядового) повноваження. ... 1. Підставою для початку адміністративного провадження за ініціативою адміністративного органу відповідно до принципів законності та офіційності є: 1) виконання адміністративним органом його повноважень, визначених законом; 2) настання події, визначеної законом як підстава для прийняття адміністративного акта; 3) порушення права, свободи чи

законного інтересу особи або публічного інтересу, виявлене адміністративним органом» [222].

Ураховуючи викладене, можна дійти висновку, що адміністративний процес та адміністративну процедуру поєднує низка характеристик. По-перше, це визначений законом порядок вирішення; по-друге, і одне, і інше відбуваються в межах розв'язання індивідуальних справ. Різняться ж ці поняття тим, що перше з них втратило своє законодавче визначення, друге ж («адміністративна процедура») закріплене як в законодавчій термінології, так і представлене в фаховій літературі.

Але основні особливості розглянутих понять полягають у тому, що і «адміністративний процес», і «адміністративна процедура» можуть реалізовуватись як відповідь на правопорушення. Проте для першого процес відбувається в межах судового провадження, а процедура – у позасудовому режимі. Таким чином, основна відмінність між цими двома поняттями полягає саме в особливостях їх провадження. З огляду на зазначене, необхідно з'ясувати зміст терміна «провадження».

Наразі чинне національне законодавство доволі широко використовує слово «провадження» в назвах нормативно-правових термінів. Так, уже доволі давно існує нормативно закріплене визначення поняття «кримінальне провадження». Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальним провадженням слід вважати «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [145].

У контексті наведеного варто звернути увагу на те, що законотворець об'єднує в наведеному визначенні реалізацію декількох послідовно реалізованих видів діяльності (досудове розслідування і судове провадження), тим самим закріплюючи їх порядок.

Наголосимо, що якщо термін «кримінальне провадження» має лише одне визначення, то категорія «дисциплінарне провадження» міститься

одразу в низці законів України. Наприклад, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає дисциплінарне провадження як процедуру «розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку» [220]; Закон України «Про прокуратуру» містить положення, згідно з яким «дисциплінарне провадження – це процедура розгляду відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, дисциплінарної скарги, у якій наявні відомості про вчинення прокурором дисциплінарного проступку» [257]; Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (який на сьогодні лише частково набрав чинності) визначає, що «дисциплінарне провадження – (становить) сукупність процедурних дій із формування, розгляду дисциплінарної справи (виявлення наявності чи відсутності в рішеннях, діях, бездіяльності службовця місцевого самоврядування дисциплінарного проступку, обставин його вчинення) та прийняття рішення про накладення відповідного дисциплінарного стягнення або закриття провадження» [259].

Розгляд наведених визначень дозволяє стверджувати, що законодавець пов'язує їх із відповідними процедурами та безпосередньо у визначеннях намагається закріпити перелік відповідних дій та умов, за яких вони мають відбуватись. Проте представлені терміни навряд чи переконливо свідчать про який стандартизований підхід у формуванні відповідних термінів.

Водночас з набранням чинної сили Законом України «Про адміністративну процедуру» національне законодавство поповнилось терміном «адміністративне провадження». Згідно з цим нормативно-правовим актом, «адміністративне провадження – (це) сукупність процедурних дій, що вчиняються адміністративним органом, і прийнятих процедурних рішень з розгляду та вирішення справи, що завершується прийняттям і, в необхідних випадках, виконанням адміністративного акта» [222].

Підкреслимо, що вказування в цьому Законі на адміністративний орган як на основного виконавця щодо вирішення справи не дає змоги поширювати наведене вище визначення на судові адміністративні провадження. Отже, виникають переконливі підстави стверджувати, що наразі єдиного нормативного визначення поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки)» наразі в чинному національному законодавстві не існує.

Водночас узагальнення результатів нормотворчої практики з питання, яке нас цікавить, дозволяє стверджувати, що відповідний термін («провадження») стосується практичного розв'язання відповідних справ та повинен: окреслювати коло основних суб'єктів, уповноважених на розгляд справи; галузь права, нормами якої мають керуватись такі суб'єкти; закріплювати найважливіші особливості порядку розгляду і вирішення справ, визначати їх стадії, етапи або інші структурні елементи в послідовності їх реалізації.

Порядок і послідовність діяльності неодноразово слугували предметом розгляду в численних працях науковців. Так, наприклад, О. Бандурка наголошує, що: «у структурі окремих адміністративно-процесуальних проваджень, адміністративного процесу загалом можна виділити відносно відмежовану, виділену в часі й логічно пов'язану сукупність процесуальних дій, спрямованих на досягнення визначених цілей і розв'язання відповідних завдань, яка функціонально погоджується з ними, відрізняється колом суб'єктів і закріплюється у відповідних процесуальних актах. Цю сукупність процесуальних дій можна визначити як процесуальну стадію. Щодо адміністративного процесу можна виділити такі його стадії його структури: 1) стадія аналізу ситуації, процесі якої збирається та фіксується інформація про фактичний стан справ, реальні факти, оцінюється перспектива подальшого руху справи, ухвалюється рішення про необхідність такого руху. Цю стадію можна також назвати стадією порушення адміністративної справи; 2) стадія ухвалення рішення в справі, у процесі якої: а) дається

юридична оцінка зібраної інформації; б) повно й усебічно досліджуються матеріали справи з метою встановлення об'єктивної істини, ухвалюється конкретне рішення; 3) стадія оскарження або опротестування рішення в справі (ця стадія має факультативний характер); 4) стадія виконання ухваленого рішення, у процесі якої одержує логічне завершення вся діяльність щодо адміністративної справи» [13]. Учений підсумовує, що в структурі адміністративного процесу можна виділити низку різнорівневих елементів – процесуальні провадження, процесуальні стадії, процесуальні етапи і процесуальні дії, які в сукупності складають чітку конструкцію, що характеризує це правове явище [13].

З наведеного зрозуміло, що сучасною правовою наукою виділено лише загальну будову розв'язання адміністративних справ, зокрема адміністративних справ про адміністративні правопорушення. Отже, послідовність дій і склад суб'єктів, що їх реалізують у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса, безперечно, має свої особливості.

Говорячи про справи, які розглядаються в судовому провадженні, варіативність відповідних дій повинна бути мінімальною. Адже належний порядок врегульовано адміністративним процесуальним законодавством (основним нормативно-правовим актом якого є КАС України). Послідовність провадження визначена доволі чітко, попри роль у ньому нотаріуса (відповідача чи позивача).

Проте в разі, коли справа вирішується в позасудовому порядку, варіативність цих дій є значно більшою. Прикладом такої діяльності може слугувати анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, яке можна розглядати як позбавлення нотаріуса спеціального права.

Так, у ст. 10 Закону України «Про нотаріат» визначено, що «питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю розглядається Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату за поданням

Міністерства юстиції України, його територіальних органів або Нотаріальної палати України у випадках, визначених цим Законом» [254].

Відповідне коло задіяних суб'єктів і послідовність їх дій наразі визначена в Порядку внесення Міністерством юстиції України, територіальними органами Міністерства юстиції або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 року № 1904/5 та зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 28 липня 2011 року за № 925/19663.

Для проведення необхідного розгляду Міністерство юстиції України (або його територіальний орган) повинно скласти Подання з викладенням у ньому інформації про наявність відповідних підстав (які передбачені для таких випадків п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про нотаріат») [247].

Серед зазначених підстав, зокрема, є такі: е) неодноразового порушення нотаріусом законодавства або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, фізичним та юридичним особам, при вчиненні нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріуса відповідно до закону, за умови що такі порушення встановлені рішенням суду; ж) порушення нотаріусом вимог цього Закону, передбачених частиною четвертою статті 3 (недодержання нотаріусом заборони щодо використання своїх повноважень з метою одержання неправомірної вигоди, чи прийняття обіцянки або пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб), частиною першою статті 8 (порушення вимог щодо додержання нотаріальної таємниці) та статтею 9 (порушення обмежень в праві вчинення нотаріальних дій); з) набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії; и) знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів; і) неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики [249], затверджених Міністерством юстиції України [254]; тощо.

Отже, як витікає з наведеного переліку, позбавлення спеціального права нотаріуса відбувається в позасудовому порядку, а підставами для цього можуть бути як рішення суду, так і діяння (або події) допущені нотаріусом та зафіксовані і доведені суб'єктами, які не входять до судової гілки влади. Причому рішення таких суб'єктів, своєю чергою, також можуть бути оскаржені до відповідного суду.

Дослідження змісту поняття «провадження» в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса дозволяє дійти таких висновків.

1. Теоретична категорія «провадження» є невід'ємною складовою сукупності понятійного апарата, що стосується забезпечення відповідальності за правопорушення. У процесі дослідження доведено, що поняття «провадження» тісно пов'язане з категорією «адміністративна справа» та допомагає характеризувати явища, що позначають розв'язання «адміністративних справ», зокрема такі як «адміністративне судочинство», «адміністративний процес» та «адміністративна процедура». Визначення терміна «адміністративна процедура», яке на сьогодні введене в національне законодавство, було сформоване законодавцем у контексті поняття «адміністративна процедура» та для його пояснення, без урахування особливостей, притаманних адміністративному судочинству. Отже, для подальшого вдосконалення понятійного апарату законодавства доцільно закріпити на рівні закону термін «судове адміністративне провадження». Проте для якісного вирішення цього завдання передусім доцільно сформулювати більш узагальнене наукове визначення поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки)».

2. Спираючись на проведені дослідження, пропонуємо таке визначення сутності поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки): це – сукупність практичних дій і рішень, які реалізуються та належним чином документуються відповідними, уповноваженими на те суб'єктами з метою вирішення справ про

адміністративні правопорушення з дотриманням вимог законодавства, встановлених строків і порядку виконання.

3. Провадженню в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса притаманні такі особливості:

– можливість вирішення справи про адміністративне правопорушення нотаріуса в судовому та позасудовому порядку;

– наявністю підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність і компетенцію суб'єктів влади та недержавних суб'єктів, що забезпечують провадження і беруть у ньому участь на різних його стадіях та етапах.

– рішення суду можуть слугувати підставами для застосування «адміністративних стягнень» (наприклад, у вигляді позбавлення нотаріуса спеціального професійного права), які потребують реалізації відповідного провадження.

2.3. Суб'єкти провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса

У 2011 році, досліджуючи особливості суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення, М. Ковалів слушно зауважив, що провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки) є самостійним видом адміністративно-юрисдикційних проваджень. На нього поширюються всі загальні ознаки, властиві юрисдикційним адміністративним провадженням. Водночас основні відмінності провадження в справах про адміністративні правопорушення стосуються характеристики суб'єктів, що уповноважені розглядати подібні справи [106, с. 153].

Подібна оцінка в науковому середовищі є непоодинокую. І ми підтримуємо наведене твердження, адже саме за ознакою так званих «лідруючих суб'єктів» у вирішенні справ про адміністративні

правопорушення (тобто тих, хто безпосередньо здійснюють адміністративний процес або процедуру) всі провадження можна поділити на такі, що відбуваються в судовому та позасудовому порядку. І саме ця особливість дійсно є визначальною для побудови дій і взаємодії всіх учасників справи.

Водночас цілком закономірно, що лідируючі суб'єкти провадження постають як незацікавлені особи, які повинні лише забезпечити реалізацію належного механізму відповідальності. Водночас жодне провадження неможливе без суб'єктів безпосередньо зацікавлених у вирішенні адміністративної справи. Крім того, у провадженнях беруть участь також й інші особи. Отже, вже з першого погляду на проблему помітно, що суб'єкти провадження про адміністративні правопорушення істотно відрізняються один від одного сукупністю своїх прав, спрямованістю дій та іншими ознаками й характеристиками.

Ураховуючи викладене та навіть не проводячи поглибленого дослідження, можна із впевненістю стверджувати, що нотаріуси не належать до категорії лідируючих суб'єктів у справах про адміністративні правопорушення (проступки), адже не мають для цього належних повноважень. Що ж стосується інших варіантів їх суб'єктності, то вони, вочевидь, є доволі різноманітними. Проте перш ніж зосередитися на розгляді їх характеристик та особливостей, доцільно з'ясувати зміст категорії «суб'єкт».

Досліджуючи особливості поняття «суб'єкт» та його атрибутивних категорій у галузі педагогічної психології, Л. Велитченко зазначає, що проблема суб'єкта є предметом розгляду багатьох досліджень, що мають теоретичний і прикладний характер. Тракткування категорії «суб'єктність» (безпосередньо) залежить від визначення поняття «суб'єкт» [37, с. 69]. Ми цілком погоджуємося з цим твердженням, водночас наголошуючи, що поняття «суб'єкт» не лише є родовим для терміна «суб'єктність», а й слугує міждисциплінарною науковою категорією.

У контексті викладеного слід зазначити, що слово «суб'єкт» походить від латинського *subjectum* та означає «підкладене» [281] або те, що лежить внизу, знаходиться в основі [300, с. 612]. Причому залежно від сфери використання слова «суб'єкт» Академічний тлумачний словник наводить низку його пояснень. Так, «суб'єкт» – це: «1) істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; 2) особа, група осіб, організація і таке інше, яким належить активна роль у певному процесі, акті; 3) особа або організація як носій певних прав і обов'язків; 4) людина як носій певних фізичних і психічних якостей» [283, с. 814] тощо.

Схожий підхід щодо тлумачення поняття «суб'єкт» представлено також у Великій українській енциклопедії, автори якої стверджують, що суб'єктом є: «1) носій активної діяльності, свідомості, пізнання; людина, група, людство як актори духовно-теоретичного освоєння та практичного перетворення світу; 2) у теорії пізнання – активний компонент пізнавального відношення стосовно пізнаваної дійсності (об'єкта); 3) у формальній логіці – один з трьох складників простого судження (поряд із предикатом і зв'язкою)» [287].

Таким чином, попри філософську природу тлумачень поняття «суб'єкт», на загальному міждисциплінарному рівні цю категорію можна розглядати як особу, яка шляхом цілеспрямованої діяльності здатна впливати на елементи оточуючого світу. Тобто суб'єкт – це активний учасник певної діяльності.

Упорядковуючи ознаки категорії «суб'єкт» у правничій галузі, П. Рабінович на сторінках видання «Юридична енциклопедія» стверджує, що «в загальнотеоретичному значенні суб'єктом ... визнається носій предметно-практичної діяльності і пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, яка спрямована на об'єкт. Своєю чергою, у теорії права суб'єкт права – це особа (фізична і юридична), що за законом володіє здатністю мати

і реалізовувати безпосередньо, або через представника, права та юридичні обов'язки (тобто правосуб'єктність)» [321, с. 681].

Зауважимо, що крім існування наукових понять (приклад якого ми вище навели), у національному законодавстві наразі сформовано напрочуд багато визначень, спрямованих на закріплення юридичного статусу окремих «суб'єктів» правових відносин. Так, чинна база законодавства містить понад 570 термінів, до складу назв яких входить слово «суб'єкт».

Наприклад, законодавством унормовано: поняття «суб'єкт кримінального правопорушення», яким є «фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [144, ст. 18]; поняття «суб'єкт надання адміністративної послуги», яким визнано: «орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги» [221, ст. 1].

З наведених прикладів випливає, що законодавець, формуючи визначення, намагається діяти шляхом перелічування в ньому всіх відповідних осіб або виділити й закріпити найважливіші ознаки їх правосуб'єктності.

У контексті нашого дослідження з усіх термінів, представлених у базі законодавства, найбільший інтерес для нас наразі становить визначення поняття «суб'єкт права». Його зміст розкрито в Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 11 грудня 2013 року № 1290/2013 «Про встановлення правил участі в Рамковій програмі з наукових досліджень та інновацій “Горизонт 2020”» (2014–2020) та розширення її результатів і про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 1906/2006». Згідно із зазначеним документом, «суб'єктами права» є будь-яка фізична особа або будь-яка юридична особа, яку «створено та визнано як таку на підставі національного права, права Союзу або міжнародного права, яка може бути учасником

правовідносин і, діючи від свого імені, здійснювати права та виконувати обов'язки» [267, п. 13 ч. 1 ст. 2].

Наведене визначення видається найбільш широким за своїм змістом, адже воно охоплює найбільшу категорію осіб. Причому основними ознаками таких осіб залишається їх здатність брати участь у правовідносинах, у яких вони можуть реалізувати власні права та виконувати відповідні обов'язки. З цього приводу варто звернути увагу на те, що перелічені ознаки повністю відповідають сутності і змісту такої правової категорії, як «правосуб'єктність».

Водночас чинне законодавство, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кодекс адміністративного судочинства України, ідентифікують певну сукупність «суб'єктів», які беруть участь у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення.

Так, КУпАП у ст. 213 «Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення» наводить таких суб'єктів: «1) адміністративні комісії при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; 2) виконавчі комітети (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад та їх посадові особи, уповноважені на те цим Кодексом; 4) районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді), а у випадках, передбачених цим Кодексом, місцеві адміністративні та господарські суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд; 5) органи Національної поліції, органи державних інспекцій та інші органи (посадові особи), уповноваженими на те цим Кодексом» [112].

З огляду на те, що КУпАП у ст. 213 не наводить вичерпного переліку, систему органів, уповноважених на розгляд справи, можна вважати відкритою. Водночас, говорячи про «інші органи», КУпАП наразі передбачає доволі об'ємний перелік. Наприклад, цьому списку присвячена вся глава 17 розділу III цього Кодексу (ст. 218–244²⁴).

У главі 21 КУпАП також визначено осіб, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення, а саме: особа, яку притягують до адміністративної відповідальності; потерпілий; представники та законні представники; захисник; свідок; експерт; перекладач.

Звернемо увагу на те, що структурна побудова КУпАП фактично поділяє всіх суб'єктів провадженні в справі про адміністративне правопорушення на дві великі групи. Перша – це органи уповноважені розглядати відповідні справи, а друга – особи, які беруть у них участь. Причому перша група сформована шляхом перерахування, у ній вказуються конкретні органи або посадові особи. Натомість друга група формується шляхом визначення певних ролей особи в правовідносинах і закріплення сукупності прав та обов'язків, що їм відповідають. Безпосередньо про осіб, які можуть набувати відповідного статусу, у Кодексі не йдеться.

КАС України також характеризує суб'єктів, які беруть участь у справах про адміністративні правопорушення, але зосереджується вже суто на *судовому* провадженні. Крім того, цей нормативно-правовий акт використовує дещо інший підхід, поділяючи відповідних суб'єктів на більшу кількість деталізованих груп. Зокрема, у КАС України йдеться про: 1) відповідні суди та суддів; 2) сторони адміністративного процесу (позивач, відповідач, треті особи) та їх представників; 3) інших осіб (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач) [108]. Зауважимо, що наведений список, на наш погляд, навряд чи є вичерпним і вочевидь може бути уточнений. Так, наприклад, в адміністративному судочинстві може брати участь прокурор, який здатен реалізовувати якісно різні функції, фактично реалізуючи різні процесуальні ролі (позивача, представника інтересів держави тощо).

Зіставлення списку суб'єктів, наведених у КУпАП та КАС України, дає змогу стверджувати, що вони різняться між собою. Проте стосовно осіб, які

не забезпечують провадження справи, обидва кодекси використовують один і той самий прийом: окреслюють особливості відносин, у які вступає кожен учасник провадження, права та обов'язки таких осіб, а також умови, за яких особи можуть набути відповідного правового статусу. Така особливість щодо визначення суб'єктів дозволяє нотаріусу набувати різних ролей у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення (особа, яку притягають до адміністративної відповідальності; відповідач; позивач, свідок).

Резюмуючи викладене, ураховуючи окреслені особливості категорії «суб'єкт», а також те, що нотаріус у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення здатен відігравати ролі різних «суб'єктів», видається доцільним розглянути особливості його правового статусу в провадженні під особливим кутом, не стільки зосереджуючись на відповідному процесі чи процедурі (як певних послідовностях дій), скільки вивчаючи відносини сукупності «суб'єктів» відповідного провадження саме через особливості правосуб'єктності нотаріуса.

У цьому контексті варто зауважити, що суб'єктам провадження в справах про адміністративні правопорушення присвячено чимало наукових напрацювань. Характеристики суб'єктів, що беруть участь в адміністративних провадженнях, адміністративно-деліктних відносинах, та особливості юрисдикції розглядали у своїх дослідженнях такі відомі науковці, як В. Авер'янов, Л. Анохін, О. Бандурка, О. Банчук, Ю. Битяк, В. Білоус, І. Бородін, А. Васильєв, І. Голосніченко, О. Горбач, В. Гошовський, І. Грибок, Е. Демський, О. Джафарова, Є. Додін, О. Дугенець, Р. Калюжний, М. Ковалів, Л. Коваль, І. Коліушко, А. Колодій, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Копейчиков, С. Короєд, С. Кузніченко, О. Кузьменко, І. Личенко, В. Лорія, М. Лошицький, Д. Лук'янець, С. Махіна, Р. Миронюк, О. Негодченко, В. Опришко, О. Остапенко, О. Пабат, В. Перепелюк, С. Петков, А. Подоляка, Т. Проценко, В. Рядінська, І. Сіліч, М. Смокович, О. Соколова, В. Сорокін, М. Тищенко, Г. Тоноян, М. Цвік,

С. Шатрава, В. Шкарупа, А. Школик, Г. Шевчук, Ю. Шемшученко, І. Шопіна та багато інших.

З порівняно нових наукових напрацювань, які стосуються виявлення особливостей суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення, можна згадати, наприклад: *підручник* «Адміністративне право України. Повний курс» (В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та інші, 2018 р.); *дисертаційне дослідження* «Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування» (О. Панасюк, 2021 р.); *наукові статті* «Суб'єкти, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення: поняття та види» (С. Василів, 2016 р.), «Суб'єкти адміністративних проваджень в конфліктному та неконфліктному адміністративному провадженні» (М. Міхеєв, 2021 р.), «Суб'єкти адміністративно-деліктних відносин» (Н. Павловська, 2022 р.) тощо.

Аналізуючи фахову літературу, яка стосується вивчення характеристик суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення, слід зауважити, що переважна більшість наукових розвідок спрямована на узагальнений розгляд усієї сукупності відповідних «суб'єктів». Стосовно досліджень, присвячених саме нотаріусам (у статусі таких суб'єктів), то їх кількість на сьогодні потребує збільшення.

Водночас варто наголосити на тому, що розв'язання справ про адміністративні правопорушення є не лише науково-теоретичною, а й складною практичною проблемою. Підтвердженням цього слугують, наприклад, відомості, наведені 2022 року Н. Павловською. Дослідниця з посиланням на дані Єдиного державного реєстру судових рішень та статистику Верховного Суду, вказує на те, що «протягом 2019–2022 рр. з 89 тис. розглянутих справ про адміністративні правопорушення (делікти) скасовано й змінено постанови суду першої інстанції у 45 тис. випадків, що становить 50,02 %» [194, с. 270]. Вчена не повідомляє, чи наведені дані були нею додатково статистично опрацьовані, чи містились у вихідних офіційних

звітах. І звісно ж зрозуміло, що з усієї названої сукупності справ ті, що стосуються нотаріусів, займають лише невелику частку. Але в будь-якому разі представлені показники свідчать про те, що якість адміністративного правосуддя в умовах сьогодення можна та необхідно підвищувати. У контексті такої роботи змістове вивчення особливостей суб'єктів відповідних проваджень без сумніву сприятиме загальному покращенню наявної ситуації щодо якості правосуддя на майбутнє.

Цікаво, що на початку 2000-х рр. наукове товариство оцінювало інститут «суб'єктів» адміністративного процесу як доволі повно досліджений [199, с. 159–184]. Натомість сучасні дослідники здебільшого змінили свою думку щодо цього питання.

Так, уже 2016 року, вивчаючи сутність поняття «суб'єкт», С. Василів зауважує: «Особливу увагу в сучасній науці адміністративного права привертають проблеми системи суб'єктів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, та розподілу повноважень з розгляду справ про адміністративні правопорушення між окремими суб'єктами, посадовими особами цих суб'єктів. Значущості це питання набуло в контексті адміністративної реформи в Україні й оновлення адміністративно-деліктного (проступкового) законодавства» [31, с. 40].

Згодом, 2019 року, О. Бандурка стверджує, що увага вчених-адміністративістів до системи суб'єктів адміністративного процесу завжди була підвищеною, оскільки ця система є рухливою та зумовлює зміни статусу кожного суб'єкта. Суттєва різноманітність адміністративно-процесуальної діяльності передбачає значну кількість її суб'єктів [13, с. 106].

Отже, рухливість національного законодавства нашої молоді держави, її розвиток і поступове вдосконалення (обумовлені позбавленням від радянського «спадку» та рухом до демократизації) спонукають до проведення нових наукових розвідок щодо змісту суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Порівняно нещодавно (2021 року) М. Міхеєв у своєму дослідженні дійшов висновку про те, що вказані нами тенденції не втратили актуальності донині. Науковець стверджує, що сучасний стан реалізації неконфліктних і конфліктних проваджень щодо аналізу та вирішення адміністративних справ фізичних та юридичних осіб вирізняється непорядкованістю і фрагментарністю. Це також стосується понять учасників таких адміністративних проваджень, адже одних і тих самих учасників можуть іменувати по-різному [181].

Таким чином, проблематику суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення не можна вважати достатньо вивченою як загалом, так і стосовно суб'єктності, яку нотаріус має в таких відносинах. Саме такий стан сучасної правової науки обґрунтовує актуальність нашого дослідження.

Продовжити наше дослідження варто розглядом класифікацій суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення. З цього приводу передусім варто зазначити, що всі особи, які можуть долучатись до таких проваджень, незалежно від їх форм, обсягу прав та обов'язків осіб, що беруть у них участь, є суб'єктами провадження. Отже, суб'єкт – це узагальнююча категорія.

Проте в професійній літературі осіб, які беруть участь в адміністративному провадженні, називають не лише суб'єктами адміністративного процесу, а й учасниками адміністративного процесу [181, с. 55]. Причому, категорія «учасник», представлена як в актах законодавства, так і в науковій фаховій літературі, вживається не лише як синонім до поняття «суб'єкт», а може бути наділена самостійним додатковим уточнюючим змістом (наприклад, як це реалізовано в ст. 61 КАС України, де йдеться про визначення «інших учасників судового процесу»).

Правники-адміністративісти поняття «учасник» традиційно тлумачать як більш вузьке порівняно з категорією «суб'єкт» («суб'єкт» у такому разі

постає родовим поняттям, а «учасник» – похідним від нього або певною частиною цілого).

Для того, щоб пояснити таке ставлення, варто навести, наприклад, думку М. Тищенко щодо цього питання. Порівнюючи поняття «суб'єкт» та «учасник», вчений стверджує, що суб'єктами адміністративного процесу є учасники адміністративного процесу, які реалізують у процесі адміністративно-процесуальної діяльності свій процесуальний статус з метою захисту своїх прав і законних інтересів чи прав і законних інтересів осіб, яких вони представляють, колективів громадян та організацій, а також з метою сприяння здійсненню процесу та лідируючі суб'єкти адміністративного процесу, що діють з метою ведення процесу, та здатні самі на державно-владній основі приймати рішення по справі [14, с. 29].

Отже, термін «суб'єкт адміністративного провадження» об'єднує в собі і «учасників адміністративного провадження», і «лідируючих у провадженні суб'єктів», до яких можна віднести «суб'єктів» адміністративної юрисдикції. Останні охоплюють «уповноважені органи (посадових осіб) публічної влади, суд (суддів) (у частині вирішення справ про адміністративні правопорушення), органи й структури місцевого самоврядування» [106, с. 156].

Таким чином, розглядаючи співвідношення понять «суб'єкт» та «учасник», доходимо висновку, який підтверджує спостереження, зроблені нами ще на початку розгляду теми дослідження. Зокрема, можемо аргументовано стверджувати, що всіх «суб'єктів» проваджень у справах про адміністративні правопорушення можна поділити на дві групи: 1) ті, що забезпечують реалізацію провадження в справі; 2) ті, що беруть участь у провадженні не будучи наділеними державно-владними повноваженнями.

Водночас аналіз законодавства дозволяє виокремити три групи «суб'єктів», які беруть участь у провадженні в справах про адміністративні правопорушення. Така класифікація є поширеною в навчально-науковій правничій літературі. У своїх роботах її наводить, наприклад, вже згаданий

нами М. Ковалів: «За характером процесуального статусу суб'єктів ... провадження можна поділити на три групи: 1) суб'єкти, що вирішують справу (суб'єкти юрисдикції); 2) суб'єкти, стосовно яких вирішується справа (зацікавлені суб'єкти); 3) допоміжні учасники провадження (незацікавлені суб'єкти)» [106, с. 155]. Означена класифікація, на наш погляд, найбільше з усіх наявних наближена до змісту правових норм, закріплених у КАС України.

Натомість Е. Демський за ознакою функціонального призначення виокремлює чотири групи учасників адміністративних проваджень. До них належать: 1) особи (органи), які розглядають і вирішують адміністративні справи; 2) особи, які обстоюють в адміністративному процесі особисті права та законні інтереси; 3) особи, які представляють і захищають інтереси інших осіб; 4) особи, які сприяють адміністративним провадженням [71, с. 80]. Наведений варіант групування, як і попередня класифікація, також спирається на зміст КАС України. Але у своєму підході автор значно більшу увагу приділяє особам, які мають захищати інтереси інших учасників провадження, що безперечно є позитивним в контексті демократизації.

У науковій літературі наявні й більш розгалужені класифікації. Наприклад, В. Колпаков запропонував розрізнити п'ять груп суб'єктів, що беруть участь в адміністративному процесі, а саме: «1) громадяни; 2) виконавчо-розпорядчі органи та структурні частини їх апарату; 3) об'єднання громадян та їх органи, а також органи самоорганізації населення, що мають адміністративно-процесуальну правосуб'єктність; 4) державні службовці, службовці органів місцевого самоврядування, посадові особи, наділені адміністративно-процесуальними правами та обов'язками; 5) інші державні органи та їх посадові особи» [123, с. 369]. На нашу думку, така розширена, детальна класифікація більше підходить для роботи з адміністративним процесом як явищем, що охоплює одразу конфліктні й неконфліктні провадження, ніж для вивчення особливостей

проваджень виключно в правах про адміністративні правопорушення (тобто пов'язані з деліктом).

Наразі ми навели далеко не всі наявні класифікації. Частина незгаданих нами наукових підходів, зокрема, базується на подрібненні окремих великих груб «суб'єктів» за додатковими важливими ознаками. Так, наприклад, об'ємну категорію осіб, що вирішують справу, можна поділити на дрібніші групи. Так, у фаховій науковій і навчальній літературі можна зустріти розподіл на: «1) суб'єктів, які розслідують справу та складають протокол; 2) суб'єктів, які розглядають і приймають рішення в справі» [196]. Варто наголосити, що в окремих випадках зазначені суб'єкти можуть не збігатися.

Наведений приклад демонструє неоднорідність суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за додатковими ознаками навіть у межах однієї класифікаційної групи. Так, лідируючі суб'єкти провадження додатково можуть характеризуватись: ознакою гілки влади, до якої належать (судова або виконавча); такими ознаками, як компетенція та юрисдикція окремого органу. Останні, на нашу думку, варто розглянути більш докладно.

З цього приводу в енциклопедичних джерелах ідеться, що слово «компетенція» походить від латинського *competentia*, яке утворене від *compeete* – взаємно прагну; відповідаю, підходжу [49].

Тлумачення поняття «компетенція», зокрема, можна знайти у «Великому енциклопедичному юридичному словнику», згідно з яким це – сукупність юридично встановлених повноважень (прав та обов'язків) публічно-владних органів (органів державної влади та органів місцевого самоврядування), посадових осіб; коло питань, з яких вони мають право приймати рішення [36, с. 388]. Отже, компетенція є ознакою, яка характеризує певний орган (структуру влади або громадськості), окреслює його повноваження, визначає те, що він може робити.

Водночас КУпАП оперує поняттям «підвідомчість», а не категорією «компетенція». Глава 17 цього Кодексу присвячена підвідомчості справ про

адміністративні правопорушення. Така особливість змусила науковців шукати пояснення співвідношенню понять «компетенція» та «підвідомчість».

З цього приводу А. Комзюк стверджує, що встановлення підвідомчості – це «розмежування компетенції між органами (посадовими особами)» [2, с. 47].

З огляду на зазначене, можна констатувати, що науковці прагнуть визначати одне поняття шляхом застосування іншого, а також розглядати одне з них, як складову іншого. Отже, категорії «компетенція» та «підвідомчість» тісно пов'язані між собою.

Характеризуючи підвідомчість, О. Панасюк стверджує: «підвідомчість справ про адміністративні правопорушення зазвичай пов'язана з конкретною спеціалізацією відповідного суб'єкта та є доволі вузькою» [197, с. 334].

Водночас Е. Демський визначає підвідомчість як розмежування компетенції в системі відносин між різними органами адміністративно-деліктної юрисдикції щодо розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення на підставі і в межах закону та притягнення винуватих осіб до адміністративної відповідальності [71, с. 437–438].

Узагальнюючи погляди різних науковців, ми схилиємося до того, що компетенція – це передусім характеристика суб'єкта, а підвідомчість – ознака тієї сукупності справ, які суб'єкт може вирішувати.

Варто наголосити, що поняттям «підвідомчість» оперує саме КУпАП. Причому серед органів, у підвідомчості яких знаходяться відповідні справи, цим Кодексом, крім інших суб'єктів, зазначено також: районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді) (ст. 221); місцеві господарські й адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд (ст. 221⁻¹) [112]. Натомість КАС України оперує поняттям «юрисдикція», яке безпосередньо пов'язане із судовою владою.

Становлення поняття «адміністративна юрисдикція» та його сутність досліджував, наприклад, такий відомий вчений, як В. Бевзенко. 2013 року науковець запропонував розглядати адміністративну юрисдикцію як:

«міжгалузевий правовий інститут (зокрема інститут адміністративного й адміністративного процесуального права), за допомогою якого адміністративними судами здійснюється ідентифікація (визначення) належних до їх компетенції публічно-правових спорів» [19, с. 193].

Наразі адміністративній юрисдикції судів повністю присвячена глава 2 КАС України. Цим Кодексом, зокрема, унормовується: «§ 1. Предметна юрисдикція; § 2. Інстанційна юрисдикція; § 3. Територіальна юрисдикція (підсудність)» [108].

Оскільки чинне законодавство окремо використовує терміни «підвідомчість» (у КУпАП стосовно органів публічної влади) та «юрисдикція» (у КАС України стосовно судів), то ці терміни не варто повністю ототожнювати. Навіть урахувавши те, що обидва поняття стосуються впорядкування компетенції «лідуючих суб'єктів» у провадженні в справах про адміністративні правопорушення і мають дещо схожу основу за ознаками предметності й територіальності.

Наведений приклад із «підвідомчістю» та «юрисдикцією» дозволяє констатувати, що в начебто однорідних за класифікацією групах «суб'єктів» (наприклад, лідируючі суб'єкти) існують додаткові особливості. Те саме прослідковується також і в інших наведених вище прикладах. Своєю чергою, такий стан речей обґрунтовує доцільність проведення пошуку особливостей і в правовому статусі нотаріуса, який він має у відповідних провадженнях.

Так, у провадженні в справах про адміністративні правопорушення нотаріус (згідно з термінологією КУпАП) може набувати статусу особи, яка притягається до адміністративної відповідальності». Відповідно ж КАС України аналогічна роль буде називатись «відповідач». Для характеризування цих двох правових статусів ми будемо спиратись на ознаки правосуб'єктності.

На сьогодні зміст терміна «правосуб'єктність» на рівні національного законодавства не визначено. Наразі це суто науково-теоретичне поняття. Проте тлумачення сутності цієї категорії, на відміну від її окремих ознак,

навряд чи можна назвати дискусійною. Це дає нам можливість окреслити зміст визначення не вдаючись до аналізу фахової літератури. Так, правосуб'єктність (або праводієдатність) – це здатність будь-якої особи бути суб'єктом права.

Правосуб'єктністю (яка охоплює правоздатність і дієдатність) наділені як суб'єкти матеріальних адміністративно-правових відносин, так і суб'єкти процесуальних адміністративно-правових відносин. Правоздатність – це здатність суб'єкта мати права та обов'язки. Дієдатність – це здатність суб'єкта самостійно, свідомими діями реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки [106, с. 154].

Правоздатність особи набувається незалежно від того, чи вступає вона в реальні правовідносини, чи вже перебуває в них. Натомість дієдатність реалізується виключно в разі, коли правовідносини розпочато. Таким чином, правоздатність можна розцінювати як базову основу дієдатності.

З наведеного витікає, що будучи особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, нотаріус фактично вступає в правовідносини, у яких має реалізувати власну «дієдатність». «Правоздатність» нотаріуса при цьому сформована його професійним статусом – повноваженнями, правами та обов'язками, унормованими Законом України «Про нотаріат», іншими актами законодавства, що регламентують його професійну діяльність, а також кодексами, законами та підзаконними актами, які врегульовують особливості адміністративної відповідальності та процесу.

З цього приводу в ст. 268 КУпАП йдеться про те, що особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; під час розгляду справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою та користуватися послугами перекладача, якщо не

володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову в справі [112].

Зазначена стаття КУпАП жодним чином не вказує на те, яким чином набуваються перелічені в ній права (виняток становлять норми, які регламентують вимоги щодо присутності особи під час розгляду справи). З огляду на зазначене, можна припустити, що дієздатність нотаріуса як особи, що притягається до адміністративної відповідальності, базується на його *професійній* правоздатності. Підтвердженням цього положення є логічний причинно-наслідковий зв'язок, адже нотаріус для того, аби вчинити адміністративне правопорушення, спочатку повинен стати нотаріусом.

Додатковим аргументом на користь сформульованого висновку щодо саме професійної природи правосуб'єктності нотаріуса є також те, що інші органи, які забезпечують провадження в справах про адміністративні правопорушення, визначаються КУпАП з урахуванням їх вузької підвідомчості. Тобто їх правосуб'єктність також має професійну природу. Отже, ознака професійної диференціації може сприйматись як загальна для більшості суб'єктів позасудового провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Таким чином, правовий статус нотаріуса в справах про адміністративні правопорушення як свідка, безперечно, ґрунтується на професійній правосуб'єктності. Причому це стосується правовідносин, що реалізуються і в позасудовому, і в судовому порядку.

Дещо інша ситуація спостерігається в разі, коли нотаріус набуває статусу позивача або відповідача, які в судовому адміністративному провадженні визначено КАС України.

Наразі зміст норм КАС України, на наш погляд, не дає змоги чітко ідентифікувати природу набуття правосуб'єктності нотаріусом як учасником відповідного провадження. Адже КАС України оперує поняттям «адміністративна процесуальна правосуб'єктність», яке не може бути

повністю ототожене із загальною правосуб'єктністю особи та є вужчим за своїм змістом.

Так, у ст. 43 КАС України зазначено: «1. Здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (*адміністративна процесуальна правоздатність*) визнається за громадянами України, ... органами державної влади, іншими державними органами, ... їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами), 2. Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (*адміністративна процесуальна дієздатність*), належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, 3. ... органам державної влади, іншим державним органам, ... їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам)» [108].

Таким чином, КАС України розглядає адміністративну процесуальну правоздатність як загальну ознаку відповідних суб'єктів – учасників провадження, викладаючи причому їх перелік одним списком (ч. 1 ст. 43). Натомість адміністративну процесуальну дієздатність КАС України розмежовує, поділяючи всіх учасників на дві групи осіб. Одна з них охоплює фізичних осіб (ч. 2 ст. 43), а остання – всіх інших учасників (ч. 3 ст. 43).

Належність нотаріусів саме до останньої групи осіб, які набувають свою правосуб'єктність у зв'язку із професійною діяльністю, начебто не викликає сумнівів. Проте в практиці адміністративного судочинства зовсім не виключеними є випадки, коли спір про право пов'язаний саме із відстоюванням нотаріусом власного професійного статусу та можливості займатися професійною діяльністю. Вірогідними є випадки, коли нотаріус вважає, що відповідні органи незаконно позбавляють його права здійснювати нотаріальні дії, тобто фактично позбавляють належних професійних прав і статусу. Причому, попри те, що частина нотаріусів є самозайнятими особами

(приватні нотаріуси), такий судовий спір не буде стосуватися трудових відносин.

З огляду на викладене вище, постає питання стосовно того, на підставі якої правосуб'єктності нотаріус має обстоювати власні права в суді. Імовірно, йдеться про правосуб'єктність фізичної особи громадянина.

Таким чином, правосуб'єктність нотаріуса варто розглядати як складну структуру, що складається з константи – прав та обов'язків фізичної особи громадянина, а також зі здобутих професійних компетенцій (професійних прав та обов'язків). Тому в судових провадженнях у справах про адміністративні правопорушення нотаріусу завжди будуть притаманні ознаки правосуб'єктності громадянина як характеристики більш високого порядку. Отже, участь нотаріуса у відповідних провадженнях (як у статусі відповідача, так і в ролі позивача) завжди базується на його громадянській правосуб'єктності.

Схарактеризовані нами особливості правовідносин витікають з правового статусу нотаріусів як осіб, яким державою делеговані певні повноваження. У цьому контексті варто наголосити, що в чинному законодавстві, зокрема в КУпАП, виділено окремі групи суб'єктів, які мають особливості свого правового статусу, а отже, правосуб'єктності. Це, наприклад: неповнолітні (ст. 13); посадові особи (ст. 14); власники (співвласники) транспортних засобів (ст. 14¹); військовослужбовці та інші особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів (ст. 15). Попри те, що інститут приватних нотаріусів унормований в законодавстві України вже близько 30 років, КУпАП не виокремлює серед осіб, які здатні нести адміністративну відповідальність, суб'єктів з делегованими державою повноваженнями як окрему категорію. Водночас у ст. 4 КАС України йдеться про сторони та суб'єктів, які є особами, що забезпечують виконання делегованих повноважень. Отже, правосуб'єктність приватних нотаріусів можна розглядати як таку, що в сучасному законодавстві про адміністративні

правопорушення належним чином неунормована на рівні матеріальних норм, але має певне унормування на процесуальному рівні.

Вивчення особливостей правового статусу нотаріуса в правовідносинах з іншими «суб'єктами» провадження в справах про адміністративні правопорушення дозволяє дійти таких висновків та обґрунтувати засновані на них рекомендації.

1. У межах дослідження доведено, що провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса реалізуються в спосіб судового та позасудового вирішення, що обґрунтовує те різноманіття ролей, які здатен відігравати нотаріус у таких провадженнях. Так, у судовому провадженні нотаріус здатен набувати статусу відповідача, позивача або свідка; у позасудовому – особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, та свідка. Причому загальний перелік суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення в обох випадках не збігається. Цей факт спонукає розглядати правовий статус суб'єктів проваджень у справах про адміністративні правопорушення як комплексну узагальнюючу категорію.

2. Поняття «суб'єкт провадження в справах про адміністративні правопорушення» на сьогодні не має термінологічного визначення в чинному законодавстві. Сутність означеної категорії пояснюється науково-теоретичними визначеннями, які формуються науковцями залежно від мети й контексту їх наукових розвідок. Спираючись на відомості, викладені в нашому дослідженні, можна сформулювати авторське визначення, яке врахує здобуті результати наукової роботи. Так, суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення можна розглядати як узагальнюючу категорію, яка охоплює широке коло різноманітних осіб, що, з огляду на їх правосуб'єктність, здатні брати участь у провадженнях (у судовий або позасудовий спосіб) у справах про адміністративні правопорушення з метою захисту або сприяння захисту прав та інтересів учасників провадження, реалізації функцій держави щодо підтримання належного правопорядку.

3. Нотаріус як суб'єкт провадження в справах про адміністративні правопорушення має складну структуру правосуб'єктності, яка означена: професійним статусом (зокрема як особи, якій делеговано повноваження державою); правовим статусом суб'єкта притягнення до адміністративної відповідальності. Крім того, за ознакою правосуб'єктності нотаріуса ознаки його правового статусу можна поділити на випадки, коли:

- 1) правосуб'єктність нотаріуса базується на правах громадянина – нотаріус знаходиться в ролі відповідача або позивача в судовому адміністративному провадженні;
- 2) правосуб'єктність нотаріуса базується на професійних компетенціях нотаріуса, сформованих сукупністю актів законодавства: у позасудовому провадженні це – роль особи, яку притягують до адміністративної відповідальності; у судовому та позасудовому провадженнях це – роль свідка.

4. У процесі дослідження виявлено, що особливості професійного статусу нотаріусів як осіб зі складною структурою правосуб'єктності, наділених державою делегованими повноваженнями, недостатньо унормовані на рівні матеріальних норм у сучасному законодавстві про адміністративну відповідальність. З метою виправлення виявленого недоліку пропонуємо внести зміни до ст. 14 КУпАП, виклавши її в такому вигляді:

«Стаття 14. Відповідальність посадових осіб та осіб, наділених державою делегованими повноваженнями

Посадові особи та особи, наділені державою делегованими повноваженнями, підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків».

Висновки до розділу 2

Дослідження особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріусів дозволило дійти таких висновків.

1. Нотаріат України наразі характеризується такими особливостями: 1) широкий перелік суб'єктів (осіб) з різноманітним правовим статусом, які задіяні у виконанні нотаріальної діяльності або можуть самостійно здійснювати нотаріальні дії; 2) нотаріуси як обов'язкові учасники специфічних видів діяльності держави, наприклад, фінансового моніторингу; 3) нотаріат наділений професійним самоврядуванням, у межах якого формує власні (внутрішні) нормативні вимоги, зокрема як засновані на національному законодавстві, так і вироблені з урахуванням відповідних міжнародних напрацювань.

2. З метою вдосконалення протидії правопорушенням у сфері діяльності нотаріату шляхом забезпечення ефективної адміністративної відповідальності підстави такої відповідальності доцільно розглядати як систему складників правового механізму, яким забезпечується застосування стягнень до нотаріусів та інших осіб, діяльність яких пов'язана з реалізацією завдань нотаріату, у разі вчинення (допущення) такими суб'єктами правопорушень у процесі своєї професійної діяльності, за які не застосовується кримінальна або цивільна відповідальність.

3. Унормування адміністративної відповідальності нотаріусів має низку недоліків, що перешкоджають її ефективному застосуванню: 1) не всі суспільно небезпечні дії (бездіяльність) нотаріусів (та інших відповідних осіб) належним чином схарактеризовані нормами законів (деякі не мають чітких визначень або належних санкцій); 2) норми щодо реалізації адміністративної відповідальності нотаріусів викладено в нормативно-правових актах, різних як за сферою застосування, так і за видавцем (сукупність таких актів і норм навряд чи можна вважати зручно систематизованою); 3) систематизації адміністративної відповідальності

нотаріусів заважає, зокрема, те, що деякі правопорушення передбачають широкий перелік суб'єктів, де нотаріуси є лише одним з таких суб'єктів, до того ж не завжди очевидним (наприклад, як у випадку з корупційними правопорушеннями); 4) складна система норм не полегшує диференціацію адміністративної відповідальності від інших видів відповідальності нотаріусів (наприклад, кримінальної чи дисциплінарної).

4. Для визначення структури інкорпорованого документа щодо викладення правової відповідальності нотаріусів пропонуємо взяти за основу класифікацію, засновану на результатах цього дослідження, та послідовно викласти кримінальну, цивільну, адміністративну, дисциплінарну відповідальність нотаріуса в кожній з таких груп: 1) правова відповідальність нотаріуса як державного реєстратора; 2) правова відповідальність нотаріуса як суб'єкта фінансового моніторингу; 3) правова відповідальність нотаріуса за корупційні правопорушення; 4) правова відповідальність нотаріуса за розголошення нотаріальної таємниці; 5) правова відповідальність за порушення вимог професійної етики нотаріальної діяльності; 6) правова відповідальність за недодержання вимог щодо здійснення нотаріальної діяльності; 7) правова відповідальність нотаріуса за недодержання інших вимог законодавства (у сфері податків, правил пожежної безпеки, трудових відносин тощо); 8) правова відповідальність нотаріуса за порушення обмежень і вимог, унормованих правовим режимом воєнного стану.

5. Доведено, що провадженню в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса притаманні такі особливості:

- можливість вирішення справи про адміністративне правопорушення нотаріуса в судовому та позасудовому порядку;

- наявністю підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність і компетенцію суб'єктів влади й недержавних суб'єктів, що забезпечують провадження та беруть у ньому участь на різних його стадіях та етапах;

– рішення суду можуть бути підставами для застосування адміністративних стягнень (наприклад, у вигляді позбавлення нотаріуса спеціального професійного права), які потребують реалізації відповідного провадження.

6. Доведено, що провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса реалізуються в спосіб судового та позасудового вирішення, що обґрунтовує різноманіття ролей, які здатен відігравати нотаріус у таких провадженнях: у судовому провадженні нотаріус здатен набувати статусу відповідача, позивача або свідка; у позасудовому – особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, та свідка. Причому загальний перелік суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення в обох випадках не збігається. Цей факт спонукає розглядати правовий статус суб'єктів проваджень у справах про адміністративні правопорушення як комплексну узагальнюючу категорію.

7. Нотаріус як суб'єкт провадження в справах про адміністративні правопорушення має складну структуру правосуб'єктності, яка означена: професійним статусом (зокрема як особи, якій делеговано повноваження державою); правовим статусом суб'єкта притягнення до адміністративної відповідальності. Крім того, за ознакою правосуб'єктності нотаріуса ознаки його правового статусу можна поділити на випадки, коли: 1) правосуб'єктність нотаріуса базується на правах громадянина – нотаріус знаходиться в ролі відповідача або позивача в судовому адміністративному провадженні; 2) правосуб'єктність нотаріуса базується на професійних компетенціях нотаріуса, сформованих сукупністю актів законодавства: у позасудовому провадженні це – роль особи, яку притягують до адміністративної відповідальності; у судовому та позасудовому провадженнях це – роль свідка.

8. Наголошено, що особливості професійного статусу нотаріусів як осіб зі складною структурою правосуб'єктності, наділених державою делегованими повноваженнями, недостатньо унормовані на рівні

матеріальних норм у сучасному законодавстві про адміністративну відповідальність. З метою виправлення виявленого недоліку пропонуємо внести зміни до ст. 14 КУпАП, виклавши її в такому вигляді:

«Стаття 14. Відповідальність посадових осіб та осіб, наділених державою делегованими повноваженнями

Посадові особи та особи, наділені державою делегованими повноваженнями, підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків»».

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДСТАВ, ЗМІСТУ ТА ПРОЦЕДУР АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА

3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса та можливість його адаптації до національної правової системи

На сьогодні спостерігається активне прагнення вітчизняного інституту нотаріату України приєднатися до міжнародної та європейської нотаріальної спільноти, що передбачає опрацювання та впровадження в національну правову систему правового регулювання діяльності органів нотаріату зарубіжних країн, зокрема в частині притягнення останніх до юридичної відповідальності під час реалізації нотаріальної діяльності, що в подальшому повинно сприяти адаптації до національної правової системи.

Розгляд питання щодо зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса доцільно здійснити через призму міжнародного досвіду діяльності нотаріату. На важливість досліджуваного питання звертали увагу науковці у своїх наукових статтях, монографіях та інших наукових працях. Так, Н. В. Ільєва наголошує на тому, що прагнення національного нотаріату України до вступу в міжнародну та європейську нотаріальну спільноту передбачає необхідність вивчення та адаптацію позитивного досвіду щодо правового регулювання організації та функціонування нотаріатів у зарубіжних країнах, зокрема юридичної відповідальності, що сприятиме глибшому розумінню тенденцій у розвитку правового регулювання вітчизняної нотаріальної системи [94, с. 151].

Г. А. Гулевська доводить, що, аналізуючи стан державного регулювання нотаріальної діяльності в зарубіжних країнах, слід брати до уваги класифікацію наявних у світі нотаріальних систем, які за критерієм

визнаного державою місця й ролі інституту нотаріату відповідно до превалюючої правової системи, можливо розподілити на систему державного регулювання нотаріальної діяльності в країнах «common law», де роль нотаріату незначна або зовсім відсутня, та країн «civil law», або латинської системи, у яких за нотаріатом визнана важлива роль одного з публічних інститутів та які об'єднані до Міжнародного союзу латинського нотаріату. З останньою групою тісно пов'язано виділення ще однієї підгрупи країн, які або наближаються до латинської системи нотаріату, або стали на шлях впровадження подібної системи, але повністю до неї не належать, оскільки їх законодавство та стан практики не зовсім відповідають фундаментальним принципам побудови й організації нотаріату (до цієї групи, належить й Україна) [68, с. 150–151]. Від визначених систем діяльності нотаріату залежить і правове регулювання притягнення останніх до відповідальності, оскільки саме держава регулює та встановлює відповідні правила, які визначають рівень відповідальності нотаріуса.

А. Г. Гуледза в межах монографічного дослідження наголосив, що перспективи розвитку нотаріату в Україні мають спиратися на накопичений світовий досвід і враховувати національні звичаї та ментальність українського народу. Новий реформований нотаріат як публічно-правовий інститут має забезпечити позасудову охорону й захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, територіальної громади, а також держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій, передбачених законом і заснований на єдиних принципах, формах і методах організації та здійснення нотаріальної діяльності, а також державного регулювання цієї діяльності [66, с. 158–159].

Водночас В. Г. Тищенко зазначає, що аналіз засад адміністративно-правового регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади окремих зарубіжних країн обумовлений низкою чинників. По-перше, перейняття позитивного досвіду в окресленій сфері сприятиме винайденню шляхів удосконалення чинного законодавства щодо організації нотаріальної

діяльності та розвитку ефективності реалізації юридичних зв'язків органів юстиції і нотаріату. По-друге, узгодженість вітчизняного законодавства з відповідними нормами іноземного права є запорукою належного функціонування нотаріату на міжнародному рівні, співпраці з органами публічної влади зарубіжних країн, а також пришвидшенню євроінтеграційних процесів нашої держави [292, с. 127]. У цьому контексті вчені наголошують на необхідності розгляду зарубіжного досвіду діяльності нотаріуса, що сприятиме покращенню правозастосовної практики в нашій державі.

Здійснюючи аналіз зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання та практичної реалізації функції державного контролю за нотаріальною діяльністю, О. А. Мартинюк доходить висновку, що необхідною умовою правової інтеграції як процесу об'єднання та взаємного пристосування національної та європейської правових систем відбувається з метою їх гармонізації та уніфікації. Вивчення позитивних і негативних аспектів реалізації контрольних механізмів в інших країнах є актуальним і важливим в умовах побудови в Україні власної моделі нотаріату та втілення в ній базових принципів латинського нотаріату [170, с. 181]. Через складову контрольної діяльності за нотаріальною діяльністю реалізується функція контролю, що передбачає безпосереднє дотримання вимог нотаріусами встановлених правил і процедур в їх діяльності, а за порушення яких можуть настати негативні наслідки для останніх у вигляді притягнення до юридичної відповідальності.

О.А. Мартинюк доводить, що імплементації правових норм у частині зарубіжного досвіду діяльності нотаріату та процедури контролю за їх діяльністю національне законодавство дозволить: по-перше, забезпечити незалежність і одночасно підконтрольність нотаріусів під час здійснення нотаріальних функцій; по-друге, розширити межі державного та корпоративного контролю за якістю надання нотаріальних послуг; по-третє, посилити правову безпеку громадян та юридичних осіб, зміцнити

правопорядок, підвищити стабільність правової системи; по-четверте, знизити державні витрати на функціонування системи гарантованої та необхідної правової допомоги громадянам і юридичним особам; по-п'яте, знизити кількість суперечок між сторонами цивільних правовідносин та зменшити навантаженість на судову систему; по-шосте, прискорити і спростити процедуру розгляду цивільних справ у судах унаслідок особливо високої доказової сили та фактичної безспірності нотаріальних актів тощо [170, с. 207].

Досліджуючи питання контролю за діяльністю нотаріуса в Україні за додержанням законодавства з питань надання адміністративних послуг, Е. В. Женеску виокремлює такі проблемні аспекти: недосконале законодавство України з питань контрольної діяльності нотаріуса; невизначеність повноважень, кола суб'єктів, що здійснюють контроль за діяльністю нотаріуса; відсутність регламенту щодо притягнення до відповідальності нотаріуса в разі прийняття неправомірних рішень, дій чи бездіяльності тощо [88, с. 165]. З метою вирішення зазначених проблемних питань науковець пропонує конкретні напрями, спрямовані на їх усунення, а саме: розроблення та прийняття Нотаріального процесуального кодексу України; внесення змін до законів України «Про адміністративні послуги», «Про нотаріат» щодо відображення механізму здійснення видів контролю (державного, судового, громадського) з питань надання нотаріусами адміністративних послуг тощо [88, с. 165].

Варто зазначити, що в європейському законодавстві закріплені не менш жорсткі правила щодо охорони нотаріальної таємниці. У більшості країн такі норми взяті за основу, однак існує і спеціальне законодавство, що охороняє нотаріальну таємницю та встановлює відповідальність за її порушення. У Франції, наприклад, норми дотримання нотаріальної таємниці є елементом професійної етики нотаріуса та прописані в Національному регламенті професії. Безпека клієнта є основоположним принципом роботи нотаріуса. Посвідчення документів, обмін кореспонденцією чи

конфіденційною інформацією в усній формі відбувається з додержанням цього принципу. У разі його недотримання на порушника (нотаріуса) чекає покарання у вигляді кримінального, цивільного та дисциплінарних стягнень [266]. Європейський законодавець, хоч і гарантує належний порядок дотримання нотаріальної таємниці, виступає за захист суспільного інтересу та загального блага. Професійна таємниця нотаріуса не є абсолютною: у випадках кримінального судочинства чи в разі вимоги норм закону нотаріус повинен розкрити зміст нотаріального запису. Однак і тут існують винятки, зокрема в Німеччині, де розголошення відомостей у судовому процесі вважається припустимим, якщо всі учасники посвідчення визнають звільнення нотаріуса від зобов'язань збереження таємниці. У Литві вимоги до нотаріальних бюро визначаються Міністром юстиції з урахуванням необхідності створення умов для збереження таємниці нотаріальних дій у приміщеннях бюро [266]. У зазначеному аспекті в європейських країнах законодавець іде шляхом забезпечення додержання професійної таємниці, а з іншої сторони встановлює та респондує юридичну відповідальність за її порушення.

У цьому контексті О. В. Білоскурська та М. Д. Федорчук вказують, що факт існування інституту нотаріальної таємниці слугує гарантією нотаріальної діяльності для нотаріуса, оскільки стає перешкодою для втручання з боку третіх осіб у професійну діяльність нотаріуса, та одночасно є одним з найвразливіших складових у діяльності нотаріату як суб'єкта захисту прав людини [22, с. 268]. Це зумовлено наявною прогалиною в нормах чинного законодавства щодо прямої вказівки на можливість застосування адміністративної чи кримінальної відповідальності за розголошення відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Вчені проголошують доцільним з метою попередження здійснення порушень нотаріальної таємниці та захисту прав людини на рівні законодавства передбачити норми юридичної відповідальності за порушення нотаріальної таємниці нотаріусом шляхом встановлення кримінальної та адміністративної

відповідальності, враховуючи ступінь завданої шкоди [22, с. 268]. Також доцільним є внесення змін і доповнень до чинного законодавства та встановлення юридичної відповідальності щодо інших правозобов'язаних суб'єктів, окрім нотаріусів, оскільки шкода, завдана клієнту неправомірним використанням відомостей, що є нотаріальною таємницею, не залежить від суб'єкта порушення [22, с. 268].

Варті уваги відповідні напрями запровадження міжнародного досвіду державного регулювання антикорупційної діяльності у сфері нотаріату, що сприяє виокремленню двох основних стратегій: вертикальної стратегії протидії корупції із швидким досягненням результату (сінгапурська або азіатська модель – представлені Сінгапуром, Японією, Південною Кореєю, Китайською Народною Республікою), що призводить не до повної ліквідації корупції, а до досягнення рівня, який вважається прийнятним для влади та суспільства; горизонтальну стратегію, орієнтовану на поступовість і базовану на антикорупційних стимулах, яка передбачає тривалу антикорупційну діяльність (шведська або скандинавська модель – представлені Швецією, Данією, Фінляндією, Нідерландами) [134].

На початку дослідження звертали увагу на існування у світовій практиці двох основних систем нотаріату – латинського та англосаксонського типу. До системи Міжнародного союзу латинського нотаріату, який об'єднує у своєму складі понад 50 нотаріатів, належать, зокрема, нотаріати Франції, Німеччини, Іспанії, Італії, Австрії, Швейцарії, Нідерландів, Латинської Америки, Японії [130, с. 101]. У системі латинського нотаріату нотаріус є незалежним представником держави, наділеним від її імені повноваженнями здійснювати нотаріальні дії, та одночасно несе особисту відповідальність за здійснення нотаріальних дій [130, с. 101–102].

Нотаріуси Італії є публічними офіційними особами. Нотаріат включено Міністром юстиції до правової системи Італії. Ведення справ нотаріусом становить складний процес, який передбачає інформування та консультації клієнтів щодо всіх правових наслідків вчиненої нотаріальної дії, а також про

інші правові механізми, які можуть бути застосовані для її результативнішої реалізації. Тому нотаріусів розглядають як «дружніх суддів», а документи, які засвідчуються нотаріусами, наділені особливою доказовою силою, і, як судові рішення, – виконавчою. Проставляючи печатку держави Італії поряд з підписами сторін на правочинах та інших документах, нотаріуси несуть відповідальність за професійне виконання своїх обов'язків, які передбачені законодавством Італії для вчинення такого виду нотаріальних дій. Ідеться про встановлення особи, фіксація дати, відповідність змісту зобов'язань дійсним намірам учасників нотаріальних дій тощо [20].

Водночас в Австралії контроль за діяльністю нотаріусів та їхнє притягнення до дисциплінарної відповідальності перебуває в компетенції Верховного суду штату або території та не здійснюється Товариством нотаріусів. Цей механізм контролю аналогічний тим, які застосовуються до адвокатів і сертифікованих юристів, та визначається Законом про професію юриста 2007 року. Суди встановлюють і схвалюють правила щодо регулярних перевірок компетентності нотаріусів. На рівні судів штатів і територій формуються спеціальні дисциплінарні комісії, які розглядають скарги та заяви про неправомірні дії чи невідповідність поведінці нотаріусів. Заходи дисциплінарної відповідальності можуть передбачати догану, нарахування штрафу, обов'язок пройти спеціальний курс навчання, призупинення діяльності, виключення з реєстру нотаріусів та позбавлення права займатися нотаріальною діяльністю [187].

У Швейцарії в контексті процедури притягнення нотаріусів до відповідальності в кантоні Юра прямий контроль здійснюється Департаментом юстиції та Нотаріальною палатою кантону. Повноваження цих контролюючих органів, а також організація і функції Нотаріальної палати регламентовані парламентським указом. До видів дисциплінарних стягнень належать догана, штраф, призупинення діяльності на період від одного місяця до двох років, а також позбавлення ліцензії. Відповідальність за застосування дисциплінарних стягнень лежить у сфері компетенції

Міністерства юстиції, а власне процес регулюється парламентським указом. Щодо контролю за нотаріальною діяльністю, переважне право належить Департаменту юстиції. Цей департамент здійснює постійний моніторинг нотаріальної діяльності, розглядає скарги на дії нотаріусів, притягає винних осіб до дисциплінарної відповідальності, а також виконує контроль за правильним обчисленням, утриманням і перерахуванням податків нотаріусами [187].

У контексті розгляду системи латинського нотаріату необхідно звернути увагу на одне з найавторитетніших міжнародних об'єднань нотаріусів – Міжнародний союз нотаріату. До його складу входять нотаріальні організації країн, де законодавство про нотаріат відповідає латинському типу, що базується на романо-германській системі права. Основною метою створення Союзу латинського нотаріату є систематизація нотаріального законодавства, удосконалення прогресивних ініціатив, а також поліпшення системи діяльності нотаріусів різних країн світу [96]. Саме існування професійних самоврядних об'єднань (організацій) у сфері нотаріату відіграють важливу роль у вирішенні питань щодо притягнення до юридичної відповідальності нотаріуса.

Інший тип (групу) становлять нотаріальні органи англосаксонських країн (Велика Британія, Сполучені Штати Америки тощо), до компетенції яких входить лише свідчення документів і підписів. Система англосаксонського типу характеризується тим, що кодифіковані закони тут нечисленні, джерелами правових норм є переважно традиції та прецеденти, утворені юридичною практикою. З метою забезпечення основного принципу цивільного обігу – свободи угод – передбачена можливість користуватися будь-якими доказами. Сторони, що укладають контракт, перебувають «вічна-віч» і, навіть коли передбачають заздалегідь можливі конфлікти щодо виконання такої угоди, покладаються на суд, який повинен буде врегулювати спір, що виникне [72, с. 77]. Дії нотаріуса зазвичай замінюються діями адвокатів. Роль і значення нотаріусів у країнах із системою “common law” є

недостатніми, що зумовлено часто непослідовною регламентацією засад, принципів діяльності нотаріату на нормативному рівні в окремих штатах або в інших адміністративно-територіальних одиницях держави, що своєю чергою ускладнює правову базу та практичне врегулювання інституту нотаріату [30, с. 135].

Вчені виокремлюють три моделі романо-германського (латинського) нотаріату:

1. Німецька нотаріальна модель, яка означена обмеженою активністю нотаріуса в захисті інтересів громадян, які звертаються за допомогою в тлумаченні законодавчих норм, проведенні переговорів та зборі необхідних документів. Інакше кажучи, роль нотаріуса обмежується виключно розробленням необхідного акта для клієнта та його підтвердженням.

2. Французька нотаріальна модель, що характеризується тіснішим взаємозв'язком між нотаріусом і клієнтом. У Франції нотаріуси виявляють більшу ініціативу та пропонують розширений спектр нотаріальних послуг. Вони використовують підхід «all inclusive», згідно з яким нотаріус та його команда беруть на себе всі аспекти роботи з документами, включаючи збір необхідних матеріалів, складання проєктів нотаріальних документів, засвідчення документів, реєстрацію та взаємодію з органами державної адміністрації або муніципальними службами, якщо це необхідно.

3. Змішана нотаріальна модель, яка є симбіозом двох попередніх моделей. Така модель функціонує в Іспанії, Нідерландах, Швейцарії та в інших державах. У розробленні власних систем нотаріату деякі держави, як зазначають дослідники інституту нотаріату, обрали за зразок французьку модель нотаріальної діяльності. Серед таких країн, які прийняли відповідні закони та встановили власні системи нотаріату вільного типу, можна визначити Китай, Алжир, В'єтнам, Польщу та Угорщину [30, с. 136].

Змішана нотаріальна модель, яка охоплює ключові характеристики як німецької, так і французької моделей, успішно функціонує в численних

країнах. Це є прикладом симбіозу основних досягнень і переваг німецької та французької нотаріальних моделей.

Отже, діяльність кожного типу нотаріату зумовлена відповідною специфікою відповідальності, що обумовлено безпосереднім переліком правопорушень під час реалізації та здійснення нотаріальної діяльності, а також способом і порядком притягнення останніх до юридичної відповідальності.

Особливістю притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності, незалежно від наявного типу нотаріату, є те, що вона забезпечується: 1) виключно державними інституціями; 2) виключно професійними самоврядним об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату; 3) в межах загального контролю з боку вказаних суб'єктів.

Зазначене підтверджує, що контрольні повноваження, якими наділені вказані вище суб'єкти, засвідчує відсутність закономірності в розподілі та реалізації контрольних функцій між державними інституціями і професійними самоврядним об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату, періодичністю здійснення перевірок і порядком притягнення до відповідальності в разі виявлення порушень у діяльності нотаріуса.

Слід зауважити, що Професійне співтовариство нотаріусів латинського типу – це професійна саморегульована корпорація. Завдання її функціонування передбачають: контроль і управління нотаріусами; дисциплінарний контроль та участь як посередника в суперечках між нотаріусами та клієнтами; консультування і надання послуг; представлення інтересів нотаріусів; інформування; надання нотаріусам можливостей для користування пошуковими базами даних у розробленні та підготовці актів; вживання всіх необхідних заходів для вирішення питання щодо забезпечення професійної відповідальності нотаріусів; розроблення обов'язкових рекомендацій з дотримання дисципліни нотаріуса; підготовка рекомендацій з питань дотримання дисципліни нотаріусів; розроблення рекомендацій з дотримання дисципліни нотаріуса [187]. Національне об'єднання нотаріусів

має право: встановлювати загальні правила поведінки та нормативну базу діяльності регіональних палат провінцій і нотаріусів. Зазвичай при палатах діють спеціальні організації та інститути: науково-дослідні, з підвищення кваліфікації та навчання нотаріусів, стажистів, страхові організації. Національні професійні об'єднання нотаріусів є розробниками, операторами єдиних нотаріальних баз: заповітів, публічного продажу нерухомості, електронних архівів нотаріальних актів, спеціальних професійних мереж нотаріусів тощо [187].

Професійні співтовариства національних нотаріатів країн англосаксонського типу мають меншу компетенцію щодо співтовариств нотаріатів латинської моделі. Їхні повноваження зводяться до просування професії нотаріуса, представлення інтересів нотаріусів, інформування населення про нотаріальні послуги, професійної підготовки претендентів на посаду нотаріусів, підвищення кваліфікації нотаріусів, установлення стандартів освіти та професійної підготовки [187].

Водночас Національна рада нотаріусів Італії є професійним органом самоврядування нотаріусів Італії, що налічує 20 нотаріусів, які обираються строком на три роки, але не більше ніж на два терміни поспіль. Очолює Раду президент, якого в період відсутності заміщає віцепрезидент, обирається секретар. Для виконання повноважень Ради нотаріальної палати нотаріусів Італії створюється Виконавчий комітет. На такий самий строк обирають Ревізійну комісію, яка складається з трьох осіб, що не входять до складу ради. З метою виконання своїх функцій Національна рада створює Комісії, зокрема щодо етики. За потреби до їх роботи залучають представників інших професій, наприклад аудиторів, науковців, викладачів, які не є членами Ради на договірних засадах [20].

Відповідно до законодавства Італії Національна рада нотаріусів:

– проводить консультації та надає висновки на запити Міністра юстиції щодо змін або нововведень у системі нотаріату Італії, професії нотаріуса;

- представляє та збирає пропозиції щодо необхідності змін для вдосконалення професії;

- проводить дослідження щодо питань, які становлять інтерес для професії;

- здійснює заходи щодо захисту інтересів професії;

- продукує принципи професійної етики нотаріусів Італії [20].

Крім того, діяльність Національної ради нотаріусів Італії охоплює розроблення та застосування дисциплінарних заходів впливу до нотаріусів, а також їх аналіз і розроблення системи заходів щодо їх попередження [20].

В Австрії, нотаріальні палати функціонують як професійні корпорації з визначеними завданнями, що охоплюють контроль та управління діяльністю нотаріусів, здійснення дисциплінарного контролю та участь у вирішенні конфліктів між нотаріусами та їх клієнтами. Нотаріальні палати в Австрії взаємодіють з низкою організацій та інститутів, таких як Науково-дослідний Інститут Уве Кіршнер досліджень (UKFI), Академія нотаріусів та Страхова компанія нотаріусів для забезпечення соціального страхування [187].

У Бельгії функціонує Національне об'єднання нотаріусів має повноваження: встановлювати загальні правила поведінки та нормативну базу діяльності регіональних палат провінцій і нотаріусів; приймати всі необхідні заходи для вирішення питань, пов'язаних із професійною відповідальністю нотаріусів; розробляти обов'язкові рекомендації з дотримання дисципліни нотаріусами; регулювати й вирішувати спори, що виникають між нотаріусами та палатами; встановлювати загальні правила професійної підготовки нотаріусів; виносити висновки, адресовані органам державного управління та нотаріусам; надавати рекомендації, пов'язані з професійною підготовкою нотаріусів; надавати рекомендації спрямовані органам державного управління тощо [187].

Усі нотаріуси та адвокати в Ізраїлі об'єднані в одну спільноту – Ізраїльську асоціацію юристів Бар. Компетенція Асоціації поширюється на всіх професійних юристів: приймає іспити в стажистів-юристів; добирає до

складу асоціації адвокатів (здійснювати адвокатську діяльність заборонено без обов'язкового членства в асоціації); розглядає скарги на дії адвокатів і нотаріусів, притягує їх до дисциплінарної відповідальності. Крім того, асоціація забезпечує надання юридичної допомоги особам, які не можуть собі її дозволити, надає висновки щодо законопроектів, що стосуються професійної діяльності юристів, а також соціальну підтримку своїм членам у випадках, коли це необхідно; ініціює та бере участь у науково-правових дослідженнях та інших ініціативах [187].

Отже, аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса дозволяє дійти висновку, що латинський тип нотаріату є найбільш поширеним, проте в нашій державі відбувається самостійний розвиток нотаріату з урахуванням національної ментальності та значенням нотаріату в юридичній практиці. Аналіз нормативно-правових актів зарубіжних країн у частині відповідальності нотаріуса надав можливість констатувати доцільність систематизації нормативно-правових актів у частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності, оскільки відповідальність останніх визначена недостатньо, що певною мірою сприяє латентності правопорушень.

3.2. Розвиток адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності

Однією з головних цілей Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, є забезпечення верховенства права та поваги до прав людини й основних свобод, гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу, включаючи законодавство, що регулює діяльність сучасного українського

нотаріату як члена Міжнародного союзу латинського нотаріату з 2013 року [224].

Саме цей факт засвідчує потребу в здійсненні заходів, спрямованих на реформування нотаріату, оскільки останні зміни відбулися у зв'язку із прийняттям та введенням у дію Закону України «Про нотаріат», запровадженням нової форми нотаріальної діяльності в нашій країні – приватної.

Однак у процесі реалізації норм чинного законодавства виникло кілька проблем і недоліків у сфері регулювання системи нотаріату, які пізніше були врегульовані завдяки прийняттю 2008 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» [227]. У науковій літературі зазначено, що прийняття цього Закону забезпечило втілення в життя «малої» реформи нотаріату в частині вдосконалення механізму допуску громадян до нотаріальної діяльності, посилення вимог до рівня кваліфікації осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю, визначення повноваження та порядку роботи кваліфікаційної комісії нотаріату відповідного територіального управління юстиції, розширення кола заходів для забезпечення таємниці вчинення нотаріальної дії, гарантії нотаріальної діяльності, форми контролю за нотаріальною діяльністю, встановлення більш вимогливого й виваженого підходу до організаційно-правових засад діяльності нотаріусів, врегулювання питання оплати за вчинення ними нотаріальних дій, розширене коло правових підстав для притягнення їх до відповідальності в разі невиконання чи неналежного виконання ними своїх професійних обов'язків, а також передбачені додаткові підстави для зупинення або припинення нотаріальної діяльності [228]. Зазначене підтверджує той факт, що законодавець на рівні з удосконаленням діяльності нотаріуса приділяє увагу питанням юридичної відповідальності останніх через визначення відповідних форм контролю, які здійснюються уповноваженими суб'єктами в досліджуємії сфері суспільних відносин, а

також виокремлення та закріплення правових підстав притягнення нотаріуса до відповідальності.

На важливість законодавчих змін у частині вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса звертала увагу К. І. Федорова. Дослідниця наголошує на тому, що вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності, у тому числі приватної, не має єдиного напрямку. Причому акцентує на тому, що Закон України «Про нотаріат», прийнятий 1993 року, вважається законом перехідного періоду, а з метою подальшого реформування нотаріату України, необхідність якого давно назріла, у Верховній Раді України розглядається одночасно близько десяти подібних законопроектів, й особливістю цього процесу є те, що внесення змін та доповнень до Закону України «Про нотаріат» повинно відбуватися в межах необхідності швидкого або поступового переходу до нотаріату «латинського типу» [299, с. 12].

Досліджуючи адміністративно-правове регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади, В. Г. Тищенко наголошує на необхідності прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про нотаріат” щодо державного регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади», яким передбачити глави, присвячені забезпеченню доказів і дисциплінарній відповідальності нотаріусів, а також внести інші зміни, які стосуються адміністративно-правового статусу нотаріату [293]. Окремо науковець пропонує затвердити накази Міністерства юстиції України щодо: атестації посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій; Єдиної інформаційної системи нотаріату в Україні; акредитації страхових організацій, проведення перевірки вчинення нотаріальних дій уповноваженими посадовими особами органів місцевого самоврядування, дисциплінарної комісії нотаріату тощо [293].

Н. В. Ільєва в монографічному дослідженні «Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади»

сформулювала конкретні пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства та рекомендації стосовно вдосконалення процедур організації та контролю за нотаріальною діяльністю, передусім на державному рівні. Крім того, у науковій праці запропоновано здійснити низку заходів, які будуть спрямовані на покращення правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні, а саме: визначити правовий статус нотаріальних органів, зокрема державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, державного нотаріального архіву; встановити критерії для оптимального забезпечення населення нотаріальними послугами та її надмірною концентрацією; прийняти правову базу, яка б давала можливість нотаріусу як представнику державної публічної влади мати чітко визначені процесуальні права та обов'язки; законодавчо закріпити морально-етичні та професійні правила поведінки в нотаріальній діяльності; запровадити комплексну програму стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та підвищення кваліфікації осіб, які вчиняють нотаріальні дії; привести у відповідність підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність нотаріату; створити професійну організацію нотаріусів України та сприяти становленню професійного самоврядування [95, с. 12].

Водночас А. Г. Гуледза в межах монографічного дослідження виокремлює заходи, які повинні сприяти вдосконаленню законодавства щодо забезпечення реалізації нотаріальної діяльності в Україні. Ідеться про створення єдиного нотаріату в Україні, що буде діяти на загальних принципах, здійснюватися нотаріусами, наділеними однаковими правами, обов'язками та гарантіями їхньої діяльності. Вчений також запропонував прийняти Адміністративно-процедурний кодекс України, передбачивши в ньому окремий розділ щодо засад здійснення нотаріальної діяльності та вжиття заходів для зменшення кількості підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють питання діловодства та архівної справи; визначення критеріїв для оптимального забезпечення населення нотаріальними послугами; створення інституту професійного самоврядування нотаріусів;

зміни принципів державного регулювання фінансових основ нотаріальної діяльності, яка забезпечувала б можливість здійснення нотаріальних дій за пільговими тарифами, виконувала стимулюючу функцію, сприяла збереженню антикорупційного потенціалу нотаріату, створювала майнову базу відшкодування заподіяної з вини нотаріуса шкоди, зміцнювала гарантії прав осіб у процесі виконання нотаріальних дій, зокрема через законодавче закріплення обов'язковості ведення нотаріусом протоколів за процедурою здійснення окремих видів нотаріальних дій; удосконалення правового регулювання майнової відповідальності нотаріуса за допомогою розвитку інституту страхування його професійної діяльності; розроблення та затвердження Порядку підвищення кваліфікації кадрів, які працюють у сфері нотаріату [66].

О. А. Мартинюк у своєму дослідженні наголошує, що з метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання державного контролю за нотаріальною діяльністю доцільно вжити низку заходів (нормотворчого та правозастосовного характеру), основними з яких є: розроблення та затвердження нової концепції реформування інституту нотаріату; прийняття нового Закону України «Про нотаріат», який би повною мірою відображав загальновизнані принципи латинського нотаріату; оптимізація та уніфікація нормативно-правових актів у сфері контролю за нотаріальною діяльністю; забезпечення оптимального балансу державного контролю за нотаріальною діяльністю та внутрішнього саморегулювання нотаріального корпусу; чітке законодавче визначення основних напрямів, форм, методів і способів здійснення контролю за нотаріальною діяльністю, а також системи суб'єктів, наділених контрольними повноваженнями; максимальна законодавча деталізація напрямів, форм, методів і порядку реалізації основних механізмів контролю за нотаріальною діяльністю; розширення меж корпоративного та громадського контролю за нотаріальною діяльністю [170, с. 214–215]. У контексті вдосконалення заходів контрольного спрямування акцентувати слід на внутрішньоорганізаційній

діяльності нотаріуса. У разі виявлення порушень у здійсненні нотаріальної діяльності наступають негативні наслідки для нотаріуса в частині притягнення останнього до юридичної відповідальності.

Учені наголошують на необхідності внесення змін до норм чинного законодавства в частині вдосконалення діяльності нотаріуса та здійснення нотаріальної діяльності, зауважуючи на потребі в посиленні й закріпленні на рівні нормативно-правових актів юридичної відповідальності нотаріуса як певної гарантії забезпечення прав людини та громадянина.

Крім того, Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, ухваленою 2020 року, передбачено перехід до єдиного нотаріату із забезпеченням доступності базових нотаріальних дій для соціально незахищених верств населення; створення Єдиного реєстру нотаріальних дій та електронного нотаріального архіву як складових електронної системи нотаріату [250].

Серед останніх законопроектів, спрямованих на реформування інституту нотаріату в частині посилення інституту нотаріату як гарантії захисту прав фізичних та юридичних осіб, підвищення якості нотаріальних дій, забезпечення доступності нотаріальних та реєстраційних дій, створення нових антирейдерських інструментів, а також посилення юридичної відповідальності нотаріуса, є проєкт Закону № 5644 від 10 червня 2021 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» [224].

Цей проєкт закону підтримує Нотаріальна палата України як організація, що здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату [254]. Слід також зауважити, що аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса, надав можливість виокремити певні особливості притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності в частині правообов'язку виключно професійних самоврядних об'єднань (організацій) у сфері нотаріату. Зазначений проєкт Закону № 5644 від 10 червня 2021 року розширює повноваження

Нотаріальної палати України в частині притягнення нотаріуса до дисциплінарної відповідальності.

Науковці наголошують на потребі в удосконаленні діяльності Нотаріальної палати України, що надасть більше користі професії загалом, кожному окремому нотаріусу – її члену, а також суспільству загалом. З цією метою пропонується певний перехід на саморегулювання в частині передачі Нотаріальній палаті України функції контролю у сфері нотаріату від Міністерства юстиції України та головних територіальних управлінь юстиції; реформувати систему контролю у сфері державної реєстрації; передати Нотаріальній палаті України повноваження щодо нагляду за діяльністю нотаріусів як суб'єктів первинного фінансового моніторингу; розробити та впровадити на базі Нотаріальної палати України програму підвищення кваліфікації нотаріусів і реєстраторів; створити при Нотаріальній палаті України колегіальний орган, який розглядатиме справи стосовно порушень професійної етики нотаріусами, визначатиме рівень професійної підготовки, вирішуватиме питання про анулювання свідоцтва тощо [189, с. 115].

У зв'язку з цим, варто підтримати законодавця в частині закріплення окремою статтею дисциплінарної відповідальності нотаріуса в проєкті Закону, а саме:

«До нотаріуса, яким порушено присягу нотаріуса України, обов'язки, встановлені законодавством, статутом Нотаріальної палати України, Кодексом професійної етики нотаріусів, застосовуються дисциплінарні стягнення визначені законодавством, статутом Нотаріальної палати України, Кодексом професійної етики нотаріусів.

Порядок накладення дисциплінарних стягнень затверджується з'їздом нотаріусів України.

Дисциплінарні стягнення до нотаріуса застосовуються на підставі рішення Нотаріальної палати України, її відділення у порядку, встановленому з'їздом нотаріусів України.

Нотаріус може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня виявлення відповідного порушення, але не пізніше трьох років з дня його вчинення» [225].

У межах дослідження ми виходимо з тієї позиції, що основою обов'язків нотаріуса лежить забезпечення дотримання правових норм і захист соціальних інтересів суспільства, а також прав осіб. Нотаріус у дійсності несе відповідальність за законність своїх дій не лише перед тими, хто звертається за нотаріальною допомогою, а й перед усім суспільством. У цьому контексті ведемо мову про порушення нотаріусом професійної діяльності. Не даремно в присязі нотаріуса акцентується увага, що останній присягається виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса [254].

Отже, професійна відповідальність нотаріуса означає, що в разі, якщо нотаріус, діючи в межах свого свідоцтва на здійснення нотаріальної діяльності та зареєстрований у Єдиному реєстрі нотаріусів, завдає шкоди третім особам через невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків, на нього можуть бути застосовані заходи державного примусу, такі як санкції або інші обтяження, спрямовані на відновлення порушених прав та інтересів третіх осіб [298, с. 66].

Ураховуючи викладене, слід розробити Положення про порядок притягнення нотаріусів до професійної відповідальності, яке має визначити саме особливості відповідальності нотаріуса в частині здійснення та реалізації професійної діяльності відповідно до норм чинного законодавства. На вважливість прийняття зазначеного положення законотворець звертав увагу з метою завершення процесу реформування нотаріату в Україні в межах континентального права та запровадження єдиного нотаріату відповідно до нових правових економічних, соціальних і політичних умов [253]. Варто зазначити, що зазначений проєкт закону спрямований на

побудову відповідного системного врегулювання на законодавчому рівні правовідносин: держава – нотаріус; особа (фізична, юридична) – нотаріус; нотаріус – органи самоврядування нотаріусів. У цьому аспекті чільне місце належить Нотаріальній палаті України як провідному суб'єкту, який здійснює внутрішньоорганізаційний контроль за дотриманням нотаріусом своєї професійної діяльності.

Варто також звернути увагу на притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності в контексті правової позиції, закріпленої в ст. 23 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [236].

Однак обов'язки нотаріусів, визначені Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», суперечать Закону України «Про нотаріат», а саме в частині визначення понять «клієнт» та «ділові відносини», адже обов'язком нотаріусів є вчинення нотаріальних дій від імені держави, а не надання послуг. Також повідомлення Державної служби фінансового моніторингу про нотаріальну дію або будь-яку інформацію, отриману під час вчинення нотаріальної дії, зокрема про особу, що звернулася до нотаріуса, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки, суперечить обов'язку нотаріуса дотримуватись нотаріальної таємниці [278].

Отже, проблема юридичної відповідальності нотаріуса в контексті сучасного реформування нотаріату в Україні потребує постійної уваги законодавців. Недостатня деталізація законодавства стосовно відповідальності нотаріуса свідчить про відсутність необхідних гарантій у цій сфері. Це може призвести до порушень не лише прав власне нотаріуса, а й прав громадян та юридичних осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Резюмуючи викладене в попередніх підрозділах, можна стверджувати таке. По-перше, особливості головного національного нормативно правового

акта з урегулювання проблематики адміністративної відповідальності, а саме КУпАП, не дозволяють використати формалізований метод аналізу документації для окреслення кола адміністративної відповідальності нотаріусів. Недоліками в цьому контексті означені також відповідний профільний закон (Закон України «Про нотаріат») та інші спеціалізовані нормативні акти в цій сфері діяльності (Кодекс правил професійної етики нотаріусів України). По-друге, на сьогодні чинному національному адміністративному законодавству загалом притаманна низка недоліків, які не сприяють як аналізу адміністративної відповідальності нотаріусів, так і належній практиці правозастосування загалом. Наразі до слабких сторін національного нормативно-правового врегулювання зазначеної проблеми слід віднести: відсутність чіткого законодавчого визначення терміна «адміністративна відповідальність»; фактичне блокування подальшого розвитку в нормування деяких різновидів адміністративної відповідальності (зокрема стосовно юридичних осіб), спричинене змістовими особливостями поняття «адміністративне правопорушення»; недостатня (невичерпна) кодифікація відповідних законів, притаманна чинному КУпАП протягом всього часу його існування, а також відсутність систематизації підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються питань врегулювання адміністративної відповідальності. По-третє, попри значну кількість наукових напрацювань, які стосуються особливостей адміністративної відповідальності (зокрема визначення докладного переліку *ознак* цього виду відповідальності; змістове наукове характеризування *санкцій і способів забезпечення законності*, які застосовуються для провадження адміністративної відповідальності; значна кількість пропозицій щодо запровадження *визначень* терміна «адміністративна відповідальність», *інших характеристик*), правозастосовній практиці притаманне ускладнення із диференціюванням адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності.

Загалом удосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності є обов'язковою умовою належного функціонування публічно-правового інституту, спрямованого на позасудову охорону й захист прав і законних інтересів суб'єктів права. Перспективними напрямками вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності слід визначити: внесення змін до Закону України «Про нотаріат» у частині посилення контролю за дотриманням законодавства нотаріусами органами професійного самоврядування нотаріусів; розроблення та прийняття Положення про порядок притягнення нотаріусів до професійної відповідальності; приведення термінологічної визначеності обов'язків нотаріуса в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» до Закону України «Про нотаріат» з метою впорядкування адміністративної відповідальності останніх.

Висновки до розділу 3

Дослідження питання вдосконалення підстав, змісту та процедур адміністративної відповідальності нотаріуса дало змогу дійти таких висновків.

1. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів розглянуто через виокремлення наявних типів нотаріату: латинський нотаріат (Австрія, Бельгія, Німеччина, Італії, Польща, Португалія, Туреччина, Франція, Чехія, Швейцарія, Естонія тощо), англосаксонський нотаріат (Австралія, Велика Британія, Ірландія, Канада, Нова Зеландія, США) та державний нотаріат, або змішаний (Данія, Ізраїль, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція), зокрема з урахуванням особливостей

правових систем відповідних країн та шляхом співвідношення національних умов функціонування нотаріату з його ustalеними типами.

Наголошено, що діяльність кожного типу нотаріату зумовлена відповідною специфікою відповідальності, обумовленою безпосереднім переліком правопорушень під час реалізації та здійснення нотаріальної діяльності, а також способом і порядком притягнення останніх до юридичної відповідальності.

2. З'ясовано особливості притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності незалежно від діючого типу нотаріату, що забезпечується: 1) виключно державними інституціями; 2) виключно професійними самоврядними об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату; 3) загальним контролем з боку вказаних суб'єктів. Аналіз діяльності контрольних повноважень визнаних суб'єктів дав змогу констатувати відсутність одностайної закономірності в розподілі й реалізації контрольних функцій між державними інституціями та професійними самоврядними об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату, періодичністю здійснення перевірок і порядком притягнення до відповідальності в разі виявлення порушень у діяльності нотаріуса.

3. Доведено, що перспективними напрямками вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності є: внесення змін до Закону України «Про нотаріат» у частині посилення контролю за дотриманням законодавства нотаріусами органами професійного самоврядування нотаріусів; розроблення та прийняття Положення про порядок притягнення нотаріусів до професійної відповідальності; приведення термінологічної визначеності обов'язків нотаріуса в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» до Закону України «Про нотаріат» з метою впорядкування адміністративної відповідальності останніх.

ВИСНОВКИ

У висновках представлено сучасний погляд на наявні прогалини в чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності, що відображено в теоретичних і практичних напрацюваннях, які викладені як у пунктах наукової новизни, так і у висновках.

1. Обґрунтовано, що проблематика базових конструкцій термінологічної основи інституту адміністративної відповідальності існує не ізольовано, а в синергії з проблематикою теоретичного та концептуального характеру, що обумовлює необхідність комплексного узгодження та перегляду системних знань адміністративно-деліктного права, пов'язаних з вирішенням та уточненням низки питань щодо: 1) визначення місця адміністративно-деліктного права в системі адміністративного права; 2) уточнення функцій і завдань адміністративної відповідальності; 3) класифікації та систематизації суспільних відносин, які регулюються адміністративно-деліктним правом; 4) визначення та нормативної фіксації кола суб'єктів адміністративної відповідальності; 5) уточнення підстав адміністративної відповідальності з урахуванням відповідальності юридичних осіб приватного та публічного права; 6) класифікації та нормативної фіксації заходів адміністративного примусу в кореляції із заходами адміністративної відповідальності.

2. Доведено, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби обумовлене поєднанням декількох диференційованих правових статусів, які характеризують і визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків. Родовий (професійний) статус нотаріуса, визначений Законом України «Про нотаріат» та Правилами професійної етики нотаріусів України, представлений комплексом професійних прав та обов'язків, гарантій діяльності, які є статичними елементами, та юридичною

відповідальністю нотаріуса як динамічним елементом, що має обмежувальний та одночасно забезпечувальний характер стосовно прав та обов'язків.

Спеціальний правовий статус нотаріуса, що опосередковує його місце в системі публічної служби, обумовлений специфікою визначених законодавством додаткових функцій і повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, що мають публічно-правовий та публічно-владний характер, запропоновано диференціювати за: 1) суб'єктним критерієм: а) спеціальний правовий статус завідувача державною нотаріальною конторою та завідувача державним нотаріальним архівом як посадових осіб юридичних осіб публічного права; б) спеціальний правовий статус державного нотаріуса як працівника державної нотаріальної контори; 2) характером або внутрішнім змістом: а) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері запобігання корупції як особи, що здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг; б) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері державної реєстрації як державного реєстратора; в) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері фінансового моніторингу як спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

3. Доведено, що заходи, передбачені законами України «Про нотаріат» (анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – пп. «е», «ж», «з», «и», «і» п. 2 ч. 1 ст. 12, ч. 3 ст. 12 Закону; зупинення приватної нотаріальної діяльності – п. 1–4, 6–8 ч. 1 ст. 29⁻¹ Закону; припинення приватної нотаріальної діяльності – п. 2–3, 7–8⁻¹ ст. 30 Закону), «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (тимчасове блокування доступу державного реєстратора; анулювання доступу державного реєстратора) є санкціями за порушення законодавства. Водночас жоден законодавчий акт не визначає вид відповідальності, до якого вони належать, що порушує принцип правової

визначеності, не відповідає п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України та створює передумови порушення ст. 61 Основного Закону.

Встановлено, що відповідальність, передбачена наведеними вище законами, має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер, що зумовлює визначення її як специфічного виду юридичної відповідальності – професійної відповідальності нотаріуса за порушення вимог законодавства щодо: 1) правил організації нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій, виконання правил нотаріального діловодства, а також професійної етики нотаріуса; 2) порядку державної реєстрації прав.

4. Аргументовано положення про те, що правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса є цілісною взаємозв'язаною системою координат, що відображає необхідну правову модель функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, у межах якої:

1) правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування і реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних та процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми та порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру, систему яких можна зобразити у вигляді умовної класифікаційної схеми за такими критеріями:

– за ієрархією зв'язків нормативних актів: а) Конституція України; б) закони України (кодифіковані та некодифіковані);

– за основними сферами суспільних відносин, у яких нотаріус може притягатися до відповідальності: а) нотаріальна діяльність (зокрема організація нотаріальної діяльності, нотаріальне діловодство та професійна етика нотаріуса); б) запобігання корупції; в) державна реєстрація; г) фінансовий моніторинг; д) ринок капіталу й організовані товарні ринки;

2) принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і

відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, слугують векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і реалізації, орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики, а також характеризуються взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю та єдністю системних елементів, якими слугують:

- соціально-юридичні принципи (справедливість; рівність; гуманізм);
- загальноправові принципи (верховенство права та його загальновизнані елементи; обґрунтованість; доцільність);
- спеціально-юридичні (невідворотність; неприпустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення; індивідуалізація та диференціація; відповідальність лише за винне протиправне діяння).

5. Унормування адміністративної відповідальності нотаріусів має низку недоліків, які перешкоджають її ефективному застосуванню: 1) не всі суспільно небезпечні дії (бездіяльність) нотаріусів (та інших відповідних осіб) належним чином схарактеризовані нормами законів – деякі не мають чітких визначень або належних санкцій; 2) норми щодо реалізації адміністративної відповідальності нотаріусів викладено в різноманітних нормативно-правових актах, як за сферою застосування, так і за видавцем, сукупність таких актів і норм навряд чи можна вважати зручно систематизованою; 3) систематизації засад адміністративної відповідальності нотаріусів заважає, зокрема, те, що деякі правопорушення передбачають широкий перелік суб'єктів, у межах якого нотаріуси є лише одним з таких суб'єктів, до того ж не завжди очевидним (наприклад, як у випадку з корупційними правопорушеннями); 4) складна система норм не полегшує диференціацію адміністративної відповідальності від інших видів відповідальності нотаріусів (наприклад, кримінальної чи дисциплінарної).

6. Визначено поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса» як сукупність практичних дій і рішень, які реалізуються та належним чином документуються

відповідними уповноваженими на те суб'єктами з метою вирішення справ про адміністративні правопорушення з дотриманням вимог законодавства, встановлених строків і порядку виконання. Доведено, що позбавлення спеціального права нотаріуса відбувається в позасудовому порядку, а підставами для цього можуть бути як рішення суду, так і діяння (або події), допущені нотаріусом та зафіксовані і доведені суб'єктами, які не входять до судової гілки влади. Причому рішення таких суб'єктів також можуть бути оскаржені до відповідного суду.

7. Доведено, що провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса реалізується як у судовому, так і позасудовому порядку, що обумовлено варіативністю ролей, які здатен виконувати нотаріус у таких провадженнях. Так, у судовому провадженні нотаріус може виконувати роль відповідача, позивача або свідка, а в позасудовому – особи, у діяльності якої виявлено ознаки адміністративного правопорушення. Причому загальний перелік суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення в обох випадках буде різним. Наголошено, що ключовою особливістю, на якій базуються правовідносини у всіх окреслених випадках, є правосуб'єктність нотаріуса. Зокрема, участь у провадженні про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса за ознакою правосуб'єктності нотаріуса можна поділити на випадки, коли: 1) правосуб'єктність нотаріуса базується на правах громадянина – нотаріус знаходиться в ролі відповідача або позивача в судовому адміністративному провадженні; 2) правосуб'єктність нотаріуса ґрунтується на професійних компетенціях нотаріуса, сформованих сукупністю актів законодавства – у судовому провадженні це роль свідка, а в позасудовому провадженні – роль особи, у діяльності якої виявлено адміністративне правопорушення.

8. На підставі аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса сформульовано висновок про те, що найбільш поширеним є латинський тип нотаріату, проте в нашій державі відбувається самостійний розвиток нотаріату з урахуванням його значення в

юридичній практиці та національній ментальності. Аналіз нормативно-правових актів зарубіжних країн у частині відповідальності нотаріуса надав можливість констатувати доцільність систематизації нормативно-правових актів у частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності, оскільки відповідальність останніх визначена недостатньо, що певною мірою зумовлює латентність правопорушень.

9. Наголошено, що вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності є неодмінною умовою належного функціонування публічно-правового інституту, спрямованого на позасудову охорону й захист прав і законних інтересів суб'єктів права. Перспективними напрямками вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності визначено: внесення змін до Закону України «Про нотаріат» у частині посилення контролю за дотриманням законодавства нотаріусами органами професійного самоврядування нотаріусів; розробка та прийняття «Положення про порядок притягнення нотаріусів до професійної відповідальності»; приведення термінологічної визначеності обов'язків нотаріуса в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» до Закону України «Про нотаріат» з метою впорядкування адміністративної відповідальності останніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Адміністративна відповідальність в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. А. Комзюка. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.
3. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. Законодавство. Судова практика / за заг. ред. С.В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 272 с.
4. Адміністративне право України. повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
5. Адміністративне право України: підручник / В. Серeda, О. Хитра, Ю. Назар, Д. Йосифович, Я. Когут та ін.; за заг. ред. Ю. Назара. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 680 с.
6. Адміністративне право України: підручник / за ред. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2009. 480 с.
7. Адміністративне право України: підручник / за ред. Битяка Ю. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
8. Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність (WikiLegalAid). URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Адміністративне_правопорушення_і_адміністративна_відповідальність
9. Адміністративне судочинство: підруч.; за заг. ред. Т. Коломоєць. Київ; Запоріжжя: Істина, 2009. 344 с.
10. Аналітична довідка про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби від 1 лютого 2009 року. Вищий адміністративний суд. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id67061>

11. Бакаянова Н. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... д-ра юрид. наук; 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с.
12. Бакумов О. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико-правові аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Гельветика, 2019. Вип. 83. С. 3–13.
13. Бандурка О.М. Адміністративний процес України: монографія. Харків: ХНУВС, Майдан, 2019. 422 с.
14. Бандурка О.М. Адміністративний процес: підручник для ВНЗ. Київ : Літера ЛТД, 2002. 286 с.
15. Банчук О. Адміністративна відповідальність. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%.
16. Бевзенко В. Адміністративне право: забута спадщина й невивчені уроки. З історії національної адміністративно-правової думки. *Юридичний вісник України*. 2019. 2–8 серпня (№ 31). С. 12–13.
17. Бевзенко В. Правові та лінгвістичні аспекти співвідношення понять «адміністративний проступок» та «адміністративне правопорушення». *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 199–202.
18. Бевзенко В. Суб'єкт владних повноважень: поняття, ознаки, види. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/SVP_18_09_2020_VBevzenko.pdf
19. Бевзенко В.М. Адміністративна юрисдикція: поняття, сутність, проблеми відмежування. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2(4). С. 180-195.
20. Бернацька І. Нотаріат Італії – огляд, доступ до професії, технології, відчуження нерухомості та національна рада нотаріусів. *МЕН*. 2014. № 6 (78). URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/notariat-italiyi-oglyad-dostup-do-profesiyi-tehnologiyi-vidchuzhennya-neruhomosti-ta-natsionalna-rada-notariusiv1/>

21. Білоскурська О., Федорчук М. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18.

22. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77. Ч. 2. С. 264-269.

23. Білько К. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 206 с.

24. Бірюков В. Контроль за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: теоретико-правовий аналіз. Мала енциклопедія нотаріуса. 2017. № 3(93). С. 80–92.

25. Божко В. Аналіз співвідношення змісту ієрмішів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій Конституційного Суду України. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 54. С. 124–132.

26. Бойко І.В. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловйова ; за заг. ред. І.В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.

27. Бондарчук Ю.А., Бороліс І.І., Вишневська М.О. Англо-український словник юридичних термінів : навч. посіб.: Київ : КНУТД, 2021. 256 с.

28. Бугайчук К. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 20 с.

29. Васирина Н. Нотаріальна діяльність як публічна служба: правова природа та особливості. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Право. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_10.

30. Василів С., Сорочкіна О. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 7. Т. 1. С. 134-140.

31. Василів С.С. Суб'єкти, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення: поняття та види. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. Серія : Юридичні науки. № 845. С. 40-45.

32. Васильєва Н.С. Підстави адміністративної відповідальності за правопорушення у сільському господарстві. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 97-101.

33. Вдовічен В., Вдовічена Л. Кримінально-правова й адміністративно-правова відповідальність нотаріуса: порівняльно-правовий аналіз: Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine : Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. С. 120–135

34. Вдовічена Л. Фінансово-моніторингова функція нотаріуса. 2023. URL: <https://law.chnu.edu.ua/finansovo-monitorynhova-funktsiia-notariusa/>

35. Велика українська енциклопедія (ВУЕ) / відп. ред. А.М. Киридон; Держ. наукова установа «Енциклопедичне видавництво». Київ. 2018. Т. 1 : А-Акц. 592 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/VUE_Tom_1_A-Akts-Oznayomcha_versiiia.pdf

36. Великий енциклопедичний юридичний словник; за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. 1017 с.

37. Велитченко Л.К. Суб'єкт і його атрибутивні категорії. *Наука і освіта*. 2008. № 4-5. С. 69-79.

38. Верховна Рада України (Законодавство України), «Картка документа: Закон України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу

України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2147-19/ed20171215>.

39. Верховна Рада України (Законодавство України), «Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) / картка документа (ідентифікатор № 80731-X або 80731-10)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>.

40. Верховна Рада України (Офіційний вебпортал парламенту України, Законодавство України), «Термінологія законодавства / Пошук у назвах термінів (відповідальність)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=відповідальність>

41. Верховна Рада України (Офіційний вебпортал парламенту України, Законодавство України), «Термінологія законодавства / Пошук у назвах термінів (підстав)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=підстав>

42. Верховна Рада України (Офіційний вебпортал парламенту України, Законодавство України), «Термінологія законодавства / Пошук у назвах термінів (правопорушення)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=правопорушення>

43. Веселов М., Ладіна Л. Юридична відповідальність приватного нотаріуса. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 1(49). С. 145–150.

44. Висеканцев О. Адміністративна відповідальність державного нотаріуса. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 190–197.

45. Висновок науково-правової експертизи щодо законності визнання приватного нотаріуса спеціальним суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності, проведеної у відповідності із Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу» на запит приватного нотаріуса Ковальчука С. *Судова апеляція*. 2009. № 2(15). С. 144–150.

46. Вишневецький А., Афанасьєва В., Гекалюк Р. План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування; за заг. ред. Мотренка Т. Київ: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. 396 с.

47. Відповідальність. Вікіпедія (вільна енциклопедія). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Відповідальність>

48. Вікіпедія (вільна енциклопедія), «Юридична енциклопедія (друковане видання)». URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Юридична_енциклопедія_\(друковане_видання\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Юридична_енциклопедія_(друковане_видання))

49. Вільна енциклопедія (Вікіпедія), «Компетенція». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Компетенція>

50. Волинка К. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.

51. Волощук А. Розмежування кримінальних правопорушень та адміністративних проступків у контексті положень реформи адміністративного та кримінального законодавства України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 4. С. 264–273.

52. Галаган О., Письменний Д. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. *Науковий вісник Національної Академії Внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 167–171.

53. Гаруст Ю.В. До питання адміністративної відповідальності як засобу забезпечення прав громадян у податковій сфері. *Наука і правоохорона*. 2013. № 3 (21). Ч. 2. С. 48–53.

54. Гезь П. Адміністративно-правове забезпечення протидії правопорушенням у сфері державної реєстрації в Україні. *Підприємництво, господарство і право (адміністративне право і процес)*. 2021. № 2/2021. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.2.16>

55. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська Комісія. *Право України*. 2011. № 10. С. 154–167.
56. Головатий С. Верховенство права: у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. Книга 3: Верховенство права: Український досвід. 1747 с.
57. Гончарук С. Адміністративна відповідальність: Сутність та окремі проблеми трансформації на сучасному етапі. *Юридичний вісник*. Серія «Повітряне і космічне право». 2007. Т. 3. № 4. С. 57–60.
58. Гончарук С. Адміністративні стягнення в системі заходів адміністративного примусу та проблеми їх удосконалення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 6. С. 35–45.
59. Гончарук С. Адміністративна відповідальність: Сутність та окремі проблеми трансформації на сучасному етапі. *Юридичний вісник*. Серія «Повітряне і космічне право». 2007. Т. 3. № 4. С. 57–60.
60. Горбач М. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права: теорія і практика: дис... канд. юрид. наук. 12.00.07. Київ. 2017. 215 с.
61. Городецька І. Адміністративне право України. Заг. частина: навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 192 с.
62. Грек Т. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. *Адвокат*. 2010. № 10. С. 41–45.
63. Гриценко І. Формування наукових поглядів щодо інституту адміністративної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 45–50.
64. Гришина Н. Соціальний зміст адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна*. 2014. Вип. 17. С. 61–66.
65. Гришина Н. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2008. 21 с.

66. Гуледза А.Г. Нотаріальна діяльність в Україні: становлення, розвиток, удосконалення (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 201 с.

67. Гулевська Г.Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2004. 19 с.

68. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 205с.

69. Дашковська О., Яворський В., Безсонова К. Позитивна юридична відповідальність: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 64. С. 21–25.

70. Дембіцька С. Теоретико-правова характеристика інституту адміністративної відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 18 (1). С. 73–76.

71. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

72. Денисяк Н. М. Особливості організації нотаріату у сполучених штатах Америки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 86. С. 77-82.

73. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату : постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-2021-п/ed20211229#top>

74. Джафарова О. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: питання теорії та практики: моногр. Харків: Діса плюс, 2016. 688 с

75. Джафарова О., Іванов В. Проблеми класифікації заходів адміністративного примусу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2007. № 1(31). С. 59–67.

76. Добкін М. Адміністративно-правовий статус виконавчих органів міських рад: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2009. 213 с.

77. Долинська М. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2012. Вип. 1. С. 99–108.

78. Дрозд О.Ю. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки: дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 273 с.

79. Дрозд О. Ю. Зарубіжний досвід застосування медіації та інших альтернативних процедур вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 133-136.

80. Дрозд О.Ю. Теорія та практика забезпечення комерційної таємниці як елементу трудових взаємовідносин. *Правова позиція*. 2022. № 3(36). С. 9–12.

81. Дрозд О.Ю., Сорока Л.В. Публічне адміністрування, судова влада та громадянський контроль. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 75-77.

82. Дроздов О. Non bis in idem - європейський орієнтир для забезпечення сталості та єдності судової практики Верховним Судом (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 6. С. 110–132.

83. Дрофич Ю.В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія право. 2022. Вип. 73 Ч. 2. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.34>

84. Дубова К. Тенденції розвитку законодавства про адміністративну відповідальність (прогностичний підхід): дис... канд. юрид. наук.12.00.07. Запоріжжя, 2023. 230 с.

85. Етика та правила організації нотаріату Міжнародного союзу нотаріату. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Кодекс-етики-МСЛН-нова-редакція.pdf>

86. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Доповідь про правовладдя. Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)

87. Єфіменко Л. Принципи та функції нотаріальної охорони цивільних прав та інтересів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 36–43.

88. Женеску Е. В. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 218 с.

89. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

90. Задніпряна М. Сучасні аспекти та критерії поділу принципів юридичної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 20–23.

91. Зайцев О., Марченко В. Аналітична довідка щодо питання визнання нотаріуса суб'єктом злочинів в сфері службової діяльності. *Юридичний радник*. 2008. URL: http://yurradnik.com.ua/anal_and_comm/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0.

92. Зайчук В., Оніщенко Н. Теорія держави і права: Академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

93. Іванова О. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). С. 26–21.

94. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 196 с.

95. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 20 с.

96. Ільєва Н. В., Крістева Е. А. Міжнародний досвід здійснення нотаріальної діяльності. *Правова держава*. 2020. № 38. С. 47-54.

97. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: монографія / за заг. ред. Оніщенко Н. Київ : Юридична думка, 2009. 216 с.

98. Кабаченко М. Особливості дисциплінарної відповідальності. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 40–43.

99. Кабаченко М. Особливості співвідношення адміністративної і дисциплінарної відповідальності. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/639>

100. Каленіченко Л. Змістова характеристика загальноправових принципів юридичної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 20–23.

101. Каленіченко Л. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 24–31.

102. Кирилюк О. Аналіз деяких аспектів адміністративного контролю у сфері державної реєстрації на відповідність Конституції України. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/276668-analiz-deyakikh-aspektiv-administrativnogo-kontrolyu-u-sferi-derzhavnoyi-reyestratsiyi-na-vidpovidnist-konstitutsiyi-ukrayini>

103. Ківалов С., Біла Л. Адміністративне право України: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література, 2002. 312 с.

104. Коваленко К. Відмінність дисциплінарної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2(69). С. 235–243.

105. Коваленко О. Адміністративні правопорушення у підприємницькій діяльності: поняття та характерні ознаки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 54. Т. 1. С. 68–71.

106. Ковалів М.В. Суб'єкти провадження в справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Серія юридична. № 1/2012. С. 153-162.

107. Ковальчук С. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 134–138.

108. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (із змінами). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20231104#top>

109. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради*. 1971. № 50. ст. 375.

110. Кодекс правил професійної етики нотаріусів України, затверджений 3'їздом нотаріусів України від 20 квітня 2018 року. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Kodeks.docx>

111. Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 19. ст. 74.

112. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами). *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)* 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

113. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
114. Колеснікова М., Калініченко Л. Теоретико-правові засади адміністративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 102–107.
115. Коліушко І., Банчук О. Поняття адміністративної відповідальності та адміністративного правопорушення в сучасному українському праві. *Право України*. 2008. № 4. С. 31–36.
116. Коліушко І., Тимощук В. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. Київ, 2003. 496 с.
117. Колодій А. Права, свободи і обов'язки громадян в Україні: підручник. Київ: Правова єдність, 2008. 129 с.
118. Колодій А., Олійник А. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Правова єдність, 2008. 350 с.
119. Коломоець Т., Федорова К. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Київ: Істина, 2008. 184 с.
120. Коломоець Т.О. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
121. Колпаков В. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
122. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник. Київ, 1999. 736 с.
123. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
124. Колюка М. Поняття та принципи юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 46. С. 403–411.

125. Комарницька І. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2018. № 894 Вип. 18. С. 165-170.

126. Комаров В., Баранкова В. Законодавство про нотаріат: очікувані зміни. *Право України*. 2003. № 11. С. 60–64.

127. Комаров В., Баранкова В. Нотаріат в Україні: підручник. Харків : Право, 2011. 384 с.

128. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

129. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

130. Кондратенко В. Адміністративно-правове регулювання діяльності нотаріату в зарубіжних країнах. *Наукові Записки. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 101-107.

131. Конопельський В. Поняття та взаємодія диференціації та індивідуалізації покарання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 29–33.

132. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628#Text>

133. Контроль та моніторинг державних реєстраторів: як це працює. URL: https://lb.ua/blog/stanislav_kutsenko/420849_kontrol_monitoring_derzhavnih.html

134. Корнієнко В.А. Державне регулювання антикорупційної діяльності в сфері нотаріату України. URL :

<https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1217/1/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%.pdf>.

135. Коротюк О. До питання про правовий статус нотаріуса як спеціального суб'єкта злочинів. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 14(2). С. 86–88.

136. Коротюк О. Кримінально-правова характеристика нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Ч. 2. С. 114–118.

137. Коротюк О. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». 2-е вид., перероб. та доп. Київ: ОВК, 2013. 776 с.

138. Коротюк О. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 641 с.

139. Котюк В. Теорія права: курс лекцій. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.

140. Кошиков Д. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 164–175.

141. Кравець М.О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4/2017. С. 75-78.

142. Крестовська Н., Матвеева Л. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.

143. Крестовська Н., Матвеева Л. Теорія держави і права: підручник; практикум; тести. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.

144. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20231005#top>

145. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 3, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>

146. Кубко Є. Особливості адміністративних правопорушень, що підлягають розгляду адміністративними судами / У кн.: Адміністративне

право України. Академічний курс: підруч.: У 2 т. Особлива частина / Ред. колегія: В. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2005. С. 505–513.

147. Курило Т.С. Адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2017. 265 с.

148. Курило Т.С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса, як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2 Ч. 2. С. 167-173.

149. Куркова К. Адміністративні процедури: проблема нормотворчості (досвід України та США). *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 272–275.

150. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. Коваленка В. К.: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

151. Ладіна Л. Поняття та завдання адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності приватного нотаріуса за українським законодавством. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2. С. 72–76.

152. Ладіна Л.С. Адміністративно-правова відповідальність приватного нотаріуса за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія Право. Вип. 77: частина 2. С. 75-79. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.12>

153. Ладіна Л.С., Веселов М.Ю. Юридична відповідальність приватного нотаріуса. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Вип. 1 (49). С. 145-150. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).233117](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).233117)

154. Лист Міністерства юстиції України від 22 лютого 2013 року № 1332-0-26-13/11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v13_1323-13#Text.

155. Лист Національного агентства з питань запобігання корупції від 05.05.2017 № 53-09/14227/128. URL: [h. http://npu.in.ua/uploads/files/user_2147483647/Docs/Letter_corruption_1505.pdf](http://npu.in.ua/uploads/files/user_2147483647/Docs/Letter_corruption_1505.pdf)
156. Литвин О.В. Юридична відповідальність державних службовців. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2010. № (49)/2010. С. 148-154.
157. Літошенко О. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 199 с.
158. Лук'янець Д. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. Корещького НАН України, 2001. 220 с.
159. Мазурик Р.В. Методологія дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності обласних прокуратур України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020 Сер.: Юриспруденція. № 46. С. 55-60. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.11>
160. Максимюк О. Гуманізм як складова принципу невідворотності юридичної відповідальності. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 61–66.
161. Малиновський В. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с.
162. Маржина А. Теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності: дис. доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2023. 247 с.
163. Марищук С. А. До питання класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 4. С. 146–150.
164. Марищук С. А. Дослідження питання щодо підстав притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України:*

матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19–20 жовт. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 41–43.

165. Марищук С. А. Окремі аспекти адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3(73). С. 204–210.

166. Марищук С. А. Теоретико-правові аспекти класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–59.

167. Марищук С. А. Теоретико-правові підходи до розуміння адміністративної відповідальності: сучасний стан. *Education, Law, Management*. 2023. № 5(57). С. 208–213.

168. Марищук С. А. Щодо дослідження питання адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 88–91.

169. Марищук С. А. Щодо питання про публічний характер правового статусу нотаріуса: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 690–693 URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/170.pdf

170. Мартинюк О.А. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за нотаріальною діяльністю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 284 с.

171. Матіос А. Зміст і сутність адміністративної відповідальності. *Право України*. 2006. № 2. С. 9–12.

172. Мельник Р. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях: Навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 308 с.

173. Менджул М. Принцип справедливості в правовому регулюванні сімейних відносин в Україні (окремі аспекти). Закарпатські правові читання: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 20-22 квітня 2017 р.). Ужгород: РІК-У. Т. 1. С. 271–276.

174. Миколенко О. Функції адміністративно-деліктного права (теоретико-правовий аспект): дис. ...док-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 484 с.

175. Миколенко О., Дуліна О. Суб'єкт адміністративної відповідальності в доктрині сучасного адміністративного права (на прикладі адміністративних правопорушень в сфері земельних відносин): монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 200 с.

176. Михайлов О. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2015. 238 с.

177. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

178. Міністерство юстиції (офіційний сайт), «Новини Міністерства / Зміни щодо вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану (29.06.2022)». URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zmini-schodovchinennya-notarialnih-diy-v-umovah-voennogo-stanu>

179. Міністерство юстиції (офіційний сайт), «Сучасні тенденції розвитку нотаріату в Україні / Заступник директора Департаменту у справах цивільного стану громадян та нотаріату – начальник Управління нотаріату та реєстрації адвокатських об'єднань Н.В. Круковес». URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2331

180. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри; Передмова: Головатий С.; упорядники та автори коментарів: В. Венгер, С. Головатий, А. Заєць, Є.Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його

втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 152 с.

181. Міхеєв М.В., Міхеєв М.В. Суб'єкти адміністративних проваджень в конфліктному та неконфліктному адміністративному провадженні. *Правова держава*. 2021. № 41/2021. С. 54-60. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225581>

182. Мічурін Є.О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2019. Вип. 28/2019. С. 30-65. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-07>

183. Моренець В. Відповідальність як феномен. URL: <https://kmbis.ua/ua/article/vidpovidalnist-yak-fenomen>

184. Музичук О. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 316–321.

185. Мультимедійний навчальний посібник «Адміністративна відповідальність». Національна академія внутрішніх справ – 2015 р. Розділ 1 Тема 1 § 1. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm-vidpov/pages/rozdil_1.html

186. Наливайко Л. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис... канд. юр. наук: 12.00.02. К., 2000. 180 с.

187. Науково-правовий аналіз стану нотаріату та нотаріальної діяльності держав-учасниць Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР). URL : <http://notariat.kz/index.php/dokumenty/stati-i-publikatsii/334-nauchno-pravovoj-analiz-sostoyaniya-notariata-i-notarialnoj-deyatelnosti-gosudarstv-uchastnikov-organizatsii-ekonomicheskogo-sotrudnichestva-i-razvitiya-oesr>.

188. Науково–практичний коментар до Закону України «Про нотаріат» / Остапенко О.І., Шамрай В.О., Улютіна О.А. та ін. / за заг. ред. Остапенка О.І. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2012. 608 с.

189. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Особливості реформування нотаріату в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 110-117.
190. Німак М. Повноваження нотаріуса в умовах сьогодення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 1. Т. 7. С. 160–166.
191. Нотаріальна палата України (офіційний сайт), «Міжнародне співробітництво». URL: <https://npu.ua/palata/mizhnarodne-spivrobitnictvo/>
192. Овчарук С.С. Співвідношення понять «адміністративна процедура» та «адміністративний процес». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія:Право. Вип. 22. Ч. І. Том 2. С. 193-197.
193. Окремі питання застосування норм матеріального та процесуального права при вирішенні окремих категорій адміністративних справ. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/63980-okremi_pitannya_zastosuvannya_norm_materialnogo_ta_procesual.html
194. Павловська Н.В Суб'єкти адміністративно-деліктних відносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія «Право». Випуск 71. С. 269-273. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.45>
195. Панасюк О. Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2021. 34 с.
196. Панасюк О.В Суб'єкти розгляду справ про адміністративні проступки (правопорушення): текст лекції з навчальної дисципліни «Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення». Каф. юр. дисциплін ХНУВС (Сумська філія). Харків, 2022. Затверджено наук.-метод. радою ХНУВС, Протокол від 30.08.2022 р. № 8.

197. Панасюк О.В. Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування: дис. ... док. юр. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2021. 535 с.
198. Панчишин А. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
199. Перепелюк В.Г. Адміністративний процес. Загальна частина: навч. посібник. Чернівці: Рута, 2003. 367 с.
200. Пеховський А.Ю. Підстави адміністративної відповідальності за порушення правил перевезення пасажирів та вантажів морським транспортом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Вип. 37 Том 2. С. 134-138.
201. Петков С. Відповідальність за адміністративні проступки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 223–233.
202. Погребняк С. Втілення принципу рівності в юридичних актах. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3(46). С. 8–20.
203. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. ст. 112.
204. Подковенко Т., Павелко Л. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 830–833.
205. Подкопаєв С. До питання про модернізацію засад (принципів) організації та діяльності прокуратури в Україні. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. № 25. С. 224–229.
206. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 10 вересня 2021 року № 3201/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1210-21#Text>

207. Положення про Міністерство юстиції: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

208. Порядок застосування заходів стягнення за порушення Правил професійної етики нотаріусів України. Затверджено Рішенням Ради НПУ від 09.09.2021 р. протокол № 87. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2021/10/stiagnennia2021.pdf>

209. Порядок розгляду Міністерством юстиції України та територіальними органами Міністерства юстиції України справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування заходів впливу: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 10 червня 2021 року № 2112/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0790-21#n10>

210. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 вересня 2018 року (справа № 823/235/16). URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_18_09_2018_roku_u_spravi_823_235_16_1/.

211. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 року (справа № 826/6720/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241651>

212. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2018 року (справа № 820/4146/17 (К/9901/4336/18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74927367>

213. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2019 року (справа № 820/3936/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81014024>

214. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 серпня 2018 року (справа № 686/17779/16-ц). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78011431>

215. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 22 січня 2021 року справі № 420/4262/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94328313&red=100003c8de685edc6e39cf13c6cca05fc5658a&d=5>

216. Постанова Верховного суду України від 12 листопада 2020 року «Про скасування та визнання таким, що не підлягає виконанню, виконавчого напису нотаріуса», справа № 200/3452/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=92842282&red=100003319a92485f6d90d1ee7708b2c2c51e4d&d=5>

217. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 року № 2 «Про узагальнення судової практики розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчинення». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00132?an=1>

218. Поштаренко О. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 174–179.

219. Правила професійної етики нотаріусів України: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року № 2039/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>

220. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/ed20230803#top>

221. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/ed20231215#Text>

222. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20/ed20230331#Text>

223. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та структури власності юридичних осіб : Закон України від 06.09.2022 р. № 2571-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2571-20#top>

224. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності : Пояснювальна записка до проекту Закону України № 5644 від 10.06.2021. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/760142>.

225. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності : проект Закону України 5644 від 10.06.2021. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/760140>.

226. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 р. № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-п#Text>

227. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» : Закон України від 01.10.2008 № 614-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/614-17>.

228. Про внесення змін до Закону України “Про нотаріат” : Пояснювальна записка до проекту Закону України. URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31475&pf35401=115615>.

229. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст. 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>

230. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 51, ст. 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

231. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31-32, ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

232. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. ст. 43.

233. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 48, ст. 483. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15/ed20231026#top>

234. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1255-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. ст. 14.

235. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. ст. 2056.

236. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20>.

237. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 50-51, ст. 2057. Закон втратив чинність на підставі Закону України № 361-IX від 06.12.2019 р., ВВР, 2020, № 25, ст. 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text>

238. Про затвердження Інструкції з діловодства в органах прокуратури України»: наказ Генеральної прокуратури України від 01.04.2010 № 18 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018900-10#top>

239. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні: наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2010 № 2336/5 (втратив чинність на підставі наказу Міністерства юстиції від 12 березня 2016 року № 672/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0857-10#Text>

240. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Міністерства юстиції України від 9 грудня 2020 року № 4248/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1231-20#Text>

241. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату: постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-%D0%BF#n12>.

242. Про затвердження Положення про Департамент нотаріату Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 11.10.2021 р. № 3643/5. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/12/14/20211214152703-57.pdf>

243. Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів: наказ Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 року № 870/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-09#Text>

244. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 р. № 142/5/310 (із змінами). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27.12.2004 р. за № 1649/10248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#top>

245. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-%D0%BF#Text>

246. Про затвердження Порядку здійснення Міністерством юстиції контролю за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на

нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2016 р. № 990 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-2016-п#top>

247. Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 17.02.2014 р. № 357/5 (із змінами). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17.02.2014 р. за № 298/25075. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-14#Text>

248. Про затвердження Порядку реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики Міністерством юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 30.09.2022 р. № 4201/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04.10.2022 р. за № 1166/38502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-22#Text>

249. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. № 2039/5 (із змінами). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2021 р. за № 759/36381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>

250. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 471. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/471-2020-%D0%BF>.

251. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#top>

252. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України від 23 вересня 1997 року. *Відомості Верховної Ради*. 1997. № 48. ст. 296.

253. Про нотаріат (нова редакція): Пояснювальна записка до проекту Закону України URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31432&pf35401=115351>.

254. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 39, ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#top>

255. Про об'єднання громадян :Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради*. 1992. № 34. ст. 504.

256. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13#Text>

257. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20230709#top>

258. Про розгляд запиту. Міністерство юстиції України. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/91474/response/338658/attach/1/.pdf?cookie_passthrough=1

259. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023 р. № 3077-IX (набирає чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20/ed20230502#Text>

260. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. ст. 175.

261. Про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Європейським Співтовариством, його державами-членами та Україною : Угода від 01.12.2005 р.. Ратифіковано Законом № 553-V (553-16) від 10.01.2007 р., ВВР, 2007, № 12, ст. 108. Набрання чинності від 01.12.2013 р. (ідентифікатор документа № 994_751). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_751#Text

262. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>

263. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності: зареєстрований у Верховній Раді України 10 червня 2021 року (№ 5644). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=72191

264. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 20 лютого 2009 року № 4100. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/jf35w00i?ed=2010_07_06

265. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text

266. Професійні таємниці: про що не розкаже нотаріус. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/profesiyni-taemnitsi-pro-scho-ne-rozkaje-notarius>.

267. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1290/2013 від 11 грудня 2013 року «Про встановлення правил участі в Рамковій програмі з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (2014-2020) та розповсюдження її результатів і про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 1906/2006». Офіційний вісник Європейського Союзу (До Розділу V: Економічне та галузеве співробітництво Глава 9. Співробітництво у сфері науки та технологій) від 20.12.2013 № L 347/81.

268. Резолюція Чергового з'їзду нотаріусів України від 20 квітня 2018 року щодо впорядкування правового регулювання відповідальності у сфері державної реєстрації. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2023/06/mat-p-100.pdf>

269. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень

пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>

270. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/246850__246915

271. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/361738__361803#n17

272. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>

273. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо

індивідуалізації юридичної відповідальності) від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text>

274. Розсоха С. Адміністративно-правові засади отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; НДІ публ. права. Київ, 2018. 19 с.

275. Рунова Н. Публічна служба в Україні: проблеми дефініції. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 269–274.

276. Рябенко М. Публічні послуги як складова поняття спеціального суб'єкта злочинів, передбачених статтями 365-2 та 368-4 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 27(3). С. 66–69.

277. Санжарук Т. Правовий статус як властивість індивідуального суб'єкта права та компетенція як властивість колективного суб'єкта права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 122–128.

278. Святецька І. Деякі питання юридичної відповідальності нотаріуса. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2013. № 2. С. 56–59.

279. Селіванов В. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні. *Право України*. 2006. № 4. С. 21–28.

280. Семантика. Вікіпедія (вільна енциклопедія). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Семантика>

281. Словник іншомовних слів (Тлумачний онлайн словник іншомовних слів), «Суб'єкт». URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=17444&action=show>

282. Словник іншомовних слів (Тлумачний онлайн словник), «Семантика». URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=16476&action=show>

283. Словник української мови (СУМ) : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні ; редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 9 : С / ред. тому: І.С. Назарова та ін. 1978. 916 с.

284. Словник української мови (СУМ) : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні ; редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 8 : Природа-Ряхтливий / ред. тому: В.О. Винник та ін. 1977. 927 с.

285. Словник української мови (СУМ, або Академічний тлумачний словник): в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні ; редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. / Т. 6 : П-Поїти / ред. тому: А.В. Лагутіна, К.В. Ленець. 1975. 832 с.

286. Статут Нотаріальної палати України (нова редакція, Код ЄДРПОУ: 38684025). Затверджено Черговим З'їздом нотаріусів України»: Протокол № 5 від 20.04.2018 р. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Статут-НПУ-нова-редакція-від-20.04.2018.pdf>

287. Суб'єкт. Велика українська енциклопедія (ВУЕ – електронна версія). URL: <https://vue.gov.ua/Суб'єкт>

288. Тарахонич Т. Принципи юридичної відповідальності в системі принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 284–287.

289. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. Зайчук О., Онищенко Н. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

290. Теорія держави і права: підручник; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.

291. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Білозьоров Є., Власенко В., Горова О., Завальний А., Заяць Н. та ін.]; за заг. ред. Гусарева С., Тихомирова О. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

292. Тищенко В. Г. Адміністративно-правове регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 188 с.

293. Тищенко В. Г. Адміністративно-правове регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади : автореф. дис. канд.юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 21 с.

294. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php>
295. Улютіна О.А. Проблеми притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»* 2020. Вип. 11. № 2, С. 140-149
<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/14090>
296. Улютіна О.А., Денисюк І. До питання забезпечення якості судових рішень у справах про екологічні адміністративні правопорушення. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»*. 2020. Вип. 11. № 3
<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/14377>.
297. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 17 січня 2017 року К/800/31821/16. URL: https://protocol.ua/ua/vasu_hto_pravonastupnik_notarius_yak_derjavniy_reestrator_zdiysniv_perereestratsiyu_neruhomosti_z_osobi_na_bank_osoba_oskargila_piznishe_notarius_pomer_1/
298. Файєр О. А. Правове регулювання страхування професійної відповідальності нотаріусів в Україні та за кордоном. Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2013. № 1042. С. 64-67.
299. Федорова К.І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. канд.юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 19 с.
300. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС) / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
301. Фурса С., Фурса Є. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: А.С.К., 2001. 975 с.
302. Хавронюк М. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». К.: Атіка, 2011. 424 с.

303. Харченко В. Підстави кримінальної відповідальності осіб, уповноважених на здійснення нотаріальних дій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1. С. 135–148.

304. Христинченко Н. Застосування адміністративної відповідальності до посадових осіб. *Форум права*. 2011. № 2. С. 933–938.

305. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

306. Цюприк Н.О. Принципи та підстави адміністративної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 448-452.

307. Чижмарь К. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2015. 40 с.

308. Чижмарь К. Плата за нотаріат: чи має держава фінансувати нотаріусів. *Юридична Газета online*. 2019. № 32(686). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/plata-za-notariat-chi-mae-derzhava-finansuvati-notariusiv.html>

309. Чижмарь К., Гаєвський І. Фінансовий моніторинг в світлі нотаріальної діяльності: метод. матер. Київ: «Вид-во «Центр учбов. літ.», 2015. 226 с.

310. Чуб А. Суб'єктивні публічні права як складник адміністративної правосуб'єктності приватної особи. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 2. С. 60–65.

311. Чубенко А., Лошицький М., Бичкова С., Котляревський Я. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». К.: Ваіте, 2015. 816 с.

312. Шатрава С. О., Миронюк Р. В. Розгляд адміністративних справ про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної

необхідності: судова практика та перспективи її покращення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). С. 180-186.

313. Шатрава С.О. Проблемні аспекти запобігання корупції під час проходження служби в органах національної поліції. Поліцейська діяльність в Україні та в європейських країнах: сучасні стандарти та можливості для їх уніфікації : Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. С. 467-490.

314. Шатрава, С.О., Джафарова, О.В., Погорілець, О.В. Деякі питання участі прокурора у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення: за матеріалами Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101). Ч. 1. С. 135-149.

315. Шемшученко Ю. Відповідальність юридична. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т.1: А-Г. 654 с.

316. Шинкарук А. До проблеми дисциплінарної відповідальності нотаріусів за порушення законодавства у сфері державної реєстрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 49–53.

317. Шишленко В. Правове регулювання та організація діяльності нотаріату України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 971–975.

318. Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»: лист Міністерства юстиції України від 18 грудня 2009 року № 967-0-2-09-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v967-323-09#Text>

319. Юрах В. Правовий статус нотаріуса у відносинах публічного характеру. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Право. 2017. Вип. 1. С. 151–155.

320. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С. Шемшученко та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 1 : А-Г. 1998. 669 с.

321. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С. Шемшученко та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 5 : П-С. К. : 2003. 736 с.

322. Maryshchuk, S. Regulatory and legal consolidation of the content of the administrative liability of the notary: today's issue. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. pp. 89–94.

323. Shatrava, S., Tsybulnyk, N., Bezpалova, O., Muzychuk, O. Public Administration as a Form of Realization of Public Authority. *Amazonia investiga*. Volume 9. Issue 30. June, 2020. P. 60-66. <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1438/1347>.

324. Shatrava, S., Vylkov, S., Sobol, Y., Maksymenko, N., & Zelenko, I. Legal guarantees of lawyers' activities with respect to the provision of free secondary legal aid in the administrative court system. *Cuestiones Políticas*, 2023. № 41(77), 309-323. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.21>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Марищук С. А. Окремі аспекти адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3(73). С. 204–210.

2. Марищук С. А. Щодо питання про публічний характер правового статусу нотаріуса: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 690–693 URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/170.pdf

3. Марищук С. А. До питання класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 4. С. 146–150.

4. Марищук С. А. Теоретико-правові підходи до розуміння адміністративної відповідальності: сучасний стан. *KELM*. 2023. № 5(57). С. 208–213 (Республіка Польща).

5. Maryshchuk, S. Regulatory and legal consolidation of the content of the administrative liability of the notary: today's issue. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. pp. 89–94.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Марищук С. А. Теоретико-правові аспекти класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–59.

7. Марищук С. А. Щодо дослідження питання адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Науково-практичні засади розвитку наукової*

думки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 88–91.

8. Марищук С. А. Дослідження питання щодо підстав притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19–20 жовт. 2022 р.).* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 41–43.